

GRATIS

Friese Orgelkrant 2026

Het Willem Hardorff-orgel (1878) in de Hervormde Kerk van Baaium.

(Foto: Peter van der Zwaag)

Het Friese orgel blijft klinken

Als bestuur van Organum Frisicum zijn we er trots op dat we u opnieuw de Friese Orgelkrant mogen aanbieden. U hebt nu editie nr. 28 in handen. Het is weer een mooi opgemaakte krant met interessante artikelen over orgels en organisten geworden. Natuurlijk komen onze activiteiten voor 2026 aan de orde en kunnen we u de agenda met de orgelconcerten van dit jaar aanbieden, concerten in Fryslân en daarbuiten.

We merken ieder jaar dat deze Orgelkrant door veel mensen erg wordt gewaardeerd. Door onze donateurs en belangstellenden, maar ook door toeristen die de krant in veel kerken in de provincie kunnen krijgen.

In het afgelopen jaar hebben we als bestuur nagedacht over de toekomst. We merken dat we met een klein bestuur niet alles kunnen doen wat we zouden willen. En ook hebben we niet de financiële middelen om heel ambitieus te kunnen zijn. Daarom hebben we besloten om het werk van Organum Frisicum te beperken tot enkele kernactiviteiten. Natuurlijk de Orgelkrant. En vanzelfsprekend gaan we door met de voorjaarsexcursie. De fietstocht in de zomer is ook zo'n vast onderdeel van ons werk. De najaarsexcursie gaat dit jaar zeker door, maar we gaan nadenken over het vervolg. In het najaar zijn er veel meer evenementen en excursies van andere organisaties, we merken dat de belangstel-

ling voor onze excursie aan het afnemen is. Door middel van een enquête proberen we te horen hoe onze achterban hierover denkt. Zodra de resultaten bekend zijn zullen we u hierover informeren.

Maar nu naar dit jaar. We proberen het grote succes van de voorjaarsexcursie van 2025 in Waadhoeke te evenaren met een excursie in de gemeente De Fryske Marren. De kerken en orgels van Langweer, Sint Nicolaasga en Lemmer staan garant voor een prachtige dag in een mooi deel van Fryslân. Op 25 juli gaan we fietsen in de omgeving van Hegebeintum en Blije. Ook daar treffen we pareltjes van orgels in bijzondere kerken aan.

En wat denkt u van onze najaarsexcursie. Easterlittens, Baaium, Tzum en Zweins staan op het programma. Vier heel verschillende orgels, bespeeld door onze adviseurs, gaan ons verrassen. Natuurlijk kunt u zich ook dit jaar weer inschrijven voor Oargelpaad om tijdens de opening van tientallen kerken de orgels te bespelen.

Ik hoop dit jaar weer vele bekende en nieuwe orgelliefhebbers te mogen verwelkomen bij onze activiteiten.

En ik wens alle concertbezoekers heel veel luis-terplezier.

Fred Veenstra, voorzitter

STICHTING

ORGANUM FRISICUM
- het Friese Orgel -

Voorjaarsexcursie

De Voorjaarsexcursie brengt ons naar de gemeente De Fryske Marren waar we Langweer, Sint Nicolaasga en Lemmer bezoeken. Naast orgels uit de 18e en 19e eeuw horen we tijdens deze excursie ook een orgel uit de tweede helft van de 20e eeuw.

Het Van Dam-orgel (1784) in Langweer.

(Foto: RCE)

De Hervormde Kerk van Langweer
De eerste kerk die we bezoeken is de Hervormde Kerk van Langweer. Deze kerk vormt een markant element in het dorpsbeeld. Het huidige kerkgebouw dateert uit 1777 en staat op een omheind kerkhof aan de rand van het oude dorpscentrum. Hoewel het gebouw relatief jong is in vergelijking met de meeste Friese kerken, kent de locatie een lange en bewogen geschiedenis die teruggaat tot circa 1200. Op deze plek stond aanvankelijk een middeleeuwse kerk die in 1517 tijdens plunderingen door Bourgondische troepen werd verwoest. Daarna volgden meerdere pogingen om een nieuw kerkgebouw op te richten. Een tweede kerk werd gebouwd op de resten van het oude fundament, maar voldeed niet aan de verwachtingen van de gemeenschap. Uiteindelijk werd in de 17e eeuw opnieuw een kerk gebouwd, die later weer plaatsmaakte voor het huidige gebouw uit 1777. Dit is een ruim, eenbeukig bouwwerk met een toren, opgetrokken in een sobere maar evenwichtige stijl die kenmerkend is voor protestantse kerkarchitectuur uit de 18e eeuw. De gevels worden geleed door pilasters en de toren bestaat uit meerdere geledingen waarin verschillende klassieke orden zijn toegepast. Deze subtiele toepassing van klassieke elementen verleent het gebouw een statige uitstraling zonder overdadige ornamentiek.

Het interieur van de kerk is bijzonder rijk uitgevoerd. De eikenhouten preekstoel uit 1684, compleet met achterschot en klankbord, herinnert aan een eerdere bouwfase. Daarnaast bevinden zich in het interieur diverse historische banken, een herenbank en een doophek met sierlijk gedraaide balusters.

Het Van Dam-orgel

Het orgel in de kerk is gemaakt door Lambertus van Dam. Hij was nog niet zo lang zelfstandig orgelbouwer, toen hij het orgel voor de Langweerder kerk maakte. Het was zijn tweede orgel. Het eerste bouwde hij voor de kerk van Aldeboarn, maar dat orgel is om onduidelijke redenen niet helemaal door hem afgemaakt. Het werd in 1779 zonder Bourdon 16' en beelden opgeleverd en pas

in 1807 door Albertus van Gruisen voltooid. Het orgel in Langweer was Lambertus' eerste volledig voltooide orgel; opgeleverd in 1784. Het vormt daarmee het begin van een lange periode waarin vier opeenvolgende generaties Van Dam het Friese orgellandschap bepaalden.

Lambertus (ook wel Lammert) was afkomstig uit de provincie Groningen. Zijn vader was een kruidenier. Als jongetje werd hij gezet bij een kistenmaker en in 1764 was hij te Leiden, mogelijk in de leer bij orgelmaker Hendrik Hermanus Hess. Hij keerde daarna terug naar Groningen en ging werken voor Albertus Anthoni Hinsz. In 1776 vestigde hij zich als orgelbouwer te Groningen, maar aangezien daar voldoende orgelbouwers waren, verhuisde hij in 1779 naar Leeuwarden.

Het eerste orgel van Lambertus, voor de Doelhofstjerke in Aldeboarn, was qua ontwerp en klankconcept nog sterk schatplichtig aan Hinsz, met name het orgel dat Hinsz rond dezelfde tijd bouwde voor de Catharinakerk in Roden (1780). In Langweer zien we daarentegen al wat verschillen. De orgels in Roden en Aldeboarn hebben een zevendelig frontontwerp, maar in Langweer is het front vijfdelig, zonder de buitenste pijpenvelden. Het oogt daardoor iets strenger. Waar Hinsz in de klankopbouw de voorkeur gaf aan hoge fluitregisters, kiest Lambertus voor prestanten: zowel hoofdwerk als rugpositief hebben een Octaaf 2'. In de samenstelling van de Mixtuur en de Cornet neemt Lambertus wel de stijl van Hinsz over door (lage) tertskoren op te nemen. In Langweer is dat opvallend daar de dispositie geen Bourdon 16' bevat. Daardoor mist feitelijk de 'grondtoon' voor de vulstemmen, maar bij de begeleiding van samenzang is dat niet storend.

Het orgel heeft lang dienst gedaan zonder wijzigingen, maar in 1889 wordt het iets aangepast door L. van Dam & Zn. De frontpijpen worden vernieuwd, het dubbelkoor van de Prestant 8' vervalt en enkele Mixtuurkoren worden verwijderd. Ingrijpend zijn de werkzaamheden door N.V. v/h Van Dam in 1923. Twee hoge registers moeten wijken voor wat

zachttere strijkende registers, erg populair in die tijd. De Quint 3' maakt plaats voor een Cello 8' en de Sexquialter verdwijnt ten gunste van een Aeoline 8'. In 1967 volgt een restauratie door Bakker & Timmenga waarbij de situatie van 1784 wordt hersteld, zij het op een wat hogere winddruk. In 1997 wordt de winddruk weer wat verlaagd en de intonatie gecorrigeerd.

De dispositie luidt:

Hoofdwerk (C-f3): Prestant 8' (Dd), Holpijp 8', Octaaf 4', Quint 3', Octaaf 2', Mixtuur IV-VI (b/d), Cornet III (d), Trompet 8', Vox Humana 8'

Rugpositief (C-f3): Fluitdoes 8', Prestant 4', Fluit 4', Nazart 3', Octaaf 2', Sexquialter II, Dulciaan 8'

Pedaal (C-e1): aangehangen

Werktuiglijke registers: koppeling HW-RP, afsluiters HW en RP, tremulant, windlossing, calcant

Sint Nicolaasga

De Sint-Nicolaaskerk en het Ypma-orgel uit 1871 zijn uitvoerig beschreven door Roelof van Luit in de Friese Orgelkrant van 2016. Deze is te raadplegen op www.organumfriscum.frl. Omwille van de beperkte ruimte in deze krant wordt de lezer daarnaar verwezen. Hier wordt volstaan met de dispositie:

De dispositie luidt als volgt:

Hoofdwerk (C-f3): Bourdon 16', Prestant 8', Holpijp 8', Salicet 8', Octaaf 4', Fluit 4', Quint 3', Octaaf 2', Mixtuur II-V, Cornet IV (d), Trompet 8'

Bovenwerk (C-f3): Prestant 8', Viola di Gamba 8', Bourdon 8', Roerfluit 4', Quintfluit 3', Speelfluit 2', Dulciaan 8'

Pedaal (C-c1): Subbas 16', Prestant 8', Octaaf 4', Bazuin 16'

Werktuiglijke registers: Klavierkoppel (1871), Pedaalkoppel (1975), Tremulant (reconstructie van de oorspronkelijke kanaaltremulant, 2010), Calcant.

Het Papageno Huis

Het Papageno Huis Fryslân is een bijzonder project in het centrum van Lemmer waarin zorg, cultuur en erfgoed samenkomen. Het huis is gevestigd in de neogotische, voormalige Gereformeerde Kerk uit 1889, die na een grondige restauratie een nieuwe maatschappelijke functie heeft gekregen. In mei 2023 opende het Papageno Huis officieel zijn deuren. Het initiatief maakt deel uit van de Stich-

Het Lodewijk Ypma-orgel (1871) in de Sint-Nicolaaskerk. (Foto: Peter van der Zwaag)

De Sint-Nicolaaskerk met haar hoge toren die van heinde en verre is te zien.

(Foto: Romke Hoekstra)

ting Papageno, die zich inzet voor kinderen en jongeren met autisme. Het concept is bedacht door dirigent Jaap van Zweden en zijn vrouw Aaltje van Zweden-van Buuren. Hun doel was om een plek te creëren waar jongeren met autisme stap voor stap kunnen werken aan een zo zelfstandig mogelijk leven.

In Lemmer heeft dit idee een bijzondere vorm gekregen. Het complex biedt zeventien appartementen waar jongeren tijdelijk kunnen wonen onder begeleiding. Daarnaast kunnen tientallen jongeren er terecht voor dagbesteding, zoals muziek, creatieve activiteiten, horeca, sport en andere vormen van talentontwikkeling. Door deze combinatie van wonen, leren en werken ontstaat een veilige omgeving waarin jongeren zich kunnen ontwikkelen. Wat het Papageno Huis extra bijzonder maakt, is dat het nadrukkelijk openstaat voor de samenleving. In de gerestaureerde kerkzaal bevinden zich Café Papageno en Podium Papageno, waar bezoekers terecht kunnen voor koffie, lunch, concerten, exposities en andere culturele activiteiten. De jongeren helpen mee met de organisatie en het runnen van het café, waardoor ze praktijkervaring opdoen en tegelijkertijd in contact komen met bezoekers uit het dorp en de regio. Zo heeft het voormalige kerkgebouw een nieuwe betekenis gekregen. Waar het vroeger een religieus centrum was, is het nu een plek van ontmoeting, ontwikkeling en verbinding. Het Papageno Huis laat zien hoe historisch erfgoed een eigentijdse maatschappelijke rol kan krijgen en tegelijk een belangrijke functie kan vervullen voor zowel bewoners als de lokale gemeenschap.

Een 20e-eeuws orgel

Omdat muziek uiteraard een belangrijke rol speelt in het Papageno Huis, is het orgel dat de kerk reeds bezat bewaard gebleven. Het is gebouwd door een orgelmakerij waarvan we voor het eerst een instrument tijdens een excursie te horen krijgen. Dit orgel werd gebouwd in 1961/62 door de firma Fonteijn & Gaal en werd in gebruik genomen met een bespeling door Feike Asma.

De firma werd in 1950 opgericht door André Fonteijn en Julius Gaal. Fonteijn had het vak geleerd bij Theo Strunk in Rotterdam. Dit bedrijf deed voornamelijk onderhoudswerk. Gaal had eerst bij de firma Standaart gewerkt en later ook bij Strunk. De firma Fonteijn & Gaal had een kantoor in Rotterdam en eveneens een atelier in Amsterdam.

De orgels van Fonteijn & Gaal waren qua klankconcept beïnvloed door de Orgelbeweging en de neobarok, maar in constructie nog niet vooruitstrevend. Waar andere orgelbouwers, zoals Flentrop, in de jaren 50 en 60 instrumenten met mechanische sleepladen gingen maken, behielden de orgels van Fonteijn & Gaal nog een elektro-pneumatische tractuur. De orgels hadden daardoor veelal een losstaande speeltafel en de fronten bestonden meestal uit een open pijpstelling. Ook maakten ze geregeld gebruik van het unit-systeem (vooral in de pedaaldispositie), waarbij uit één grote reeks pijpen meerdere

registers konden klinken. Hierdoor waren de orgels van de firma relatief scherp geprijsd en was er met name in de Gereformeerde Kerk een goed werkveld; meer dan honderd instrumenten verlieten de werkplaats. Vanaf het einde van de jaren 60 begon de firma uiteindelijk ook orgels met mechanische sleepladen te bouwen. In 1971 overleed Julius Gaal en zette Fonteijn de firma onder eigen naam voort en verhuisde in 1974 de werkplaats naar Kampen. Eind 1978 ging de firma failliet en zetten twee medewerkers de activiteiten voort onder de naam Kaat & Tjihuis.

Het Fonteijn & Gaal-orgel (1962) in het Papageno Huis. (Foto: Michiel van 't Einde)

Het orgel in het Papageno Huis heeft een elektro-pneumatische tractuur, maar heeft geen open pijpenfront. Het orgel in Lemmer heeft een complete orgelkas, met hoofdwerk en rugwerk, waarbij de speeltafel tegen de hoofdwerkkas is geplaatst. Het pedaal bevat drie unit-transmissies. In 2023 werd het orgel door de firma Kaat & Tjihuis gereviseerd en verbeterd. De Quint 1 1/3' werd hierbij opgeschoven naar 2 2/3'.

Dispositie:

Hoofdwerk (C-g3): Prestant 8', Holpijp 8', Salicionaal 8', Octaaf 4', Roerfluit 4', Quint 2 2/3', Octaaf 2', Mixtuur IV-V, Trompet 8'.

Rugwerk (C-g3): Roerfluit 8', Prestant 4', Speelfluit 4', Quint 2 2/3', Gemshoorn 2', Sesquialter II, Dulcianaan 8', Tremolo.

Pedaal (C-f1): Subbas 16', Octaaf 8', Gedekt 8', Quint 5 1/3', Octaaf 4', Fagot 16'.

Koppels: Hoofdwerk-Rugwerk, Pedaal-Hoofdwerk, Pedaal-Rugwerk.

Tsjerke oan it Dok

De Hervormde Kerk van Lemmer, Tsjerke oan it Dok genaamd, kent een lange geschiedenis die teruggaat tot de 13e eeuw. Het huidige gebouw is al de vierde kerk die op deze locatie is gebouwd.

De eerste kerk, vermoedelijk nog van hout, brandt af in 1413 toen Lemmer door de troepen van de bisschop van Utrecht werd verwoest. In 1540 wordt de kerk weer door brand getroffen en ook de Tachtigjarige Oorlog ging niet zonder schade voorbij. Uiteindelijk wordt die kerk wegens bouwvalligheid in 1715 afgebroken. De eerste steen van de huidige kerk wordt al gelegd in 1716. Zij krijgt een éénbeukig schip, met aan drie zijden een ingang. In 1759 wordt de kerk vergroot met een dwarsbeuk aan de noordzijde. De toren, met achthoekige lantaarn, wordt in 1798 bezit van de burgerlijke gemeente. Hij dient dan als uitkijkpost en baken voor de scheepvaart op de Zuiderzee.

De kerkruimte wordt overdekt door een fraai, houten tongewelf. Tijdens de kerkrestauratie in 1984 komt de oorspronkelijke beschilder-

Het Dirk Sjoerds Ypma-orgel (1842) in Lemmer. (Foto: RCE)

ring weer tevoorschijn. Op een blauw-groene ondergrond zijn met bladgoud verschillende sterrenbeelden (Grote Beer, Orion), de Pleiaden, de zon en de maan aangebracht, en wolken en vogels geschilderd.

De barokke preekstoel is ook een bezienswaardigheid. Dit pronkstuk is in de jaren 1743 tot 1745 gemaakt door Gerben Jelles Nauta. Er is in Fryslân geen preekstoel waarop zoveel thema's in de versiering zijn verwerkt; te zien zijn onder andere de vier evangelisten, vier Bijbelverhalen en zes vrouwenfiguren met elk een symbolisch voorwerp in de hand. Het is de moeite waard dit eens van dichtbij te bekijken.

Een andere Ypma

Evenals de kerk van Sint Nicolaasga bevat de Tsjerke oan it Dok ook een orgel van Ypma. Maar niet van dezelfde. Het orgel in Sint Nicolaasga werd gebouwd door Lodewijk Sjoerds Ypma, het orgel in Lemmer door zijn broer Dirk Sjoerds Ypma.

De rooms-katholieke Sjoerd Tedde Ypma was timmerman in Bolsward en had drie zonen, Dirk, Eeltje en Lodewijk. Alle drie oefenden zelfstandig het orgelmakersvak uit. Dirk had het vak geleerd bij Willem van Gruisen en begon in 1836 een orgelmakerij in Bolsward. Vlak voordat hij zich in Alkmaar gaat vestigen, levert hij het orgel voor Lemmer op. Het is een groot, tweeklaviers orgel met vrij pedaal, waarvan de firma Van Dam mogelijk het front heeft ontworpen. Helaas zijn er weinig instrumenten van Dirk overgebleven, doordat er in de 20e eeuw veel orgels in de Rooms-Katholieke Kerk werden vernieuwd en omdat de kwaliteit van de orgels van Dirk ook niet altijd uitstekend was. Zo wordt het orgel in Lemmer al in 1863 verbouwd door Van Dam, waarbij de mechanieken en windladen volledig nieuw worden gemaakt. In 1884 worden ook alle tongwerken vernieuwd. Desondanks heeft het orgel een eigen identiteit behouden, met zeer klassieke elementen in het klankbeeld.

Dispositie:

Hoofdwerk (C-f3): Bourdon 16', Prestant 8', Holpijp 8', Octaaf 4', Roerfluit 4', Quintprestant 3', Octaaf 2', Cornet III (d), Mixtuur III-IV, Trompet 8' (b/d)

Bovenwerk (C-f3): Prestant 8', Viola di Gamba 8', Fluit Dolce 8', Octaaf 4', Flûte d'Amour 4', Quintfluit 3', Woudfluit 2', Vox Humana 8', Tremulant

Pedaal (C-b0): Prestant 16', Octaaf 8', Octaaf 4', Bazuin 16'

Koppels: Hoofdwerk-Bovenwerk, Pedaal-Hoofdwerk, Pedaal-Bovenwerk

PETER VAN DER ZWAAG

Ontdek het concertprogramma van

Orgel Waadhoeke

Klinkend erfgoed in veertig dorpen en één stad

Het rijke orgelbezit van Noordwest Fryslân heeft een nieuw podium. Met ook in 2026 een boordevol programma vol concerten, excursies, workshops en educatieprogramma's.

Een greep uit het jaarprogramma:

30 mei	Franeker German Spirit: Margaretha Consort en Sietze de Vries (met lezing vooraf)
6 juni	drie-dorpen-route Orgelfietstocht met Wietse Ouwejan
27 juni	Franeker Engelse koormuziek met de Laurensantorij en Hayo Boerema
Juni, juli & augustus	Franeker marktconcerten op de dinsdag/woensdag, met veel jong talent
18 juli	Franeker Orgelmuziek uit Parijs met Jochem Schuurman
29 augustus	Franeker Bachconcert met Jochem Schuurman (met lezing vooraf)
11-18 oktober	Diverse locaties Week van het Klinkend Erfgoed. Geniet acht dagen lang van het rijke klinkend erfgoed in de gemeente Waadhoeke: luidklokken, carillons, torenuurwerken, koren en natuurlijk de vele prachtige orgels!

www.orgelwaadhoeke.nl

Gratis entree
in heel 2026!

De programmering 2026 van Orgel Waadhoeke is mogelijk gemaakt met steun van de gemeente Waadhoeke.

Activiteiten 2026

Elk jaar organiseert Organum Frisicum een aantal activiteiten. Hier volgt het overzicht voor 2026.

Voorjaarsexcursie, 11 april 2026

Deze excursie brengt ons naar Langweer, Sint Nicolaasga en twee locaties in Lemmer, het Papageno Huis en de Hervormde Kerk. Elders in deze krant kunt u meer lezen over de kerken en de orgels.

Zoals we inmiddels gewend zijn, is Peter van der Zwaag weer onze excursieleider. Hij bespeelt ook de orgels, samen met Jochem Schuurman.

De excursie start om 10.30 uur in Langweer, maar ruim een half uur van tevoren is er een inloop met koffie/thee en koek. Het tweede deel van de excursie start om 14.00 uur in het Papageno Huis in Lemmer.

U dient zich voor deze excursie aan te melden.

Presentatie Friese Orgelkrant 2026, 11 april 2026

Tijdens de Voorjaarsexcursie wordt ook de nieuwe editie van de Friese Orgelkrant gepresenteerd. Dat gebeurt in de kerk in Sint Nicolaasga, de tweede kerk die we tijdens de excursie bezoeken. Na afloop van het concert in Sint Nicolaasga is de Friese Orgelkrant ruimschoots voorradig voor verspreiding, en om alvast tijdens de lunch door te kijken. Ook in Lemmer, aan het eind van de excursie, zijn kranten voorradig.

Daarna zijn Orgelkranten met name te verkrijgen in de stadskerken in Fryslân waar ook orgelseries zijn. Neem deze gratis krant zoveel mogelijk mee en deel 'm uit of leg 'm in de kerk in uw woonplaats en/of omgeving.

Oargelpaad yn Fryslân, zaterdagmiddagen 4 juli t/m 5 september 2026

Dit evenement beslaat in totaal tien zaterdagmiddagen. Het stelt amateurorganisten in de gelegenheid om gedurende 30 minuten een orgel in de provincie Fryslân te bespelen. Op verschillende zaterdagen kan dat in verschillende regio's. De regio-indeling zorgt ervoor dat de reistijd tussen de verschillende orgels niet groot is, waardoor het aantrekkelijker is om meerdere orgels op een zaterdag te bespelen.

Voor elke middag van Oargelpaad hanteren we een vast tijdschema met over de hele linie vaste speelblokken. In elke deelnemende kerk kan het orgel alleen bespeeld worden op één of meer van de volgende tijden: van 13.30 tot 14.00 uur, van 14.30 tot 15.00 uur, van 15.30 tot 16.00 uur en/of van 16.30 tot 17.00 uur. Dat betekent dus maximaal vier keer een half uur. Oargelpaad is gekoppeld aan het Tsjerkepaad, zie www.tsjerkepaad.nl

Organisten kunnen zich vanaf 18 april online registreren voor deelname. Vanaf 25 april kunnen organisten, die tevens donateur van onze stichting zijn, starten met het reserveren van speeltijd. Niet-donateurs kunnen datzelfde doen vanaf 9 mei. Alle deelnemers kunnen tot en met zaterdag 30 mei speeltijd reserveren. Tijdens deze opgaveperiode is het mogelijk om het speelrooster online te wijzigen of te downloaden. Op onze site is tevens veel informatie te vinden over de orgels die kunnen worden bespeeld.

Opgave voor Oargelpaad is uitsluitend mogelijk door tijdig een minimale bijdrage van € 20,- over te maken naar rekeningnummer NL64INGB0002377793 t.n.v. Stichting Organum Frisicum, o.v.v. Oargelpaad, postcode en huisnummer. U ontvangt daarvan een bevestiging. Kijk voor meer informatie, waaronder de gehele procedure, op www.organumfrisicum.frl onder Activiteiten -> Oargelpaad -> voor organisten.

Orgelfietstocht, 25 juli 2026

De jaarlijkse Orgelfietstocht is dit jaar in het noorden van Fryslân. Jochem Schuurman

zal 'onderweg' een drietal orgels bespelen. We starten in Blije en eindigen er ook. Tussendoor doen we Hegebeintum aan. Op de hoogste terp van Fryslân staat een romaanse kerk uit de twaalfde eeuw. Een uniek gebouw, met een prachtig interieur. De derde generatie Van Dam bouwde in 1862 het orgel. Zeer de moeite waard om te beluisteren. In Blije bezoeken we de Nederlandse Gereformeerde Kerk aan Hoofdstraat 21. Daar staat een orgel uit 1869 van Hermanus Knipscheer. Het orgel stond eerder in o.a. Tzum en Marrum. De orgelbespeling in de NGK begint om 13.30 uur. Dat is de start van de orgelfietstocht.

Aan het eind van de fietstocht keren we naar Blije terug. Eindpunt is de Nicolaaskerk aan de Voorstraat. Deze kerk stamt uit begin 16e eeuw. Er staat een orgel met een voor orgelmaker L. van Dam & Zonen bijzonder front. Zo bezit het orgel in Blije bijvoorbeeld gesneden opzetstukken als bekroning.

Deelnemen aan de orgelfietstocht is gratis. Opgeven is niet nodig.

Na de laatste orgelbespeling in Blije kunt u uw gift geven in de collecte bij de uitgang. De Orgelfietstocht is een samenwerkingsproject van Organum Frisicum en Tsjerkepaad, zie ook www.tsjerkepaad.nl. We hopen op mooi weer en veel deelnemers.

De orgeltocht kan per fiets worden afgelegd, maar eventueel ook met een ander vervoermiddel.

Openmonumentendag, 12 september 2026

Al een paar jaar organiseren we in samenwerking met Stichting Alde Fryske Tsjerken op Openmonumentendag 's middags een

De Hervormde Kerk van Hegebeintum op de hoogste terp van Nederland.

(Foto: Visit Noardwest Fryslân)

aantal orgelbespelingen. Het zijn informele concerten van circa een half uur met laagdrempelige, toegankelijke muziek in historische Friese kerken. De concerten worden gegeven door conservatoriumstudenten. Zij doen concertervaring op en maken kennis met historische orgels in prachtige oude kerken in Fryslân, en de 'toevallige bezoekers / voorbijgangers' zien niet alleen, maar horen ook het historisch erfgoed.

Op dit moment weten we nog niet waar en in welke kerken orgels bespeeld zullen gaan worden, maar houd onze website en die van Stichting Alde Fryske Tsjerken in de gaten: www.organumfrisicum.frl en www.aldefryske-tsjerken.nl

Kijk ook in de 'Eropuit-agenda' in de plaatselijke kranten in Fryslân.

Najaarsexcursie, 10 oktober 2026

Het excursieseizoen wordt dit jaar iets later afgesloten dan gebruikelijk. Omdat we eind september altijd moeten concurreren met tal van andere culturele activiteiten, hebben we de excursie dit jaar twee weken later gepland.

We bezoeken Easterlittens, Baaium, Zweins en Tzum. Elders in deze krant kunt u meer lezen over de kerken en de orgels. Ook nu is Peter van der Zwaag weer excursieleider. Samen met Jochem Schuurman bespeelt hij de orgels.

De excursie start om 10.30 uur in Easterlittens, maar ruim een half uur van te voren is er een inloop met koffie/thee en koek. Het tweede deel van de excursie start om 14.00 uur in Zweins.

U kunt zich voor deze excursie aanmelden door vóór 1 oktober a.s. € 30,- p.p. (donateurs) of € 35,- (niet-donateurs) over te maken naar rekeningnummer NL64 INGB 0002 3777 93 van de Stichting Organum Frisicum o.v.v. najaarsexcursie, aantal personen, postcode en huisnummer (kinderen onder de 16 jaar kunnen gratis deelnemen).

Degenen die zich tijdig door middel van een overschrijving aanmelden, krijgen in de week vlak voor de excursie een bevestigingsbrief met een deelnemerslijst toegestuurd. Nadere gegevens over een lunch tussen de middag volgen t.z.t. op de website (www.organumfrisicum.frl) of kunt u in september opvragen bij de administratrice.

Tot slot

U kunt onze stichting steunen met een donatie met een richtbedrag van € 20,00. Meer doneren mag ook. Stichting Organum Frisicum - het Friese Orgel - is een door de overheid erkende culturele ANBI-organisatie. Dat betekent dat uw donatie voor de belasting aftrekbaar is. U mag zelfs uw gift op grond van de Geefwet met een factor 1,25 vermenigvuldigen.

U kunt uw donatie over maken op rekeningnummer NL64 INGB 0002 3777 93 van de Stichting Organum Frisicum o.v.v. donatie, postcode en huisnummer.

Mocht u vragen hebben, neem dan gerust contact met ons op (administratie@organumfrisicum.frl of secretaris@organumfrisicum.frl).

Wij hopen u tijdens één of meer van onze activiteiten in 2026 te ontmoeten.

SIETSE VAN DER HOEK,
secretaris

Het Van Dam-orgel (1870) in de Nicolaaskerk van Blije.

(Foto: Michiel van 't Einde)

Friese Orgelagenda 2026

APRIL

Zaterdag 11, **ORGELEXCURSIE**
Voorjaarsexcursie naar Langweer, Sint Nicolaasga en Lemmer.

Zondag 12, Berltsum (Berlikum), Koepelkerk, 15.30 uur: Vincent van Laar en Agnes van Laar (sopraan)

Zaterdag 25, Oosterwolde, Dorpskerk, 20.00 uur: Minne Veldman

Zondag 26, Leeuwarden, Lutherse Kerk, 16.00 uur: Theo Jellema

MEI

Vrijdag 1, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Willeke Smits

Vrijdag 8, Sneek, Martinikerk, 12.30 uur: Bob van der Linde (lunchconcert)

Vrijdag 8, Huizum, Dorpskerk, 17.00 uur: Peter van der Zwaag

Zaterdag 9, Joure, Hobbe van Baerdtsjerke, 16.00 uur: Gert van Hoef

Zaterdag 9, Joure, Hobbe van Baerdtsjerke, 20.00 uur: Arjan Breukhoven

Donderdag 14, Raerd, Laurentiuskerk, 15.30 uur: Mauritius Bunt (koffieconcert)

Vrijdag 15, Sneek, Martinikerk, 12.30 uur: Bob van der Linde (lunchconcert)

Zaterdag 16, Jeslum, Sint Genovevakerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 1)

Vrijdag 22, Sneek, Martinikerk, 12.30 uur: Bob van der Linde (lunchconcert)

Zaterdag 23, Goënga, Willibrordus kerk, 15.00 uur: Theo Jellema en Bob van der Linde (ingebruikname gerestaureerde orgel)

Vrijdag 29, Sneek, Martinikerk, 12.30 uur: Bob van der Linde (lunchconcert)

Zaterdag 30, Drogeham, CGK Maranathakerk, 20.00 uur: Martin Mans

Zaterdag 30, Franeker, Martinikerk, 20.15 uur: Sietze de Vries met Margaretha Consort (19.00 uur inleiding)

Zondag 31, Sint Jacobiparochie, Groate kerk, 15.00 uur: Theaterconcert Milonge met Peter van der Zwaag, orgel; Judith Oost, cello/theater en Cris Corstens, theater

JUNI

Maandag 1, Hoorn (Terschelling), Sint Janskerk, 20.00 uur: Anna Karpenko

Vrijdag 5, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Gerwin van der Plaats

Zaterdag 6, Blessum, 14.00 uur: start Orgelfietstocht Blessum – Deinum – Marsum o.l.v. Wietse Ouwejan

Woensdag 17, Franeker, Martinikerk, 15.00 uur: Jochem Schuurman (marktconcert)

Woensdag 17, Oost-Vlieland, Nicolaaskerk, 20:30 uur: Trio De Mast (orgel, saxofoon en percussie)

Vrijdag 19, Dokkum, Grote- of Martinuskerk, 20.00 uur: Carl Visser

Vrijdag 19, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Eeuwe Zijlstra

Zaterdag 20, Wurdum, Sint Martinuskerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 2)

Zondag 21, Leeuwarden, Lutherse Kerk, 16.00 uur: Jochem Schuurman

Vrijdag 26, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Peter van der Zwaag

Zaterdag 27, Franeker, Martinikerk, 20.00 uur: Hayo Boerema en de Laurensanotorij o.l.v. Wiecher Mandemaker

Zondag 28, Witmarsum, Koepelkerk, 15.00 uur: Theaterconcert Milonge met Peter van der Zwaag, orgel; Judith Oost, cello/theater en Cris Corstens, theater

JULI

Woensdag 1, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Peter van der Zwaag

Vrijdag 3, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 12.30 uur: Andries Bogerd

Vrijdag 3, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Johan Smit

Vrijdag 3, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Jochem Schuurman

Vrijdag 3, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Hanne Kuhlmann (DK)

Zaterdag 4, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Sebastiaan Schippers en

Vronie de Vreeze (zang)

Maandag 6, Joure, Hobbe van Baerdtsjerke, 20.00 uur: Martin Mans

Maandag 6, Sneek, Sint-Martinuskerk-aan-de-Singel, 20.00 uur: Bert den Hertog

Dinsdag 7, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Kees Nottrot (30 jaar organist - Bach-concert)

Woensdag 8, Franeker, Martinikerk, 15.00 uur: Thirsa Brokking (marktconcert)

Woensdag 8, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Petra Veenswijk

Donderdag 9, Hommerts, Johannes de Doperkerk, 20.00 uur: Martin Mans

Vrijdag 10, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 12.30 uur: Harald Bunt

Vrijdag 10, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Jochem Schuurman

Zaterdag 11, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Masako Honda

Maandag 13, Sneek, Martinikerk, 20.00 uur: Bob van der Linde

Dinsdag 14, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Gert van Hoef

Woensdag 15, Langweer, Dorpskerk, 20.00 uur: Harald Bunt

Woensdag 15, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Jamie de Goei

Vrijdag 17, Leeuwarden, Waalse Kerk, 12.30 uur: Peter van der Zwaag

Vrijdag 17, Dokkum, Grote- of Martinuskerk, 20.00 uur: Theo Jellema

Vrijdag 17, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Everhard Zwart

Zaterdag 18, Reduzum, Vincentiuskerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 3)

Zaterdag 18, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Johan Smit en Janneke Boeschoten (viool)

Zaterdag 18, Franeker, Martinikerk, 20.00 uur: Jochem Schuurman

Maandag 20, Midsland (Terschelling), Melânzer Kerk, 20.00 uur: Andries Bogerd

Maandag 20, Sneek, Sint-Martinuskerk-aan-de-Singel, 20.00 uur: Ton van Eck

Dinsdag 21, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Leo van Doeselaar

Woensdag 22, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Adriaan Hoek

Vrijdag 24, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 12.30 uur: Thirsa Brokking

Vrijdag 24, Dokkum, Grote- of Martinuskerk, 20.00 uur: Bob van der Linde

Zaterdag 25: **ORGELFIETSTOCHT**
Orgelfietstocht naar Blije en Hegebeintum.

Zaterdag 25, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Siegfried Derks

Zaterdag 25, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 22.00 uur: Peter van der Zwaag (Bachnacht)

Maandag 27, Sneek, Martinikerk, 20.00 uur: Reitze Smits

Dinsdag 28, Franeker, Martinikerk, 15.00 uur: Annerieke van den Broek (marktconcert)

Dinsdag 28, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: James O'Donnel (USA)

Woensdag 29, Langweer, Dorpskerk, 20.00 uur: Leendert Verduyn

Woensdag 29, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Bob van der Linde

Vrijdag 31, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 12.30 uur: Casper Struijk

Vrijdag 31, Dokkum, Grote- of Martinuskerk, 20.00 uur: Arie Goud en Trio Opus3, m.m.v. Ineke van Slageren, fluit en Hans Oosterhof, hobo

Vrijdag 31, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Jos van der Kooy

AUGUSTUS

Zaterdag 1, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Jaime Gonzalez Sierra Moreno

Maandag 3, Sneek, Sint-Martinuskerk-aan-de-Singel, 20.00 uur: Sneekweekconcert m.m.v. Peter van der Weide, Johan Elzinga en Frits Haaze, en Anja Haaze (zang) en Braenne Meijer (viool)

Dinsdag 4, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Minne Veldman

Woensdag 5, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Kees Nottrot

Vrijdag 7, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 12.30 uur: Peter van der Zwaag

kerk, 12.30 uur: Peter van der Zwaag

Zaterdag 8, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Annemiek Zeldenrust

Zaterdag 8, Franeker, Martinikerk, 20.00 uur: "Jonge honden" concert door Wietse Ouwejan, Wibren Jonkers en Maarten Wilmink

Zondag 9, Balk, It Brea'hûs, 16.00 uur: Wietse Ouwejan

Maandag 10, Sneek, Martinikerk, 20.00 uur: Matthias Havinga

Dinsdag 11, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Olivier Latory (FR)

Woensdag 12, Langweer, Dorpskerk, 20.00 uur: Robert van Deelen

Woensdag 12, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Frank van Wijk

Vrijdag 14, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 12.30 uur: Annemiek Zeldenrust

Vrijdag 14, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Bernard Winsemius

Vrijdag 14, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Ab Weegeenaar

Zaterdag 15, Friens, Hervormde kerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 4)

Zaterdag 15, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Wietse Meinardi en Hanneke Ramselaar (hobo)

Maandag 17, Sneek, Sint-Martinuskerk-aan-de-Singel, 20.00 uur: Wim Voogd

Dinsdag 18, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Marco den Toom

Woensdag 19, Franeker, Martinikerk, 15.00 uur: Jochem Schuurman (marktconcert)

Woensdag 19, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Reitze Smits

Vrijdag 21, Leeuwarden, Waalse Kerk, 12.30 uur: Wietse Ouwejan

Vrijdag 21, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Wietse Ouwejan

Zaterdag 22, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Jochem Schuurman

Maandag 24, Sneek, Martinikerk, 20.00 uur: Bob van der Linde

Dinsdag 25, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Marco den Toorn

Woensdag 26, Langweer, Dorpskerk, 20.00 uur: Bert den Hertog

Woensdag 26, Leeuwarden, Grote of Jacobijnerkerk, 20.00 uur: Peter van der Zwaag (verzoekprogramma)

Woensdag 26, Oost-Vlieland, Nicolaaskerk, 20:30 uur: Wietse Meinardi en Hanneke Ramselaar (hobo)

Vrijdag 28, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Auke de Boer

Vrijdag 28, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Joachim Gehrold (DE)

Zaterdag 29, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Trienke Hartog en Geraldina Gaastra (hobo)

Zaterdag 29, Oldeholtspade, Stephanuskerk, 19.30 uur: Theo Jellema

Zaterdag 29, Franeker, Martinikerk, 20.15 uur: Jochem Schuurman (Bachconcert) om 19.00 uur inleiding

Zondag 30, Leeuwarden, Lutherse Kerk, 16.00 uur: Tymen-Jan Bronda

Maandag 31, Sneek, Sint-Martinuskerk-aan-de-Singel, 20.00 uur: Susanna Veerman

SEPTEMBER

Dinsdag 1, Bolsward, Martinikerk, 20.00 uur: Martin Mans

Vrijdag 4, Dokkum, Grote of Martinuskerk, 20.00 uur: Arie Goud en Auke de Boer (Musica per duo organi)

Vrijdag 4, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Martin Mans

Vrijdag 4, Harlingen, Grote Kerk, 20.00 uur: Donateursconcert

Zaterdag 12: **Open Monumentendag** i.s.m. Stichting Alde Fryske Tsjerken een aantal orgelbespelingen in historische Friese kerken door conservatoriumstudenten.

Zaterdag 12, Leeuwarden, Sint-Bonifatiuskerk, 16.00 uur: Johan Smit en Siegfried Derks

Zaterdag 19, Lekkum, Ceciliakerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 5)

OKTOBER

Vrijdag 2, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Minne Veldman

Zaterdag 3, Bolsward, Martinikerk, 15.30 uur: Evert van de Veen (Koraalbewerkingen John Propitius)

Zondag 4, Makkum, Van Doniakkerk, 15.00 uur: Theaterconcert Milonge met Bob van der Linde, orgel; Judith Oost, cello/theater en Cris Corstens, theater

Zaterdag 10: **ORGELEXCURSIE**
Najaarsexcursie naar Easterlittens, Baaium, Zweins en Tzum.

Zaterdag 10, Jorwert, Redbadtsjerke, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 6)

Zondag 11-18, Diverse locaties: Orgelfestival Waadhoeke

Vrijdag 16, Franeker, Martinikerk, 20.00 uur: Geerten van de Wetering en de Dutch Don't Dance Division: voorstelling "Arvo Pärt 90"

Zondag 18, Leeuwarden, Lutherse Kerk, 16.00 uur: Peter van der Zwaag

NOVEMBER

Vrijdag 6, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Evan Bogerd

Zaterdag 7, Stiens, Sint Vituskerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 7)

Zondag 8, Stavoren, Nicolaaskerk, 15.00 uur: Theaterconcert Milonge met Bob van der Linde, orgel; Judith Oost, cello/theater en Martin de Nooij, theater

Zondag 15, Leeuwarden, Lutherse Kerk, 16.00 uur: Theo Jellema

Zaterdag 28, Leeuwarden, Waalse Kerk, 15.00 uur: Theo Jellema (Barokke pracht, concert 8)

DECEMBER

Vrijdag 4, Drachten, Grote Kerk, 20.00 uur: Erwin Wiersinga

Zaterdag 26 (Tweede Kerstdag), Bolsward, Martinikerk, 15.00 uur: Martin Mans

Klank & vakmanschap sinds 1934

Orgelmakerij Reil
0578 691 676
info@reil.nl

De Najaarsexcursie

Het excursieseizoen wordt dit jaar iets later afgesloten dan gebruikelijk. Omdat we eind september altijd moeten concurreren met tal van andere culturele activiteiten, hebben we de excursie dit jaar twee weken later gepland op 10 oktober. De excursie voert ons naar Easterlittens, Baaium, Zweins en Tzum.

Het Hardorff-orgel (1867) in Easterlittens.

(Foto: Ad Fahner)

Easterlittens

De geschiedenis van het dorp Easterlittens, de Sint-Margrytsjerke en het Hardorff-orgel uit 1867 zijn uitvoerig beschreven door Johan Sjoukema in de Friese Orgelkrant van 2015. Omwille van de beperkte ruimte in deze krant wordt de lezer daarnaar verwezen. Hier wordt volstaan met de dispositie:

Dispositie (registers met Van Gruisen-pijpwerk zijn aangegeven met vG)

Hoofdwerk (C-g3): Bourdon 16' (vG), Prestant 8' (vG), Holpijp 8' (vG), Octaaf 4', Roerfluit 4' (vG), Prestantquint 3' (vG), Octaaf 2' (vG), Cornet III (d), Basson 8' (b), Trompet 8' (d)

Bovenwerk (C-g3): Prestant 8' (d), Fluit does 8', Viool de Gambe 8', Salicet 4' (vG), Fluittravers 4', Gemshoorn 2'; Gereserveerde plaats voor tongwerk

Pedaal (C-d1): aangehangen
Werktuiglijke registers:
Klavierkoppel, Afsluiter Hoofdwerk, Afsluiter Bovenwerk, Tremulant Bovenwerk, Ventiel.

De dorpskerk van Baaium

Het dorp Baaium komt al relatief vroeg voor in de geschiedschrijving. Al in de dertiende eeuw staat de naam Baym op schrift, in 1329 Bayum. Vermoedelijk verwijst de dorpsnaam naar het hiem (erf) dat de familie Badinga hier bewoont. De voorganger van de huidige dorpskerk stamt uit de middeleeuwen. In 1865 wordt er een nieuwe toren gebouwd en in 1876 volgt ook nieuwbouw van de kerk. De kerk is een waterstaatskerk, wat betekent

dat de bouw onder toezicht van de Rijksoverheid stond en deels ook gefinancierd werd. Dat laatste zal in Baaium niet zo zeer nodig zijn geweest, want de buiten- en binnenkant van de kerk laten blijken dat geld geen rol speelde.

Met name het interieur is bijzonder rijk versierd in een eclectische stijl: maniërisme, barok, rococo, (neo-)classicisme en eigen inbreng van de architect (S. van Veen) komen langs. Naast de lambrisering met imitatiemarmor en de twee met baldakijnen overhuifde kerkenraadsbanken, is ook de kansel de moeite waard. Het is een verbluffend spreekgestoelte met trapjes aan weerskanten, holle en bolle welvingen, gestucte cartouche met engelen tegen het plafond van het klankbord en de veelheid aan andere

De zeer bijzondere en rijk versierde kansel in Baaium.

(Foto: Ad Fahner)

re ornamenten. Het loont ook de moeite om naar beneden te kijken, naar de vloer. Daarin zitten bijzondere tegels, met een soort Escher-motief. Boch Frères uit Frankrijk maakt ze. Het bedrijf bestaat nog als onderdeel van Villeroy & Boch. Al met al is duidelijk dat er in 1876 een sterke ambitie is – waarbij geld vrijwel geen rol speelt – om een uitzonderlijk gebouw te realiseren.

Het Hardorff-orgel

Ook wat het orgel betreft mochten de gulden rollen. De eerdere kerk bevatte al een orgel van Willem Hardorff uit 1860. Dit was een instrument met één klavier en 9 registers. Dit orgel is thans in gewijzigde vorm nog te beluisteren in de Hervormde Kerk van Achterberg. Achttien jaar later, toen de bouw van de nieuwe kerk was afgerond, kreeg Hardorff opnieuw de opdracht een orgel te bouwen, maar deze keer aanzienlijk groter, het was twee keer zo groot. Het werd opgeleverd in 1878, met 16 registers verdeeld over hoofdwerk en bovenwerk, met een aangehangen pedaal.

Het Hardorff-orgel (1878) in Baaium.

(Foto: Peter van der Zwaag)

De dispositie van het orgel is op twee punten opmerkelijk. Het hoofdwerk bevat een Mixtuur (door Hardorff gespeld als Mixture), wat op Friese orgels van deze omvang aan het eind van de 19e eeuw vrijwel niet meer voorkomt. Het bovenwerk, met maar liefst vier achtvoetsregisters, bevat een Melophone. Dit register, met een luide, strijkende klank, was nieuw in het Friese orgellandschap en werd daarna nog geregeld op andere orgels gedisponeerd.

In 1893, 1926 en 1947 werden er onderhoudswerkzaamheden verricht aan het orgel, maar die hebben niet geleid tot grote veranderingen. De laatste restauratie van het orgel vond plaats in 2022-2023 en werd uitgevoerd door Orgelmakerij Bakker & Timmenga, onder advies van Theo Jellema. Tijdens de restauratie werd het pijpwerk onderzocht en kwam er aan het licht dat niet alle registers door Hardorff zelf waren gemaakt. Een aantal registers bleek te zijn ingekocht bij toeleveranciers van elders, mogelijk zelfs bij verschillende bedrijven. Het orgel geeft daardoor een interessant klankbeeld, waarin het krachtige volle werk opvalt.

De dispositie is als volgt:

Hoofdwerk (C-f3): Bourdon 16', Prestant 8', Gedakt 8', Octaaf 4', Speelfluit 4', Quint 3', Octaaf 2', Mixture III, Trombone 8' (b/d)

Bovenwerk (C-f3): Roerfluit 8', Salicionaal 8', Viola 8', Melophone 8', Fluit harmonique 4', Quintfluit 3', Gemshoorn 2', Dulciaan 8'

Pedaal (C-c1): Aangehangen

Werktuiglijke registers: Manuaal-koppel, 2 Afsluiters, Ventiel

Zweins

Het dorp Zweins heeft geen echte kern, maar bestaat uit een paar verspreide buurtjes en boerderijen. Het dorp heeft echter wel een duidelijk zichtbare kerkterp en is, doordat er nauwelijks bebouwing rondom is, van verre te zien. Op de terp staat de Reginakerk, een relatief jong gebouw voor Friese begrippen. Het is gebouwd in 1783 en valt op door de driezijdige afsluiting aan beide kanten van de kerk. Het werd gebouwd ter vervanging van de middeleeuwse kerk met gele kloostermoppen. Midden op het dak staat een okergeel, houten koepeltje met een in 1471 door Steven Bütenduc gegoten klok.

Het oorspronkelijke interieur uit de bouwtijd is nog geheel intact, zoals de door Hermanus Berkenbij gesneden preekstoel uit 1783, een doophek en twee herenbanken van Lycklama à Nijeholt Glinstra en Beijma thoe Kingma. Ook het houtwerk heeft haar originele kleur behouden. Uit de oude kerk zijn ook nog een paar rouwkassen, een epitaaf en de oude grafzerken overgenomen in de nieuwe kerk.

Een buitenlands orgel

In 1785 krijgt de nieuwgebouwde kerk een zeer bijzonder orgel. Het werd gebouwd door de uit Emden afkomstige orgelmaker Johann Friedrich Wenthin. Een buitenlands orgel in een Friese kerk is op zich geen bijzonderheid, maar meestal werden die 'tweedehands' verkregen. Het orgel in Zweins werd echter direct uit het buitenland besteld.

Emden (in Oost-Friesland) had een bijzondere band met het protestantse Nederland. Men spreekt wel van de moederkerk, omdat in het begin van de Reformatie veel Nederlanders uitweken naar Emden en daar hun theologische opleiding volgden. Emden bezit de grootste calvinistische bibliotheek van Europa, de Johannes a Lasco Bibliotheek, die nu ondergebracht is in het gerestaureerde deel van de in de oorlog verwoeste Grote Kerk. Deze kerk speelt ook een rol in het levensverhaal van Johan Friedrich Wenthin. Van zijn vroege jaren is niets bekend, maar op het moment dat de kerkenraad van de Grote Kerk in Emden besluit een orgel aan te schaffen zien we zijn naam verschijnen. Wenthin krijgt de opdracht om het orgel te maken. We weten niet welke referenties Wenthin had, maar wel dat de oude orgelmaker Heinrich Wilhelm Eckmann hem aanbeval. Het is mogelijk dat Wenthin misschien bij hem het vak heeft geleerd. In Emden bouwde hij een orgel met 40 registers, verdeeld over twee klavieren en vrij pedaal. Qua grootte dus vergelijkbaar met de orgels van Sneek, Bolsward en Leeuwarden. Daarmee was zijn naam in één klap gevestigd. Bovendien liet hij een stijl zien die totaal nieuw was in Oost-Friesland. Hij maakte geen rugwerk, destijds nog gebruikelijk, maar een bovenwerk. Dat was een nieuw idee en is daarna in Noord-Nederland door velen nagevolgd.

Het is niet bekend hoe men in Zweins Wenthin heeft leren kennen, maar klaarblijkelijk zijn er daar goede berichten gekomen. Wenthin bouwde een fors orgel voor de kleine Reginakerk en het zal de Friezen destijds zeer verbaasd hebben. Het frontontwerp was voor Friese begrippen extravagant en de klank bevatte allerlei noviteiten. De klank was elegant en zacht en had relatief veel fluit- en strijkregisters, waaronder moderne registers als de dwarsfluit.

De oorspronkelijke dispositie was:

Bourdon 16' (d), Praestant 8', Holpyp 8' (b/d/), Fluit Travers 8', Praestant 4', Gemshoorn 4', Violon 4', Nassat 3', Salicet 2', Woudfluit 2', Mixtuur III-IV-V (b/d/), Clairon 8' en Vox Angelica 8' (b/d/).

Helaas treffen we het orgel thans niet meer in deze staat aan. In 1877 werd het orgel ingrijpend verbouwd door L. van Dam & Zonen uit Leeuwarden. Daar waren twee mogelijke

Het Wenthin-orgel (1785) in Zweins.

(Foto: Peter van der Zwaag)

redenen voor. Er waren voortdurend klachten over de waterhuishouding in het muurwerk van de kerk. Er stond schimmel op de balgen. En er ontstond lekkage in de balgen die tegen de westgevel stonden.

Maar ook de kerk zelf had problemen. De muren moesten versterkt worden met ijzeren trekstangen, die in de driezijdige afsluiting in het midden bij elkaar komen. Precies waar vroeger de pijpen stonden.

Van Dam verplaatste het klavier naar de zijkant en legde onderin de orgelkast een balg en daarboven een windlade met pijpen. Achter het front is het nu bijna leeg en in de onderkast staat nu het klinkende orgel. De trekstangen konden op die manier gewoon blijven zitten. Van Dam gebruikte daarbij een windlade die in 1787 door Albertus van Gruisen was vervaardigd. Die windlade had maar de helft van het aantal plaatsen als de oorspronkelijke en Van Dam kon dus maar een beperkt aantal registers kwijt. Daarop werden alle bruikbare pijpen van Wenthin geplaatst, in een concept dat meer op Van Dam dan op Wenthin lijkt. Gelukkig zijn er desondanks nog veel Wenthin-pijpen over en dus ook veel Wenthin-klanken te beluisteren. Het orgel in Zweins heeft daardoor nog steeds, ondanks het feit dat het tot een kleiner orgel is teruggebracht, geluiden die je in Fryslân nergens anders te horen krijgt. En daarbij komt dat de pijpen van Wenthin prachtig bewaard zijn gebleven, er is weinig aan geretoucheerd en ze hebben dus nog steeds hun oude waarde.

Dispositie:

Manuaal (C-f3): Bourdon 16' (d), Prestant 8', Viola di Gamba 8', Holpijp 8', Octaaf 4', Fluit Travers 4', Gemshoorn 2' (discant 2 2/3' + 2'), Trompet 8' (d), Tremulant

Pedaal (C-g0): aangehangen

Tzum

Het terpdorp Tzum is van heinde en ver te herkennen aan de hoge kerktoren. De toren werd gebouwd in 1548-1549 onder leiding van Cornelis Claesz. De romp met drie gedingen meet 31 meter en de ingesnoerde naaldspits 41 meter, met een totale hoogte van 72 meter. Het is, na de toren van de Sint-Bonifatiuskerk van Leeuwarden, de hoogste van Fryslân. Het is opvallend dat de kolosale toren even breed is als de kerk. In de toren hangt een luidklok uit 1525, gegoten door Geert van Wou en Johannes Schonenborch. De kerk, oorspronkelijk gewijd aan Johannes de Doper, heeft een eenbeukig romaans schip uit de 12e eeuw en een vijftijdig gesloten gotisch koor uit de 14e eeuw. Aan de noordkant van de kerk is de middeleeuwse oorsprong nog goed zichtbaar door het nog zichtbare tufsteen. De zuidmuur werd in 1881/82 opnieuw bekleed met baksteen. Ook het interieur van de kerk stamt uit die tijd. De trekbalen werden vervangen door trek-

stangen en nagenoeg de gehele inrichting werd vernieuwd. De banken dateren uit die tijd, evenals de drie herenbanken tegenover de preekstoel met overhellingen op gietijzeren zuiltjes met compositiekapitelen. Ook het doophek met gietijzeren balusters en de trap van de preekstoel, waarvan de leuning op eveneens gietijzeren balusters steunt, werden toen vervaardigd. De eikenhouten preekstoel is vervaardigd door Agge Jans Monsma uit Sneek en dateert uit 1699. De kuippanelen zijn versierd met loofwerk, bloemen en festoenen van een onbekende houtsnijder. Bij de verbouw in 1881 en 1882 werd het koor door een wand van het schip afgescheiden. Bij de restauratie in 1973 werd het koor weer bij de kerkruimte gevoegd. Voor de oostelijke koormuur bevindt zich op gemetselde onderstukken een restant van vermoedelijk een sarcofaag. Een oude avondmaalsbank is eveneens in het koor opgesteld. In de vloer van het koor is een groot aantal fraaie zerken bijeengebracht, die hoofdzakelijk uit de 16e en de 17e eeuw dateren. De beschilderde houten wijzerplaat uit 1722 aan de noordelijke koorwand, bevond zich oorspronkelijk tegen de westmuur boven het orgel. De grote koperen kroon en twee kleinere dateren uit het eind van de 17e eeuw.

De kerk van Tzum bezat al voor de Reformatie een orgel. In 1538 wordt Jacob Lamberts als "orgelist" genoemd. Over dit orgel is niets bekend. Claas Douwes werd in 1667 schoolmeester in Tzum. Hij was bevriend met de orgelbouwers Harmen Jans en zijn zoon Jan Harmens. Met hen bouwde hij in 1690 op zijn kosten een orgel, bestaande uit hoofdwerk en rugwerk, in de kerk van Tzum. Later kocht de kerkvoogdij het orgel van Claas Douwes. Hij maakte vooral naam met zijn boek "Grondig Onderzoek van de Toonen der Musijck", dat in 1699 verscheen. Tot zijn dood omstreeks 1724 was Claas Douwes organist in Tzum. Het orgel werd in 1759 in de Leeuwarder Courant te koop aangeboden, maar pas in 1776 verkocht aan de kerkvoogden van Oosthem. Intussen was in 1760 aan Gerhard Steevens uit Den Haag opgedragen een nieuw orgel te bouwen. Deze werkte een jaar aan het orgel. Na onenigheid met de kerkvoogdij werd besloten hem de opdracht af te nemen. Hinsz maakte het instrument af en breidde het uit met een rugpositief. De kas is duidelijk een ontwerp van Hinsz, zodat het maar de vraag is of er veel van het werk van Steevens is terug te vinden. Het instrument werd in 1764 opgeleverd en was het eerste tweeklaviersorgel van Hinsz in Fryslân. Hierna maakte hij nog drie tweeklaviersorgels in Fryslân; in Hallum in 1768 (verwoest in 1804 door het instorten van de kerktoren), Minnertsgea in 1778 (verloren gegaan in 1947 als gevolg van kerkbrand) en Sexbierum in 1767. In Sexbierum is enkel nog de kas te bewonderen, het binnenwerk werd in 1924 vervangen door een nieuw orgel van Bakker & Timmenga. Hierdoor is het orgel in Tzum het enige nog werkende tweeklaviersorgel van Hinsz in Fryslân.

Het Stevens/Hinsz-orgel (1760/1764) in Tzum.

(Foto: Ad Fahner)

Halverwege de 19e eeuw volgen de eerste wijzigingen aan het orgel. In 1857 werkt L. van Dam en Zonen aan het orgel en moet de Sexquialter plaatsmaken voor een Viola di Gamba 8'. Na de kerkverbouwing van 1882 werkt Van Dam weer aan het orgel. De samenstelling van de Mixtuur wordt gewijzigd waarin de pijpen van de Quint 3' worden verwerkt. Op de daardoor leeggekomen plaats wordt een Violon 8' geplaatst. Door de verlaging van het gewelf moesten de beelden op de hoofdwerkkas worden verwijderd, en er worden drie nieuwe gesneden kuiven aangebracht. Deze beelden (twee bazuinblazende engelen) werden op de balk achter het orgel geplaatst. Ook worden nu waarschijnlijk de spaanbalgen vervangen door een magazijnbalg. In 1919 wordt er aan het orgel gewerkt door Bakker & Timmenga. De Octaaf 2' wordt nu vervangen door een Voix Céleste 8' en er worden nieuwe klavieren en registerknoppen gemaakt.

Ondanks al deze wijzigingen bleef heel veel materiaal van Hinsz bewaard, waaronder zelfs alle drie tongwerken. In 1985 kreeg de firma Gebroeders Reil te Heerde de opdracht om het orgel te reconstrueren naar de oorspronkelijke toestand. Dezelfde firma had het orgel al in 1981 gekopieerd voor een nieuw instrument in de Immanuelkerk te Ermelo, maar dan uitgebreid met een vrij pedaal. Onder advies van Klaas Bolt werden er nieuwe

klavieren, registertrekkers en -knoppen gemaakt naar het voorbeeld van andere Hinsz-orgels, met name dat in Wassenaar. De registers die bij eerdere werkzaamheden waren verplaatst werden weer op hun originele plek gezet en het ontbrekende pijpwerk werd gereconstrueerd. De oude klankopbouw is daarmee in veel opzichten herwonnen. De windladen zijn nog steeds de originele van Hinsz.

Dispositie:

Hoofdwerk (C-d3): Bourdon 16', Prestant 8', Baarpijp 8', Quintadena 8', Octaaf 4', Roerfluit 4', Quint 3', Flageolet 2', Mixtuur III-IV-V (b/d), Cornet III (d), Trompet 8' (b/d), Vox Humana 8' (b/d)

Rugwerk (C-d3): Holpijp 8', Prestant 4', Roerfluit 4', Octaaf 2', Gemshoorn 2', Sexquialter II (b/d), Dulciaan 8' (b/d)

Pedaal (C-d1): aangehangen

Werktuiglijke registers: Manuaal-koppel (schuifkoppel), Tremulant Hoofdwerk, Tremulant Rugwerk

PETER VAN DER ZWAAG

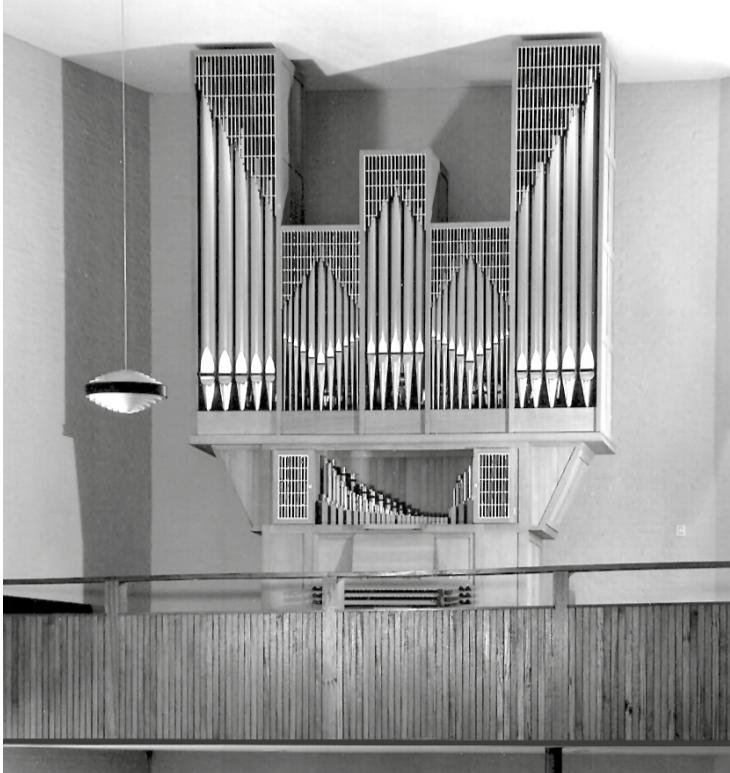
Concertzender

De Concertzender is een Nederlandse klassieke internetzender en zendt 24 uur per dag klassieke muziek en jazz uit. De zender is via het internet te beluisteren en via (sommige) radio- en tv-aanbieders zoals bijvoorbeeld Ziggo. Via het internet is de zender te beluisteren via www.concertzender.nl en via de concertzender-app. De zender heeft een live programmering, maar kent ook themakanalen. Eén van programma's is gewijd aan het orgel en heeft de titel "Orgelwerk". Het programma wordt samengesteld door Hans Beek en wordt uitgezonden op de tweede

donderdag van de maand van 21.00-22.00 uur. Op dit moment loopt er een serie met de titel 'Orgels in Friesland'. In de uitzendingen wordt aandacht besteed aan de orgels in de provincie Fryslân. In de uitzendingen worden cd's ten gehore gebracht, maar ook opnames van live-concerten. Eerdere uitzendingen gingen over orgels in Groningen en bekende en onbekende orgels in Noord-Duitsland. U kunt op de genoemde tweede donderdag in de maand afstemmen op de Concertzender, maar alle uitzendingen zijn ook altijd bij uitzending gemist op de website en de app terug te beluisteren.

HANS BEEK

Veranderend Fries Orgellandschap

Het Bakker & Timmenga-orgel (1966) in de Opstandingskerk te Leeuwarden. (Foto uit archief van Bakker & Timmenga)

Het Bakker & Timmenga-orgel op de nieuwe locatie, de Église Saint-Gall van Niedersteinbach (Fr.). (Foto: Ad Fahner)

Grote orgelrestauraties, waarin alle onderdelen en alle facetten van het instrument zijn betrokken, werden in 2025 in onze provincie niet voltooid. In het overzicht dat we begin 2025 presenteerden, werd melding gemaakt van de aanvang van twee zulke restauraties (in Goënga en in Pingjum). Die zullen in de loop van 2026 worden afgerond en in de krant van 2027 aandacht krijgen.

Vijf jaar na het Bakker & Timmenga-orgel van Goënga kwam een door dezelfde firma gebouwd orgel in Ureterp gereed. De orgels kregen dezelfde dispositie (8' 8' 8' 8' 4' 4' 2'). In Ureterp werd plaats gereserveerd voor een extra register. Er moet aan een Cornet gedacht zijn. Deze is eind vorig jaar, 120 jaar dus na de bouw van het orgel, geplaatst.

Werkzaamheden die geen volledige restauratie maar wel veel omvattend waren, werden in december afgerond in Scharnegoutum. Aan het eind van 1862 of in het begin van 1863 voltooide de orgelmaker Willem Hardorff daar de bouw van een tweeklaviers or-

gel, waarin hij delen van het P.J. Radersma-orgel dat in de vorige kerk gestaan had, opnieuw gebruikte. Aan dit orgel is gewerkt door Valckx & Van Kouteren (1944), Pels (1962) en Vermeulen Alkmaar (1972). Al geruime tijd liet de conditie van het instrument te wensen over. Daarom is het in het voorbije jaar grondig onder handen geweest. De balgen zijn geheel gerestaureerd. Verbeteringen zijn uitgevoerd aan o.m. mechanieken, sleepafdichtingen, klaviatuur en intonatie. Aan de aanblik van het orgel aan de klaviatuurlaag is veel verbeterd door sanering van elektrische leidingen en door nieuwe bekleding in Hardorff-stijl van de orgelbank.

Het Hardorff-orgel (1862/63) in de Martenstsjerke van Scharnegoutum. (Foto: Orgelmakerij Reil)

die sinds de jaren '50 voor orgelnieuwbouw de leidende ideologie was. Het orgel van de Opstandingskerk legde getuigenis af van het hoge niveau dat door hen bereikt werd. In de royale akoestiek maakte het een vorstelijke indruk. Toen een paar jaar na de ingebruikneming van dit orgel de Leeuwarder Grote Kerk wegens bouwvalligheid en daaropvolgende restauratie werd gesloten, werd de Opstandingskerk een kleine tien jaar lang het centrum van de Leeuwarder orgelcultuur. Gedurende een deel van die periode werd het format van de orgelserie van de Grote Kerk voortgezet. Al spoedig zette de organist van de kerk, Jan Veninga, een zondagmiddagserie op, waarin ook koren en kamermuziekensembles optraden. Daarnaast werd het orgel ingezet voor de orgellessen van de Muziekpedagogische Academie (later Conservatorium). Toen in 1978 het gerestaureerde Müller-orgel weer tot klinken kwam (de restauratie van de Grote Kerk was enige jaren eerder voltooid), kwam langzamerhand een einde aan de culturele betekenis van de Opstandingskerk. Toen de kerk (die gebouwd was voor de Nederlands-hervormde eredienst) in 1993 gesloten werd en later werd overgenomen door een kerkgenootschap dat voor zijn diensten het orgel niet gebruikte, kwam het instrument tot zwijgen. In 2025 is het opnieuw in gebruik genomen in de rooms-katholieke kerk van Niedersteinbach in de Elzas (Fr).

Het orgel van Westernijtsjerk zal binnen afzienbare tijd een volledige restauratie ondergaan. Dit tweeklaviers instrument stamt uit 1880. Het is het eerste orgel dat door de firma Bakker & Timmenga werd gebouwd.

Een wel zeer bijzonder instrument is het kabinet-orgel dat de kerk van Oldeholtpade siert (zie het artikel elders in deze krant). In het kader van de herinrichting van het kerkinterieur krijgt het orgel binnen de kerk een andere plaats. Er wordt nagedacht over mogelijkheden om het wat meer onder de aandacht te brengen dan in de afgelopen jaren is gebeurd.

Door kerksluitingen verdwijnen elk jaar weer orgels uit onze provincie. Niet altijd wordt daar in deze rubriek melding van gemaakt. Maar aan de emigratie van het Bakker & Timmenga-orgel van de Leeuwarder Opstandingskerk kan niet stilzwijgend worden voorbijgegaan. Dit fraaie orgel werd in 1966 gebouwd. Het was het eerste tweeklaviers instrument dat tot stand kwam nadat de firma enkele jaren eerder door H.P. Dam en W. Yedema was overgenomen van Bernard Timmenga. De twee nieuwe firmanten sloten in hun stilistische keuzes aan bij de neo-barok,

Het is jammer dat dit uitstekende instrument, dat een zo bijzondere betekenis heeft gehad voor de orgelcultuur, onze contreien heeft verlaten. Gelukkig kan niet worden ontkend dat het op zijn nieuwe locatie ook een luisterrijke indruk maakt.

Voor mij persoonlijk heeft dit orgel grote betekenis gehad. Ik kreeg in de Opstandingskerk mijn eerste orgellessen van Jan Veninga en beluisterde er vele malen Piet Post, maar ook gasten: Dirk Donker, Jacques van den Dool, Addie de Jong, Wim van Beek. Het orgel heeft mijn beroepskeuze mee bepaald. Misschien wil de lezer mij vergeven dat ik het zoveel jaren later niet kan laten er deze regels aan te wijden.

De werkzaamheden in Goënga, Pingjum, Oldeholtpade, Scharnegoutum, Ureterp en Westernijtsjerk werden/worden uitgevoerd door Orgelmakerij Reil (Heerde).

THEO JELLEMA

Over 'platgeslagen pijpen' en andere zorgen

"Nee," zegt Robert Helder, "er is nog weinig veranderd." De voorzitter van de Vereniging van Orgelbouwers in Nederland (VON) maakt zich zorgen. In september vorig jaar was er een landelijke studiedag over het thema 'Historische orgels op de tocht'. Daar is ruim een half jaar later, inclusief een machtswisseling in Den Haag, nog weinig aan veranderd.

Alde Fryske Tsjerken was bij die bijeenkomst en sprak er bovendien. Ook onze stichting heeft zo z'n uitdagingen als het om kerkorgels gaat, maar die zijn van een andere categorie dan die van de VON.

Wat is volgens de VON de bedreiging voor monumentale kerkorgels? Het begint met ontkerkelijking. Daardoor komen kerken leeg te staan. Die krijgen in veel gevallen een herbesteding en vallen, als ze geen monumentale status hebben, met orgel en al zomaar in particuliere handen. Maar vervolgens is er lang niet altijd passende aandacht voor dat klinkende erfgoed.

"Wat je bij herbesteding ziet is dat de eerste nieuwe eigenaar vaak nog wel oog heeft

voor het orgel", vertelt Helder. "Maar bij een volgende overdracht kan het makkelijk misgaan. Dan is het gedaan. Dat is het patroon." Het lot van minstens honderd monumentale orgels is onzeker, schreef de VON vorig jaar in een discussienota. "Orgels verdwijnen door onkunde, desinteresse en zelfs boze opzet", schreef de vereniging in krasse bewoordingen. Leden van de vereniging stuiten soms zelfs op vernielingen. Helder noemt platgeslagen pijpen als voorbeeld.

Gelukkig zijn de orgelzorgen bij onze stichting niet zo heftig. En onze orgels zijn ook niet in particuliere handen terechtgekomen. Wij stellen vooral de vraag: wie willen onze orgels bespelen? En wie gaan luisteren? Kom maar op!

Atze Jan de Vries
ALDE
FRYSKE TSJERKEN

Erfgoed-adviseur Gerben Pol: 'Voor een goed idee is altijd geld te vinden'

Bij plannen om monumentale gebouwen, vooral kerken, toekomstbestendig te benutten wordt Gerben Pol landelijk veel geraadpleegd. Met predikant Jan Jaap Stegeman spande de Zwollenaar zich onder meer als kwartiermaker in voor de ombuiging van de Grote of Jacobijner Kerk in Leeuwarden tot stadsklooster en cultuurpodium. "Ik werk als een ideeënmachine."

Het kan geen toeval zijn: de monumentenstrategie werkt vanuit een kantoorruimte in een stokoud binnenstadpand. De ingang zit onder de Sassenpoort in Zwolle, cultureel erfgoed anno 1409. Gerben Pol (1984) groeide daarentegen op op nieuw land. Geboren in polderdorp Ens, havo-scholier in Emmeloord.

In het spoor van zijn trompet spelende vader verruilde hij piepjong al de blokfluit voor 'een kornetje'. Muzikale ontwikkeling kan snel gaan. "Spelen vond ik leuk, maar ook de theorie. Op mijn vijftiende dirigeerde ik al een jeugdorkest." Geen wonder dat zijn vervolgstudie aan het Zwolse conservatorium docent muziek werd, met bijvak trompet.

Krijgsmacht

Als kind had Gerben de droom bij de krijgsmacht te werken. Dat verlangen kwam in 2005 uit, zij het op een wat andere wijze. Vanaf de oprichting in dat jaar was hij vijftien jaar beroepsmuzikant bij de Regimentsfanfare 'Garde Grenadiers en Jagers'.

"Een volledige baan. Ik speelde trompet en deed de militaire opleiding met alles erop en eraan. In die functie nam ik ook al organisatorische initiatieven. Nieuwe concertconcepten, contacten met componisten. Dingen bedenken. Bij een concert lieten we de lucht-mobiele brigade aan touwen over het publiek gaan." Maar na vijftien deelnames aan Prinsjesdag zwaaide de korporaaltrompettist met trots af bij het leger.

Inmiddels was Pol met zijn vrouw, een medestudente op het conservatorium, en kinderen verhuisd van Assen naar Zwolle. Daar raakte hij betrokken bij het culturele gebruik van de geprivatiseerde Grote Kerk met programmering van concerten en een festival. "De kerk met het wereldberoemde Schnitger-orgel. De directeur daar zocht een fondsenwerver. Dat vond ik eigenlijk een vies woord, een soort professionele collectant. Toen ik me in de materie verdiepte bleek er een interessante wereld achter schuil te gaan."

Om goed beslagen ten ijs te komen volgde Pol een minorstudie filantropie aan hogeschool Windesheim. Daarna volgde een post-HBO bedrijfskunde en werd hij werkzaam in consultancy voor lobby en financiering rondom erfgoed en cultuurprojecten.

Appeltaart

"Als ik met opdrachtgevers praat, gebruik ik vaak een appeltaart als metafoor. Maak uitvoerbare plannen met concreet resultaat. Zoek daarbij naar belanghebbenden en kijk welke taartpunten van de financiering ze voor hun rekening kunnen nemen. Bij veel projecten ligt de focus op slechts een enkele (co)financieringsbron. Maar je krijgt nooit 100 procent uit één bron voor je project. Laat zien wat je zelf bijdraagt en benut overheden, fondsen en pak de kansen op particuliere bijdragen. Die strategie, die puzzel vind ik interessant om te leggen."

Zijn belangstelling voor (kerk)geschiedenis vormt een belangrijke drijfveer voor het oplossen van vastlopende toekomstplannen met erfgoed. Op de vraag welk project een bijzondere ervaring is, blijft het even stil. "Toch de Nieuwe Kerk in Delft met de graven van de Oranjes. Daar realiseren we nu veel extra voorzieningen. Na restauratie en herinrichting gaan we daar nu een programma ontwikkelen. Geweldig! Maar ook in diezelfde stad het opknappen van het graf van Piet Hein in de Oude Kerk. In zo'n kerk waan je je eeuwen terug in de tijd en de aanwezigheid van de graven van zulke bekende figuren uit de geschiedenis maakt het extra bijzonder." Pijn voelde Gerben Pol bij de beelden van de afgebrande Amsterdamse Vondelkerk afgelopen jaarwisseling. "Niet middeleeuws, zoals de meeste kerken waarvoor ik me inzet, maar wel een hoogtepunt van een beroemde architect. Laten we zuinig zijn op mooie gebouwen. De prachtige neogotische Sint-Michaëlskerk in Zwolle moest wijken voor het lelijke V&D-gebouw, waar ze nu niet meer van weten wat ze ermee moeten. Boekhandelaar Waanders werd ooit voor gek verklaard toen hij in de Broerenkerk ging. Nu is het de mooiste boekwinkel van Nederland." Na tweeëneenhalf jaar nauwe betrokkenheid staat Pols rol bij de Grote Kerk in Leeuwarden even stil. "Straks, bij de interne verbouwing en vooral ook de ruimtes eromheen, kom ik wellicht weer in beeld", zegt hij. "Met het inclusieve concept stadsklooster zijn ze eigenlijk terug bij de Dominicanen van heel vroeger. Ik ben trots op die creatieve cultureel-religieuze ontwikkeling. Jan-Jaap Stegeman en ik vulden elkaar goed aan. Hij primair vanuit de inhoud en ik vanuit het zakelijke en na verloop van tijd vond er kruisbestuiving plaats. Jan-Jaap is theoloog, maar inmiddels ook bijna klaar met een bedrijfskundige opleiding. Het was een feest om samen een concept te ontwikkelen en kwartier te maken in en rondom zo'n prominente Friese kerk."

Brede strategie

'Een interessante puzzel' vond Pol ook de verzakkende Bovenkerk in Kampen, die niet overal even snel zakt waardoor behoorlijke schade ontstaat. Zo'n groot probleem in een relatief kleine stad vroeg om een brede strategie. Gemeente, provincie, fondsen, particulieren en het rijk tot de staatssecretaris aan toe droegen bij. "Alle punten van de appeltaart." Inmiddels is de restauratie in volle gang. Bij de Grote Kerk van Steenwijk begeleidde Gerben Pol de oprichting van een stichting voor breder gebruik van de monumentale Grote of Sint Clemenskerk en functioneerde

hij als kwartiermaker voor het leggen van verbindingen met de vestingstad. De stichting Grote Kerk Steenwijk zorgt nu voor reuring, waaronder een serie klassieke concerten, de Protestantse Gemeente houdt er nog steeds haar wekelijkse diensten.

"Ik bekeek destijds het orgel in Steenwijk en zag dat de klaviatuur er gehavend uitzag. Ze hadden een offerte om het instrument voor 30.000 euro op te knappen. Het zou lapwerk worden en de klaviatuur was daar niet eens bij inbegrepen. Ik wist dat er een rijksregeling voor klinkend erfgoed aan kwam en we lieten een orgeladviseur een totaalplan maken. Met financiering van het rijk en met geld van de provincie en gemeente erbij zijn kerk en orgel voor 900.000 euro aangepakt. Bijdragen van fondsen en zo'n 70 procent overheidsgeld. De oplevering was op 27 februari. Het imposante Van Oeckelen-orgel is opgeknapd op basis van het plan dat Jan Jongepier (1941-2011) vele jaren eerder maakte."

De Zwolse cultureel ondernemer voerde ook opdrachten uit voor organisaties als ArtEZ University of the Arts, het conservatorium in Zwolle. Verder hielp hij musici als Het Nederlands Bach Consort, Dudok Quartet Amsterdam en Hannes Minnaar bij het ontwikkelen van concertseries, festivals en het opzetten van een professionele organisatie.

Doorpakken

Doelgericht doorpakken is het motto van Gerben Pol. Hij denkt in kansen, minder in

risico's en is niet bang om in vastgelopen situaties iets overhoop te trekken, omdat 'voor goede ideeën altijd geld te vinden is'.

Hoe kijkt Pol aan tegen de politieke ontwikkelingen met betrekking tot cultureel erfgoed? "De redenering is dat links goed is voor cultuur, maar ook op rechts is er positieve aandacht voor monumenten, meer vanuit Hollands glorie en trots. Dat maakt dat er breed politiek draagvlak is voor de ontwikkeling van monumenten in de toekomst. Een nieuwe subsidieregeling komend jaar voor grote monumenten, waarbij specifiek geld voor kerkegebouwen is gereserveerd, bewijst dat."

Ondanks een druk en reizend bestaan als adviseur in cultuur en erfgoed is Pol nog altijd zeer actief in de muziek. Nadat hij in 2011 de opleiding directie HaFaBra aan het conservatorium van Groningen afrondde, was hij dirigent van bijvoorbeeld Harmonie Crescendo in Gramsbergen, Excelsior (Bruchterveld) en Excelsior (Ouwsterhaule). Sinds 2023

leidt hij Brassband Euphonia Wolvega.

"Muziek blijft mijn passie. Mijn huidige zelfstandige

werk als adviseur bevat me nu nog goed. Ik bepaal mijn eigen agenda. Als ik hier op kantoor alleen ben en ik heb er zin in pak ik gewoon even mijn kornet en speel wat. Misschien doet de kans zich in de toekomst voor om een culturele instelling of gezelschap te leiden en me meer te verbinden aan een organisatie. Wie weet."

WIEBE VAN DER HOUT

"Doelgericht doorpakken is het motto van Gerben Pol"

F.J. Cirk
Sinds 1970

Belastingadviseur-Administrateur

Lid Register Belastingadviseurs
Persoonlijke thuisdienst door heel Nederland

**Particuliere aangifte op papieren
formulieren nog steeds mogelijk!!
ondernemers digitaal,
controle rentebelasting en controle toeslagen**

**Postbus 86
1780 AB Den Helder
Tel. 0223-637689
b.g.g. 61 85 33**

**Res. de Garst 28
1785 RK Den Helder**

Colofon

De Friese Orgelkrant
en Orgelagenda 2026
www.organumfrisicum.frl

De Friese Orgelkrant en de Friese Orgelagenda worden jaarlijks uitgegeven door de **STICHTING ORGANUM FRISICUM**, die in 1994 is opgericht. In 2026 komt de Friese Orgelkrant voor de 28e keer uit. Alle orgelconcerten in Fryslân van Pasen tot en met Nieuwjaar staan in de Friese Orgelagenda. Volgens haar statuten heeft de stichting Organum Frisicum ten doel: "...het instandhouden en bevorderen van orgelconcerten in Frylân en voorts hetgeen met één en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords." De stichting tracht haar doel onder meer te verwezenlijken door publicitaire middelen, het bieden van een platform voor coördinatie en het jaarlijks uitbrengen van een Friese orgelagenda voor een heel seizoen. De Stichting Organum Frisicum is een culturele Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Daardoor zijn alle manieren waarop u het werk van de stichting steunt – door een eenmalige of periodieke schenking, door een erfstelling of door een legaat – in beginsel aftrekbaar voor de belasting dan wel belastingvrij (geen successierechten).

De Friese Orgelkrant verschijnt éénmaal per jaar en is opgemaakt door Flevodruk B.V. te Harlingen. De redactie van de Friese Orgelkrant bestaat uit Sietse van der Hoek, Wiebe van der Hout, Wietse Ouwejan en Peter van der Zwaag (eindredactie). Vaste medewerkers zijn onder meer Theo Jellema, Auke de Boer en Victor Timmer. Ook 'externe medewerkers' leveren veelal een bijdrage. De foto's in de Friese Orgelkrant worden meestal door diverse (amateur)fotografen gemaakt. De namen van de fotografen zijn zoveel mogelijk bij de foto's vermeld. De Stichting Organum Frisicum beschikt over een website: www.organumfrisicum.frl. Deze is opgezet door de gebroeders Foppe en Luuk Duursma en kan ook worden gebruikt om met het stichtingsbestuur en de webmasters te communiceren. Met vragen of opmerkingen naar aanleiding van de Friese Orgelkrant kunt u ook terecht bij mw. J. de Vries in Feanwâlden.

De Stichting Organum Frisicum organiseert elk jaar diverse orgelactiviteiten en heeft inmiddels twee boeken doen verschijnen: **'Vijf eeuwen Friese orgelbouw'** dat een overzicht van het Friese orgelbezit biedt en is geschreven door Jan Jongepier en het vervolg daarop, **'Orgelbouw na 1945 in Friese kerken'**, geschreven door Theo Jellema.

Voor een bedrag van tenminste € 20,00 bent u donateur van de Stichting Organum Frisicum. U geniet dan korting bij deelname aan haar activiteiten. U kunt een bedrag van € 20,00 of meer overmaken naar IBAN NL64 INGB 0002 3777 93 ten name van Stichting Organum Frisicum, Pluimzegge 6, 9269 MA Feanwâlden (onder vermelding 'donatie').

Voor meer informatie over deze activiteiten kunt u onze website bezoeken of bellen met onze administratrice: mevrouw J. de Vries, Pluimzegge 6, 9269 MA Feanwâlden; telefoon: 0511 – 476042. ISSN: 2772-9257

Van het bestuur

Stichting Organum Frisicum heeft haar bestaan bewezen. Ruim dertig jaar heeft het belang van het Friese orgel vooropgesteld. Er zijn heel veel orgelconcerten gegeven; er is aan thema's gewerkt; er zijn twee boeken uitgegeven; er is meegewerkt aan projecten en evenementen, zoals Leeuwarden-Fryslân Europese Culturele Hoofdstad 2018 en de Landschapstriënnale 2023. Steeds werd het orgel onder de aandacht gebracht. Met enthousiasme en betrokkenheid hebben vrijwilligers, orgelliefhebbers, het bestuur, adviseurs en deskundigen zich ingezet.

Beleidsplan 2025-2030

Nu, na dertig jaar, hebben we ons de vraag gesteld, of we zo verder gaan of dat we de bakens moeten verzetten om ook in de toekomst bestaansrecht te hebben. In de statuten van Stichting Organum Frisicum, in 1994 opgesteld, staat vermeld dat de stichting als doel heeft:

'het in standhouden en het bevorderen van orgelconcerten en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk zal zijn, alles in de ruimste zin des woords.' (Artikel 2, lid 1)

In de praktijk betekent dit:

'het verwezenlijken door publicitaire middelen, het bieden van een platform voor coördinatie, en het jaarlijks uitbrengen van een Friese orgelagenda voor een heel concertseizoen.' (Artikel 2, lid 2)

Deze ruim geformuleerde doelstelling legt het accent op het organiseren en coördineren van orgelconcerten. Maar zouden we als Organum Frisicum de rijkdom aan historische orgels in erfgoedlandschap Fryslân niet meer en/of op andere wijze naar voren moeten te laten komen? Is er niet meer nodig dan orgelconcerten organiseren en coördineren? Moeten we de Friese orgels niet meer onder de aandacht brengen en ons gaan inzetten voor het versterken en het stimuleren van de rijke orgelcultuur 'in de ruimste zin des woords', zoals artikel 2 van de statuten vermeldt?

Om eerlijk te zijn, zouden we dat wel willen - ambities genoeg! - maar de realiteit gebiedt ons dat uitbreiding van taken in de praktijk niet of nauwelijks waar te maken is. Hoewel de betrokkenheid en de 'liefde voor het Friese orgel' groot is, we over een fantastisch en rijk orgellandschap 'beschikken', en er voldoende deskundigheid binnen eigen geledingen aanwezig is, constateren we ook dat we een kleine club mensen zijn met beperkte tijd en daadkracht, beperkte financiën - een teruglopend aantal donateurs en toenemende vergrijzing - en een beperkte bekendheid. Op basis hiervan zien we voor de toekomst en continuïteit van Organum Frisicum vooral de blijvende inzet voor onze kerntaken als kans. We blijven excursies organiseren. We blijven de Friese Orgelkrant uitgeven. We hebben een website met een schat aan informatie en (historische) geluidsopnames en willen dat die gebruiksvriendelijk, adequaat en aantrekkelijk wordt en blijft en steeds up to date is. We gaan meer aandacht geven aan de onderlinge ontmoeting van orgelliefhebbers en belangstellenden tijdens met name de Voorjaarsexcursie (ruime 'inlooptijd' en lunch). Oargelpaad (i.s.m. Tsjerkepaad) is nog steeds succesvol en zetten we zeker voort. En ten slotte zetten we in op meer naamsbekendheid en investeren in PR-beleid.

Het laten klinken van orgels

De doelstelling die we in 1994 formuleerden is nog steeds actueel. We zien onszelf als dé pleitbezorger van het Friese orgel en willen ons ook zoveel mogelijk als zodanig profileren. Dus is één van onze kernactiviteiten: het laten klinken van orgels. De wind moet door de pijpen! Orgelconcerten blijven derhalve een belangrijke plaats innemen. De orgelconcerten organiseren we niet zelf, op een aantal uitzonderingen na. De concerten worden door lokale organisaties / commissies georganiseerd. Dankzij hen en dankzij organisten is er een ruim aanbod aan orgelconcerten in Fryslân. Met name via de Friese Orgelkrant wordt er door ons op geat-

tendeerd.

Jaarlijks organiseren we twee excursies: één in het voorjaar en één in het najaar. Bij die excursies willen we niet alleen de Friese orgelpracht, vaak juweeltjes in kleine dorpskerken, en mooie orgelmuziek onder de aandacht brengen, maar ook ruimte bieden voor ontmoeting en uitwisseling middels een ruime inloop met koffie/thee en wat lekkers en tussen de middag een goed verzorgde lunch. Dat wordt standaard. Overigens gaan we wel nadenken over de timing en vormgeving van de najaarsexcursie, die veelal moet concurreren met een rijk aanbod van andere culturele activiteiten in september. We willen onze donateurs en belangstellende zoveel mogelijk betrekken bij het kijken naar alternatieven. Dat zal gebeuren via een vragenlijst/enquête in 2026.

Publicaties

Kijken we naar onze publicaties en uitgaven, dan constateren we allereerst dat de uitgave van de Friese Orgelkrant in een behoefte voorziet. Dit jaar verschijnt de achtentwintigste editie. De orgelagenda bewijst elk jaar haar nut. Verder biedt ze een aantal interessante artikelen voor de geïnteresseerde belangstellende. De krant is en blijft gratis verkrijgbaar in met name de Friese stadskerken en kerken waar veel toeristen komen.

Wat voor de orgelkrant geldt, geldt ook voor de website. Zij voorziet in een behoefte. In ons 'digitale tijdperk' winnen de digitale media aan terrein ten koste van de analoge media. Dat zien we ook terug in de bezoekersaantallen van de website. Het is derhalve van groot belang onze website, die zeer informatief is en vele (historische) geluidsopnames bevat, gebruiksvriendelijk, adequaat en aantrekkelijk te laten zijn. Dit is wel een aandachtspunt.

Een vraag voor de toekomst is of onze website - en/of websites in het algemeen - de functie van de Orgelkrant geleidelijk, misschien deels, misschien helemaal overneemt. Sommige artikelen in de Orgelkrant lenen zich nu misschien al meer voor een uitgebreidere uitwerking op de site en een korte versie in de krant. Het is de moeite waard om dit te onderzoeken. Sowieso is het onderzoeken van de relatie tussen analoge en digitale publicatie(s) een aandachtspunt. In het verleden zijn door onze stichting twee boeken uitgebracht. Het eerste, 'Vijf eeuwen Friese orgelbouw', is inmiddels uitverkocht. Het tweede boek, 'Orgelbouw na 1945 in Friese kerken', is nog verkrijgbaar (tegen een sterk gereduceerde prijs).

PR-beleid

De Friese Orgelkrant en onze website helpen mee om meer (naams)bekendheid te krijgen. Maar er is meer nodig. Om Organum Frisicum goed op de kaart te zetten is goede public relation vereist. Publieke belangstelling is cruciaal en dat betekent dat we flink aan de weg moeten timmeren en zo mogelijk ook politiek-bestuurlijke belangstelling moeten genereren. Dat laatste is nog even iets van tweede instantie. Allereerst concentreren we ons op het promoten van het Friese orgel en onze stichting door een actief PR-beleid. We brengen onze activiteiten aan de man via zowel plaatselijke als provinciale pers, via Omrop Fryslân, in de Friese Orgelkrant, andere bladen en op onze website en andere websites. We willen veel meer gelegenheden hiervoor aangrijpen. Mogelijk gaan we ook kijken of we met folders, flyers en/of banners meer bekendheid aan onszelf kunnen geven. En informatie in filmpjes op sociale media, facebook, instagram, You-

Tube plaatsen etc. De eerste stappen op dit vlak zijn al gezet. We hebben een uitstekende pr-medewerker die niet alleen Organum Frisicum in de picture speelt, maar ook flink gaat netwerken.

Een ander middel om bekendheid te geven aan Organum Frisicum en aan het Friese orgel, is het geregeld verstrekken van kleine bijdragen voor de restauratie van orgels. Daartoe is een apart fonds in het leven geroepen. Dit fonds is beperkt in omvang en het moet nog veel meer bekend worden dat dit fonds gevoed kan worden middels giften, legaten en/of andere schenkingen. Ook dit jaar is weer een gift toegezegd voor de restauratie van een orgel!

Via onze kernactiviteiten c.q. de praktische uitwerking van onze doelstelling hopen we meer publiek te trekken. Tegelijk realiseren we ons dat het bereiken van andere doelgroepen creativiteit en buiten de gebruikelijke kaders vraagt. Wat zou het fijn zijn om mensen bijvoorbeeld te verrassen door een bijzonderheid in eigen dorp of regio.

Educatieve projecten

Eén van de negatieve keuzes die we hebben moeten maken, is dat we het aanbieden van educatieve programma's of projecten, hoe graag we die ook zouden willen aanbieden aan scholen en jongeren, op korte termijn niet als haalbaar zien. Voor de opzet van de projecten zoals we deze tot nu toe hanteerden is te weinig animo en bovendien kunnen we ze alleen realiseren met subsidie en inzet van externe professionele hulp. Die forse inzet van tijd en geld is niet voldoende beschikbaar. Wel gaan we kijken hoe we op andere wijzen een grotere, nieuwe en ook jongere doelgroep kunnen bereiken en enthousiast kunnen maken voor zo'n veelzijdig en gaaf instrument als het orgel. Uiteraard handhaven we ons beleid dat al onze activiteiten voor jongeren tot 25 jaar vrij toegankelijk zijn.

Samenwerking

De provincie Fryslân kent veel kerken (ca. 700), veel kenmerkende boerderijen, een bijzonder landschap met terpen, water en wouden, haar vermaarde elf steden, dorpen, staten en stinzen, historische interieurs, molens en industrieel erfgoed. Al dit bijzondere erfgoed is ondergebracht in stichtingen. Onze samenwerking met diverse van deze stichtingen in de afgelopen jaren heeft weinig opgeleverd. Dat komt onder andere doordat wij als stichting geen monumenten bezitten, en daarmee wezenlijk verschillen van de meeste andere organisaties tot behoud van erfgoed.

Weliswaar is het orgel een wezenlijk kenmerk voor het cultureel erfgoed in Fryslân. Bijna in elk dorp is een orgel te vinden, in steden meerdere. In discussies rondom het behoud van het erfgoed, ontbreekt vaak aandacht voor het orgel. Er wordt (stiltzweigend) verondersteld dat het orgel als onderdeel (als 'meubelstuk') wel meegenomen wordt als de toekomst van een kerk aan de orde is. Expliciete aandacht voor het orgel is er vaak niet. In Fryslân is beleid geformuleerd waardoor het mogelijk is leegkomende of leegstaande kerken te bewaren voor het dorp, door nieuwe functies te bedenken. Het orgel maakte doorgaans geen deel uit van die discussie. Orgels zijn afgebroken, naar elders overgebracht of ze zijn op hun plek gebleven, maar hebben geen functie meer. Orgels vallen stil. Wij vinden dat het 'zwijgende orgel' weer tot leven moet worden gebracht.

We werken samen met Stichting Alde Fryske Tsjerken en de Stichting Tsjerkepaad. De contacten met deze beide organisaties zijn goed en waardevol. Een mogelijke verdere intensivering kan nuttig zijn. De financiële verdeling van de kosten van de gezamenlijke activiteiten is naar tevredenheid. De (gratis) orgelfietstocht is elk jaar een succes. De bezoekersaantallen tijdens inloopconcerten op Open Monumentendag wisselen nogal eens en zijn vaak afhankelijk van min of meer incidentele omstandigheden. Tot nu toe is na elke evaluatie toch besloten door te gaan

met deze informele concerten.

We spitsen de komende tijd onze samenwerking toe op Stichting Alde Fryske Tsjerken en Stichting Tsjerkepaad en investeren vooral in het intensiveren van onze gezamenlijke activiteiten. De komende tijd willen we kijken wat we voor elkaar kunnen betekenen en hoe we (verdergaande) samenwerking vorm kunnen geven. Centraal daarbij staat onze doelstelling: het laten klinken van orgels. Daarnaast blijven we openstaan voor samenwerking met andere organisaties mits dit past binnen onze doelstelling en het voor ons haalbaar en behapbaar is. Te denken is bijvoorbeeld aan plaatselijke commissies of stichtingen. Kortom, samenwerking moet worden versterkt.

Het bestuur

Begin 2025 bestond het bestuur uit Fred Veenstra, voorzitter; Sietse van der Hoek, secretaris; Gjildert van der Velde, penningmeester; Judith Oost, lid; Jeanine Kramer, lid. Daarnaast kent de stichting een aantal adviseurs: Peter van der Zwaag, Jochem Schuurman en Bob van der Linde, alle drie artistiek adviseur; Luuk en Foppe Duursma, webmaster; Jannie de Vries, administratrice. Al kort na de eerste vergadering in 2025 geeft Judith Oost aan te willen stoppen als bestuurslid. Haar andere werkzaamheden vragen veel tijd en energie en dat maakt dat ze zich niet voor 100 % kan inzetten voor Organum Frisicum; en dat is voor haar alleen goed genoeg. Bovendien heeft ze niet helemaal haar draai kunnen vinden in het bestuur en de organisatie. Ze blijft Organum Frisicum een warm hart toedragen en er is ook sindsdien nog steeds regelmatig (vrijblijvend) contact.

In dezelfde tijd is er contact met Jaap Jan Steensma, deskundige op het gebied van orgels en procedures om orgels die verweesd dreigen te raken op één of andere manier te behouden. Jaap Jan Steensma treedt toe tot de groep adviseurs.

In december 2025 geeft Rob Huyzer aan bereid te zijn toe te treden tot ons bestuur. Vanaf 2026 draait hij mee.

Tegelijk geeft Jeanine Kramer aan haar bestuursfunctie te willen inruilen voor adviseurschap, met als specifieke taak het verzorgen van de PR en het netwerken. Tot nu toe deed Jeanine dat al tot grote tevredenheid. Nu dus in een andere hoedanigheid, maar met dezelfde gedrevenheid. Zij probeert Organum Frisicum flink op de kaart te zetten.

Samenvattend: het bestuur bestaat nu uit vijf leden en daarnaast hebben we zeven adviseurs.

Behalve de bestuursleden en adviseurs zijn

ook de donateurs belangrijk. Zij steunen ons financieel - ze zijn de belangrijkste bron van inkomsten voor onze huishoudelijke gang van zaken - en vormen voor een deel de (vaste) bezoekers van onze activiteiten. De hoogte van de jaarlijkse bijdrage van de donateurs zal de komende tijd omhooggaan. Het donateursbestand is om trots op te zijn, maar behoeft aandacht, omdat het gestaag terugloopt.

De donateurs worden goed op de hoogte gehouden van onze activiteiten en krijgen korting bij het deelnemen aan de excursies. De komende tijd willen we onze donateurs ook bevragen op hun ervaringen, hun waardering en hun wensen met betrekking tot Organum Frisicum en haar activiteiten.

Organum Frisicum heeft toekomst. Er zijn plannen. Samen met allen die ons steunen en een warm hart toedragen gaan we ervoor!

SIETSE VAN DER HOEK, secretaris

Naschrift

Tijdens onze uitgebreide bespreking van wat we willen en wat we kunnen als Organum Frisicum dienden zich ook nieuwe plannen en dromen aan. We zouden niet alleen dingen waarvan we gezegd hebben 'nu even niet' willen oppakken, maar ook nieuwe initiatieven willen nemen. We zouden graag verweesde orgels nieuw leven inblazen. Er is gesproken over een 'Van Dam-festival', het maken van YouTube-docu's i.s.m. MBO/HBO Firda en/of NHL Stenden, een meer dynamische website met meer actueel nieuws, of eens een CD uitbrengen... We kunnen wellicht ons netwerk uitbreiden en meer benutten. Ideeën genoeg, maar de realiteit zet ons met beide benen op de grond.

Organum Frisicum heeft zijn bestaansrecht bewezen. En heeft toekomst! We zijn ons ervan bewust dat er andere tijden aanbreeken. De problematiek rondom leegstaande en leegkomende kerken in Friesland neemt toe. Dat heeft consequenties voor het orgel als instrument. Als stichting zouden we daar, zoals gezegd, graag op in willen spelen, voordat het te laat is... We zouden het Friese orgel volop willen promoten. Echter menskracht, tijd en geld ontbreken ons. Laten we desondanks doen wat we kunnen: orgels zoveel mogelijk en zo vaak mogelijk laten klinken. Wie weet wat dat teweegbrengt?! De organist wil en moet spelen, het orgel moet gehoord worden, en het moet blijven, want onze orgelpracht is onbetaalbaar. Het orgel is gebouwd om zijn klanken voort te brengen, om te jubelen. Daar gaan we voor!

“Een gebouw waar muziek in zit”

Uitrustend op een bankje voor een kerk, werd ik op een zondagochtend verrast door gedempte klanken van gemeentezang. Dikke muren met steunberen werden bezielde door mensen waar muziek in zit. Het raakte me. Een gebouw verankerd in het middelpunt van het dorp herbergt een schat aan liederen en verhalen die cirkelen om het geheim van de kerk.

In dit gebouw ontdek je de geloofstraditie waarin onze westerse beschaving wortelt. Het is de moeite waard om die eens te verkennen! Nieuwsgierig geworden? De meeste kerkdeuren staan niet alleen zondags open. In de maanden juli, augustus tot half september eveneens op zaterdagmiddagen. Loop eens binnen om stilte te ervaren, om bezielde mensen te ontmoeten, om te luisteren naar verhalen en muziek, om je te verga- pen aan kunst.

Bij de eerste stappen in de kerk zie je hoe een monumentaal orgel een geëigende ruimte inneemt. Prominent aanwezig om de gemeente te laten zingen.

De Oargelfietstoer, vrucht van de samenwerking tussen stichting Tsjerkepaad en Organum Frisicum, biedt gelegenheid om kennis te maken met juweeltjes van Friese orgels. Elk jaar is het genieten als bij deze toer professionele organisten de instrumenten be-

spelen. En dan niet te vergeten Oargelpaad. Dit project biedt organisten uit het hele land de mogelijkheid om eens de toetsen van een fraai orgel, in een van de vele dorpskerken, te beroeren. De organisatie van beide evenementen ligt voornamelijk bij Organum Frisicum.

Hoe mooi is het als zowel de organist als bezoekers op de adem van de muziek worden opgetild in hogere sferen en het gebouw de klankkast wordt van hemelse klanken.

Tsjerkepaad is een oecumenische stichting die kerken faciliteert en enthousiasmeert om hun deuren op doordeweekse dagen te openen. Onze droom is alle kerken open! Informatie over kerken die open zijn en over hun activiteiten kunt u vinden op onze website: tsjerkepaad.nl

Jan N. Jurjens
(bestuurslid Tsjerkepaad)

BIJ ERINGA GELUID VIND JE WAT JE ERGENS ANDERS ZELDEN ZIET.

Volop keus in budget-hifi en authentiek Highend. Toespraak-geluidinstallaties met muzikale meerwaarde. Alhoewel ze de hele dag bezig zijn met hifi-geluid en videobeweging, heerst er grote rust.

**STILTE OM TE LUISTEREN
TIJD OM TE KIJKEN
RUST OM TE PRATEN**

ERINGA is geen zaak waar de audioracks staan te dreunen en waar een muur van beeldschermen u tegemoet flikkert.

Wij zijn een **audio-visueel centrum** van rust, waar volop de tijd is voor al uw vragen en een deskundig antwoord.

Daarom vindt u bij ons **geluidskamers** waar u (niet gestoord door andere klanten) persoonlijk en in volle vrijheid een veelvoud van apparatuur kunt bedienen tot u het geluid van uw keuze hebt gevonden.

DEMONSTRATIE en informatie geven wij met gelijke betrokkenheid en aandacht aan zowel de kritische consument als aan de creatieve (semi-)professional.

Wij hebben dan ook alleen maar medewerkers die van hobby hun werk en van dat werk weer dienstbetoon maken. Alle hifi-componenten (tuners, versterkers, luidsprekers, cd/blu-ray-spelers, streaming) en elk home-cinema systeem kennen zij nog beter van binnen dan de mooie (soms bedrieglijke) buitenkant.

In onze rustig gelegen zaak is er **alle tijd** om daarover te praten. U merkt dan dat geluid natuurlijke spraak en muziekbeleving wordt. En Eringa video-systemen heldere en contrastrijke beelden leveren.

**“Eringa Geluid: partners in audio/video
“-before and after sales”.**

advies verkoop technische service
Het EringaGeluid

hifiaudio • proaudio • surroundaudio • beamers & tv

OOSTERGRACHTSWAL 109, 8921 AC LEEUWARDEN | T. 058 213 87 87 | WWW.ERINGA.EU

ERINGA GELUID: VEEL NIEUWS IN LUIDSPREKERS, STREAMING EN VINYL EN BIJZONDERE OCCASIONS IN HET TOPSEGMENT

Schoolmeesters als orgeldeskundige in de 19e eeuw in Súdwest-Fryslân

Deel 1: leden van de familie Posthumus

Waar orgels worden gebouwd of gewijzigd is deskundigheid vereist, niet alleen bij de orgelmaker die het werk uitvoert, maar zeker ook aan de kant van de doorgaans weinig of niet deskundige opdrachtgever. Goede adviezen zijn daarom vaak onmisbaar. Dit leidde uiteindelijk tot het ontstaan van het fenomeen 'orgeladviseur'. Tot in onze eeuw werden daarvoor bekende of kundig genoeg geachte organisten doorgaans alleen gevraagd om een orgel na gereedkoming te inspecteren en zo na te gaan of de orgelmaker het betreffende werk volgens het bestek had uitgevoerd, en het vervolgens ook in te spelen. In de negentiende eeuw zien we ook organisten die zich al in een eerder stadium bemoeien met een project, bijvoorbeeld door een opzet ('plan') voor het werk te maken.

Een voorbeeld daarvan in Friesland was de bekende Steven Wijnand Velds (1798-1862), organist van de Grote Kerk in Sneek. Ook zijn zoon Jacob Velds (1838-1890) was enkele malen actief als adviseur. (*1) Naast deze professionele muzikmeesters – en dan laten we de activiteiten van bijvoorbeeld jhr. mr. S.W. Trip uit Groningen en Leeuwarder organisten zoals Klaas Suringbroek even terzijde – valt in negentiende-eeuws Friesland ook de activiteit op van enkele platelandsonderwijzers als organisten/keurders in Súdwest-Fryslân. Zo was vanaf ongeveer 1820 Hendrik Reidsma als zodanig vanuit Ysbrechtum actief en zien we dit vanaf omstreeks 1850 door 'school-Onderwijzers' met de naam Posthumus vanuit Wommels. Al is hun wijze van werken voor zover we daarvan een (nog bepaald onvolledig) beeld hebben, niet vergelijkbaar met die van orgeladviseurs in onze tijd, ze hebben in een andere tijd op hun manier de kwaliteit van de nieuwgebouwde orgels bewaakt, ook al betrof het 'slechts' orgels in dorpskerken. Omdat het onderzoek naar genoemde onderwijzer/organist Hendrik Reidsma momenteel nog niet is afgesloten (de resultaten daarvan hopen we volgend jaar te publiceren), schenken we in het huidige artikel aandacht aan de muzikale familie Posthumus uit Wommels, waarvan leden op verschillende manieren banden met 'het orgel' hadden.

DE FAMILIE POSTHUMUS

Dirk Hendriks Posthumus (1803-1870) was van 1823 tot 1828 schoolmeester, koster, organist en klokkenluider in Spannum. Hij kwam per 6 oktober 1828 als onderwijzer 2e rang naar Wommels en was daar tevens organist gedurende de rest van zijn werkzame leven. In 1828 werd er een nieuwe school gebouwd en in januari 1847 kwam er een nieuw orgel in de kerk. Hij kreeg op 1 maart 1862 eervol ontslag om gezondheidsredenen als onderwijzer. Van hem zijn twee activiteiten met betrekking tot nieuwe orgels bekend:

1847 Wommels, nieuw orgel door P.J. Radersma. Het instrument werd gekeurd door Hendrik Reidsma uit IJsbrechtum, terwijl D.H. Posthumus, 10 gulden ontving "wegens eene vereering voor het bespelen van het orgel bij deszelfs inwijding".

1856 Kubaard, keuring nieuw orgel van Willem Hardorff (zie hierna).

Berend Dirks Posthumus (*6-11-1835) kwam per 8 september 1856 als ondermeester (3e ranger) vanuit Heeg naar Kubaard. Hij vertrok per 1 juli 1862 naar zijn geboorteplaats Wommels, waar hij per 1 juli zijn vader Dirk Hendriks Posthumus opvolgde. Berend Posthumus zal de eerste beginselen van het orgelspel ongetwijfeld van zijn vader hebben opgestoken en wellicht ook zijn interesse in het orgel als muziekinstrument. Of hij daarna nog elders les heeft gehad, is niet bekend, maar hij was ongetwijfeld meer dan gewoon getalenteerd.

Behalve met orgels was Posthumus ook in ruimere zin muzikaal actief in onder andere Wommels en (later) Leeuwarden. In april 1868 dirigeerde hij het sinds kort bestaande 'Mannenkoor' uit Wommels in een aange-naam en beloftevol concert. Over hem werd gezegd: "De naam Posthumus waarborgt ons voor de deugdelijkheid van dit zangcollegie, daar hij hier en in onze environs als een goed zanger, pianist en organist bekend staat. Tot opluistering van dit feest gaven de jonge heeren: P. en W. Wierdsma, alsmede de jonge juffer R. de Jong (allen leerlingen van den heer Posthumus), proeven van hunne bedrevenheid en schoonen aanleg op de piano." Verdere activiteiten op dit gebied in de jaren daarna zijn vooralsnog niet bekend. (*2)

Van Berend Posthumus zijn de volgende activiteiten op orgelgebied bekend (tenzij anders aangegeven betreft het hervormde kerken):

Kubaard 12 oktober 1856, nieuwbouw door Willem Hardorff. Het orgel was onderzocht door (vader) Dirk H. Posthumus en bespeeld in een concert door zijn zoon B.D. Posthumus ("onze jeugdige Onderwijzer"). "CUBAARD. Den 12 October 1856. Heden had deze Gemeente het voorregt, haar Kerkgebouw, nadat hetzelfde van tijd tot tijd verbeterd en verfraaid was, versierd te zien met een fraai net bewerkt en voor hetzelfde geheel berekend ORGEL, hetwelk ten gelijken tijde Godsdienstig werd toegewijd, door onzen Leeraar F. DETHMERS, met eene toespraak naar aanleiding van Psalm 150: 45. Talrijk en aanzienlijk was de schare zoo van hier als van elders tot dit feest opgekomen. Een uur na geëindigde Godsdienstoefening, deed onze jeugdige Onderwijzer B. POSTHUMUS, in een Orgelconcert, zoowel de schoonheid der toonen op zich zelve, als vereenigd, alsmede het krachtvol vermogen van het speeltuig smaakvol uitkomen, waarbij ook een talrijke schare tegenwoordig was. Het Orgel, gesticht uit eigen Kerkefondsen, is vervaardigd door den verdienstelijken Orgelmaker W. HARDORFF, te Leeuwarden; een werk, waaraan de vervaardiger geen moeite gespaard heeft, en hetwelk door eene nette en kunstige bewerking, door liefelijke en krachtvolle toonen, als een uitmuntend werk verdient geacht te worden, zoo als het bij onderzoek de welverdiende lof van de kunstkenner, den Heer D. POSTHUMUS, heeft weggedragen; weshalve wij voornoemde Orgelmaker in zijn betrekking een ieder aanbevelen; als verzekerd, dat hem zoodanige werken met het volste vertrouwen kunnen worden toevertrouwd." (*3)

1862(?) - 1881 (?) Wommels: in 1863 (een jaar na de komst van Berend Posthumus naar Wommels) voerde Willem Hardorff uitgebreid schoonmaak en herstel uit voor f 455,-. Vijf jaar later vond ook door hem voor f 1775,- uitgebreid herstel plaats na een brand in de kerk. Daarna bleef het onderhoud verder bij Hardorff (voor 16 à 18 gulden per jaar), "terwijl daarop toezicht werd ge-

houden door koster-organist B. Posthumus, waarvoor hem f 15 per jaar extra werd uitgekeerd. In latere jaren stemde genoemde Posthumus zelf". Daarna ging het onderhoud over naar de firma Bakker & Timmenga. (*4)

1868 Hommerts: op 17 december vond de ingebruikneming plaats van een tweeklaviers orgel van L. van Dam en Zonen. Nadat twee niet bij name genoemde deskundigen het instrument hadden onderzocht kwam Posthumus aan bod: "Ook hebben wij bij deze gelegenheid den heer Posthumus leeren kennen, als een bekwaam organist. Niet alleen het koraalspel, maar ook de uitvoering der concert-stukken was voortreffelijk en heeft onze verwachting overtroffen." (*5) Welke composities door Posthumus werden gespeeld is niet bekend. Mogelijk was Posthumus één van die niet bij name genoemde deskundigen.

1870 Oosterend. Bij de ingebruikneming van het Hardorff-orgel op zondag 13 november werd het instrument tijdens de inwijding bespeeld door jhr. mr. S.W. Trip uit Groningen, 'voor de beminnaars van het orgelspel gevolgd door een 'heerlijk' concert door Posthumus, 'die ook door zijne bekwaamheid de innerlijke waarde van het nieuwe orgel ten vollen deed bevestigen.' (*6)

1871 Oudeschoot, 15 oktober: bij de ingebruikneming van het nieuwe Hardorff-orgel, werd dit door Posthumus bespeeld: "'t Nieuwe instrument, hetwelk zoowel in- als uitwendig een goeden indruk maakt, werd voor deze gelegenheid bespeeld door den heer B. Posthumus, hoofdonderwijzer te Wommels, wiens gevoelvol spel inderdaad schoon mag genoemd worden. Eene overgrote schare woonde deze plegtigheid bij." (*7)

1875 Lollum, 29 september: inwijding van een nieuw orgel van Jan van Gelder. Posthumus "toonde ook weder bij deze inwijding zijne grote bedrevenheid". (*8)

1875 Winsum, zondag 17 januari: inwijding van een nieuw orgel van Hardorff; tijdens inwijding en ook bij het concert daarna was er "prachtig spel" door Posthumus. (*9)

1876 Itens, 27 augustus: inwijding van een nieuw Hardorff-orgel Bij deze gelegenheid bespeeld door "den bekenden organist, de heer B. Posthumus te Wommels, gaf deze ook hierbij wederom blijk van zijn meesterschap in het orgelspel, dat in de daad tref-fend was". (*10)

1876 Baaium; Hier werd in 1876 besloten het bestaande orgel te vervangen door een groter instrument; het oude werd daarom te koop aangeboden. Inlichtingen werden verstrekt door orgelmaker Willem Hardorff en

Heeren KERKVOOGDEN der Herv. Gem. te Baaium presenteren, voor een billijken prijs, uit de hand TE KOOP: Een gebruikt maar zeer goet KERKORGEL, van een manuaal en een aauhangend Pedaal, zeer geschikt voor eene kleine Kerk.

Het Orgel bevat de volgende stemmen:
Prestant 2.384 M. (8 vt.), Viool de Gamba 2.384 M. (8 vt.) discant, Hoopijp 2.384 M. (8 vt.), Octaaf 1.192 M. (4 vt.), Quint 0.694 M. (3 vt.), Fluit d'Amour 1.192 M. (4 vt.), Octaaf 0.596 M. (2 vt.), Mixtuur 3-4 sterk, Trompet 2.384 M. (8 vt.).
Gegadigden gelieven zich ter inlichting te vervoegen bij den Heer W. HARDORFF, Orgelmaker te Leeuwarden, of B. POSTHUMUS, Hoofdonderwijzer en Organist te Wommels.

Annonces in de Leeuwarder Courant d.d. 14 en 17 november 1876.

'Hoofdonderwijzer en organist' B. Posthumus. (*11) Het oude orgel staat in gewijzigde en uitgebreide vorm tegenwoordig in de hervormde kerk te Achterberg (Utrecht).

1878 Pingjum; op 14 april ingebruikneming van een nieuw orgel van Friedrich Leichel, orgelmaker te 'Dusseldorp': "Plechtig en op waardige wijze werd het door ds. Muller, van Oosterend, alhier vroeger als predikant werkzaam, tot de openbare eredienst toegewijd, terwijl bij deze gelegenheid de heer Posthumus, openbaar onderwijzer en organist te Wommels, uitgenoodigd was de krachtige accoorden en de welluidenste melodiën uit het gestichte te onlokken. Stichter, spreker en organist worden dan ook hier in 't openbaar nogmaals den dank der gemeente toegebracht". (*12)

1878 Baaium. Het nieuwe Hardorff-orgel werd op 10 juni 1878 in gebruik genomen, waarbij B. Posthumus, "onder wiens opzigt het orgel was vervaardigd", met 'meesterhand' het instrument bespeelde tijdens de dienst en daarna 's middags van 5-7 uur. (*13) Verder werd over Posthumus opgemerkt: "De bekwaamheid van den organist sprak niet minder luide en krachtig als die van den vervaardiger van 't orgel". (*14)

1881 IJlst, doopsgezinde kerk, zondag 11 december: inwijding van een nieuw orgel van Bakker & Timmenga, daarna volgde een bespeeling ook door B. Posthumus. (*15)

1882 Aldeboarn, doopsgezinde kerk. Op 27 augustus vond de inwijding plaats van een nieuw tweeklaviers orgel van Bakker & Timmenga. Het werd bespeeld door Posthumus: "Het spel was meesterlijk".

1885 Arum, nieuw orgel van Friedrich Leichel en Zoon, examinatie door J. Worp (organist Martinikerk Groningen). Tijdens de dienst en 's middag werd het instrument bespeeld door Posthumus, waarbij men nogmaals de gelegenheid had "de schoonheid van het orgel en de vaardigheid van den heer B. Posthumus te bewonderen". (*16)

NAAR WORKUM

Na zijn pensionering vertrok Posthumus eerst in 1887 als 'muzikmeester' naar Workum, Mogelijk leverde dat te weinig middelen van bestaan op en vestigde hij zich om die reden vervolgens al in 1888 in Leeuwarden. Nog vanuit Workum was hij betrokken bij een nieuw orgel in de hervormde kerk in Baard:

1888 Baard, nieuwbouw door Bakker & Timmenga: tijdens de inwijding op 11 maart 1888 werd het bespeeld door organist Jansen uit Mantgum, daarna volgde een concert door Posthumus. (*17)

IN LEEUWARDEN

In mei 1888 verhuisde hij naar Leeuwarden en presenteerde hij zich daar als muziekonderwijzer: (*18)

Gevestigd als MUZIEK-ONDERWIJZER voor Piano, Orgel etc. B. POSTHUMUS DEN., voormalig Organist in de Herv. Kerk te Wommels.

Annonces in de Leeuwarder Courant d.d. 7 en 14 mei 1888.

Daarnaast verkocht hij ook wel muziekinstrumenten zoals seraphine-orgels, zoals bijvoorbeeld blijkt uit een advertentie in de Leeuwarder Courant van 9 juli 1888 van B. Posthumus & Comp. Wie achter het "A & Comp." schuil gaat is niet bekend.

Goedkope Pianino- en Orgelhandel en andere Instrumenten.

Ruime keuze in diverse prijzen. Wegens directen aanvoer uit de Fabrieken en geringe winsten, worden de INSTRUMENTEN voor lage prijzen verkocht. Nog heden ontvangen twee prachtige KABINET-PIANINO'S en een 16-voets toon AMERIKAANSCH SALON-ORGEL. Vrij te bezichtigen. Vijf jaar garantie. Stemmen, repareren; ruilen, verhuren. **B. POSTHUMUS & COMP.,** Muziekonderwijzer. Leeuwarden, Schoolstraat 11.

Advertentie in de Leeuwarder Courant van 9 juli 1888.

Blijbaar bleef het organist-zijn hem nog steeds trekken, want in augustus 1890 solliciteerde hij vergeefs naar die post in de Westkerk te Enkhuizen. Als referentie noemde hij de heer Van Vlissingen, directeur van de Enkhuizer HBS, die hij nog kende uit zijn tijd in Wommels (wellicht een oud leerling?). (*19)

Handtekening van B. Posthumus onder de brief aan de kerkvoogden van Enkhuizen.

In Leeuwarden fungeerde hij zeker twee periodes als waarnemend organist van de Grote of Jacobijnerkerk (zie hierna). Verder dirigeerde hij er o.a. de Evangelische Zangvereniging en de Chr. Zangvereniging 'Hallelujah': "In 't bijzonder verdient nog een woord van lof de uitvoering van no. 17 van het programma: Psalm 8, op muziek gebracht door den directeur, den heer B. Posthumus. Liefelijk en ineensmelend klonken de koren, solo's en quartetten van dit lied en welverdiend was dan ook het luide applaus dat er op volgde". (*20)

Ook vanuit Leeuwarden bleef hij actief betrokken bij de ingebruikneming van nieuwe orgels:

1888 Baard, doopsgezinde kerk, nieuw 'fraai' orgel van Bakker & Timmenga. (*21) Of Posthumus bij dit orgel betrokken was, is momenteel niet bekend, maar wel denkbaar na zijn betrokkenheid bij het orgel in de hervormde kerk eerder dat jaar.

1889 Scharnegoutum, geref. Kerk: op 27 maart van dat jaar bespeelde Posthumus het nieuwe Bakker & Timmenga-orgel "meesterlijk" bij de inwijding.

1889 Wijns, op 15 september werd hier een nieuw orgel van Bakker & Timmenga in gebruik genomen. "Het werd voor deze gelegenheid bespeeld door den heer B. Posthumus, muziekonderwijzer te Leeuwarden, wiens uitmuntende spel den aanwezigen in de kerk een groot genot verschafte". (*22)

1890 Veenwouden, op 14 september werd een nieuw orgel van Bakker & Timmenga. Ingevoerd. Na afloop bespeelde Posthumus het nog 'een uurtje'. (*23)

1894 Jellum, nieuw orgel van Bakker & Timmenga. Posthumus (aangeduid als "organist in de Grote kerk" te Leeuwarden) speelde op 24 juni tijdens de dienst en een concert daarna, waarbij hij "door zijn kunstig gevoelvol spel de deugdelijkheid van 't orgel liet hooren". (*24)

1894 Hollum (Ameland), inwijding op 23 september van een nieuw orgel van Bakker & Timmenga. Posthumus werd aangeduid als 'organist der Grootte Kerk te Leeuwarden'. Gerept werd onder andere over "de heerlijke kunst van den organist". (*25)

1896 Warns, doopsgezinde kerk, ingebruikneming op 26 april van het nieuwe orgel van Bakker & Timmenga: "Het heerlijke spel van

HOLLUM (Ameland) 23 Sept. '94.

Heden was het voor onze Herv. Gemeente een feestdag. In de namiddag-godsdiensttoefening werd het nieuwe orgel in de kerk alhier plechtig aan de bestemming toegewijd. De WelEerw. Heer J. KRUKNIET sprak naar aanleiding van Psalm 84 vers 1 eene kernachtige en boeiende rede uit. Z'Eerw. herdacht de restauratie van het kerkgebouw en deed de waarde der kunst voor de godsdienstige vorming des menschen uitkomen, maar schetste bovenal den invloed van de muziek en de macht van het orgel op het kerkgezang.

Het orgel, vervaardigd door de H.H. BAKKER en TIMMENGA, orgelfabrikanten te Leeuwarden, munt uit door schoonheid, netheid en kracht en strekt den vervaardigers in alle opzichten tot groote eer. Het heeft een prachtig front prijkkende boven in den middeltoeren met het Amelander wapen drie balken met een halve maan links. Dit wapen lokt ons een rijmpje uit de pen, zeker uit den ouden tijd.

De Amelander Schalken
Stalen drie balken
Des avonds in den maneschijn
En daarom zal 't hun wapen zijn.

Het nieuwe instrument waarvan de dispositie als volgt is: Prestant 8 vt. van tin in 't front; Bourdon bas 16 vt. van C tot klein d; Bourdon disc. 16 vt. van C tot f; Melaphone 8 vt. van tin; Holpijp 8 vt.; Viola di Gamba 8 vt. van tin; Octaaf 4 vt.; Quint 3 vt.; Roerfluit 4 vt.; Octaaf 2 vt.; Trompet bas 8 vt.; Trompet disc. 8 vt.; strekt niet weinig tot versiering van ons ruim en net kerkgebouw. Bij deze gelegenheid werd het orgel bespeeld door den Heer B. POSTHUMUS te Leeuwarden. Zoowel onder de godsdiensttoefening als gedurende eene hierop gevolgde orgelbespeling kwam de schoonheid en juiste intonatie der onderscheidene registers uit. 't Was voor onze eilanders een ware hoogtijdsdag. Zeer velen hadden nog nimmer een orgel gehoord en geen het minste denkbeeld er van. Geen wonder, dat de organist bij deze gelegenheid met de meeste belangstelling werd aangehoord en de gezangen onder de godsdiensttoefening en orgelbespeling met enthousiasme werden gezongen. Deze plechtigheid werd bijgewoond door belangstellenden van de onderscheidene gezindten uit alle dorpen op het eiland.

Leeuwarder Courant d.d. 2 oktober 1894.

den heer B. Posthumus, organist en muziekonderwijzer te Leeuwarden, die bij deze gelegenheid het orgel bespeelde, wekte aller bewondering". (*26).

1901 Gaast, gereformeerde kerk (29 november), inwijding nieuw orgel van Bakker & Timmenga, bespeling 'op verdienstelijke wijze' door Posthumus. (*27)

1906 Boazum, hervormde kerk. Op 11 november vond de heringebruikneming plaats van het inwendig gerestaureerde kerkgebouw, waarbij het orgel werd bespeeld door Posthumus. Hij speelde onder andere de Hochzeitsmarsch van Mendelssohn, 'Fluitconcert' van Ch.M. Rinck en 'Wien Neerl. Bloed' met variaties en finale van G.W. Derr, "die op zeer verdienstelijke wijze werden uitgevoerd en waarbij door dezen bekwamen organist het orgel in zijne verschillende nuances werd gehoord". (*28)

POSTHUMUS EN DE GROTE KERK IN LEEUWARDEN

In 1894-1895 fungeerde hij na het overlijden van Klaas Suringbroek tijdelijk als organist van de Grote of Jacobijnerkerk in Leeuwarden, waarbij hij met de weduwe Suringbroek het honorarium deelde (*29), in afwachting van de benoeming van een opvolger. In 1900 volgde hij tijdelijk de ontslagen F. Haanstra op, die hij ook al enkele maanden had vervangen. (*30) Opvolger werd per 21 juni 1900 J.F. Bos uit Arum, wiens spel aanvankelijk de nodige vragen oproep. Volgens Posthumus was dat echter het gevolg van het bij Bos nog onbekend zijn met de specifieke mogelijkheden van het grote Müller-orgel en het effect daarvan in de kerk voor de kerkgangers, getuige onderstaande brief: (*31)

Weled. Geb. Heeren Kerkvoogden der Nederduitse Hervormde Gemeente te Leeuwarden
Naar aanleiding [van] UEGeb. geachte missive dato 14 Juni j.l. heb ik de eer u EGEb. Het volgende mede te deelen:

Ter beoordeeling van een proefspel reken ik in acht te moeten nemen vooral ten opzichte van een zulk uitgebreid Kerkorgel of de sollicitant bekend is met de registratie - combinatie der stemmen - het Klankgehalte der registers - het Koppelwerk der manualen en pedaal en bovenal het effect van het geluid der samenklank in de Kerk. De heer Bos was zoo goed als een vreemde en miste genoegzaam al de bovengenoemde gegevens.

Van dit standpunt acht ik mij verplicht Z Eds spel op Zondagavonds 1 Juni in de Grootte Kerk te Leeuwarden te beoordeelen en de opmerkingen die ik had als gevolg van onkunde met het orgel - achterwege te laten dewijl die zeer zeker niet zullen voorkomen als ZEd met een en ander bovengenoemd door grondig onderzoek volkomen op de hoogte met orgel Kerk en gemeente is. Met eerbiediging van het oordeel van UEGeb zelf van anderen mucien die in de kerk waren en dat van de Som der gemeente meen ik als mijn oordeel te moeten uitspreken dat de heer Bos zich zeer goed van zijn taak heeft gekweten. - en acht ik ZEd bij voortdurende inspanning degelijke orgelstudie en toewijding aan de dienst der begeleiding van het Kerkgezang een waardeerd organist.

Hoogachtend dien
[w.g.] B Posthumus

Dankzij adviezen van Posthumus aan Bos werd dit probleem spoedig en kennelijk naar aller tevredenheid verholpen. Posthumus overleed op 22 april 1915 in Leeuwarden.

MUZIKALE KINDEREN

Dirk Berends Posthumus (geboren in Kuubaard op 21 mei 1859, overleden in Sneek op 29 oktober 1898) was onderwijzer in Pingjum, waar hij in 1888 trouwde met plaatsgenote Trijntje Yntema. Hij annonceerde enkele malen in Sneek in 1898 (het jaar dat hij overleed), dat hij onderwijs gaf in muziektheorie, piano en orgel.

Antje Posthumus (*1863) trouwde op 30 juli 1885 met de Leeuwarder orgelmaker Arjen Timmenga. Zij zullen elkaar ontmoet hebben in Wommels, waar de firma Bakker & Timmenga sinds 1882 het orgel in onderhoud had en (in dit geval Arjen Timmenga) de sleutel van de kerk ongetwijfeld ophaalde bij koster/organist Berend Posthumus thuis. (*32) Dat haar vader daarna alleen maar orgels van haar orgelmakende echtgenoot bespeelde bij de ingebruikneming is niet geheel verwonderlijk. Ze zullen ongetwijfeld geregeld onderling contact hebben gehad over de bestelde instrumenten.

Jouke Posthumus (* 22 maart 1864), begaf zich professioneel al zeer vroeg op het muzikale vlak als muziekmeester, zoals blijkt uit advertenties in augustus 1881 (*33).

Muziekonderwijs - Makkum.

De Ondergeteekende beveelt zich te Makkum en Omstreken aan tot het geven van ONDERWIJS op Piano, Orgel, Strijk- en Blaasinstrumenten, à 60 cent de Les. Gegadigden gelieven zich te vervoegen bij den Heer C. ALTRUIZEN, Winkelier aldaar. Makkum, den 11 Augustus 1881. J. POSTHUMUS, Muziekonderwijzer.

Annonces in Friso d.d. 10 en 17 augustus 1881 en in de Leeuwarder Courant d.d. 15 augustus 1881.

Het resultaat van deze oproep is onbekend, maar waarschijnlijk onbevredigend en hij deed spoedig (voorlopig nog vergeefse) pogingen elders aan de slag te gaan. Op zondag 5 oktober 1884 liet "de nog jeugdigen, maar niettemin zeer bekwamen organist, de heer J. Posthumus van Wommels" tot ieders genoegen het nieuwe Bakker & Timmenga-orgel in de hervormde kerk te Suawoude horen tijdens de inwijdingdienst en 's middags in een aparte bespeling. (*34) De rest van zijn muzikale loopbaan zou zich elders afspelen. (*35)

SLOTBESCHOUWING

Berend Dirks Posthumus was bij zeker 21 inwijdingen van orgels actief. Over de mate van zijn betrokkenheid in het voorstadium en hoe hij de eindkeuring invulde is nauwelijks iets bekend. Vermoedelijk heeft hij ze eerst gekeurd (hoewel niet genoemd) en dikwijls bespeelde hij het betreffende instrument ook na afloop van de inwijdingsdienst. Mogelijk was dit voor de opdrachtgever voldoende om van een gelukt orgelproject te spreken. Het feit dat Posthumus bij de ingebruikneming van zoveel nieuwe orgels betrokken werd, geeft aan dat zijn (deskundige) inbreng toen breed werd gewaardeerd, evenals zijn spel. Dat hij na 1885 nog uitsluitend betrokken was bij nieuwe orgels van de firma Bakker & Timmenga is gezien de familierelatie met

Arjen Timmenga misschien niet zo vreemd. Daarnaast was hij op latere leeftijd, eerst even Workum, daarna in Leeuwarden, actief als muziekonderwijzer, koordirigent, handelde hij ook in muziekinstrumenten en bracht hij het op zijn 'oude dag' nog tweemaal tot tijdelijk organist van de Jacobijnerkerk in de Friese hoofdstad. Geen slechte carrière voor iemand die begon als eenvoudig plattelandsorganist!

VICTOR TIMMER

Noten:

- Zie: Victor Timmer & Ton van Eck, 'Het Adema-orgel in Dearsom, een bijzonder instrument', Friese Orgelkrant 2025, 21. Behalve de daar genoemde instrumenten in Gauw, Ysbrechtum en Dearsom keurde hij ook in 1861 het eindresultaat van de restauratie en uitbreiding van het Hinszorgel (door de firma L. van Dam en Zonen) in de Grote Kerk te Bolsward.
- Franeker nieuws- en advertentieblad voor de provincie Vriesland d.d. 31 mei 1868.
- Bericht in de Leeuwarder Courant d.d. 17 oktober 1856.
- A.P. Oosterhof en E.J. Penning, 'Friesland's orgelhistorie V. Het orgel in de Ned.Herv. kerk te Wommels', Leeuwarder Nieuwsblad d.d. 10 april 1937.
- Bericht in de Leeuwarder Courant d.d. 5 januari 1869.
- Bericht in de Leeuwarder Courant van 25 november 1870.
- Leeuwarder Courant d.d. 17 oktober 1871.
- Stemmen voor waarheid en vrede, 1875, 1208 en 1209.
- Franeker Courant d.d. 21 januari 1875.
- Bericht in De grondwet d.d. 26 september 1876.
- Annonces in de Leeuwarder Courant d.d. 14 en 17 november 1876.
- Leeuwarder Courant d.d. 23 april 1878.
- Leeuwarder Courant d.d. 21 juni 1878.
- Zie het uitgebreide bericht in de Franeker Courant d.d. 20 juni 1878.
- Leeuwarder Courant d.d. 17 december 1881.
- Leeuwarder Courant d.d. 3 december 1885. Uitgebreide informatie over dit instrument is te vinden bij: Theo Jellema, Het Friedrich Leichel-orgel in de Lambertuskerk te Arum (1), Het Orgel 111/2 (maart 2022), 3-13, en idem (2) Het Orgel 111/3 (mei 2022), 3-9.
- Nieuws van den Dag, d.d. 21 maart 1888. Leeuwarder Courant 19 maart 1888.
- Annonces in de Leeuwarder Courant d.d. 7 en 14 mei 1888.
- Sollicitatiebrief, aanwezig in het Westfries Archief te Hoorn, mij gezonden door Theo Jellema (waarvoor dank).
- Th.P.A. Lambooy, Leeuwarden musicceert, Leeuwarden 1974, 139.
- Zie het bericht in Friso d.d. 8 december 1888.
- Leeuwarder Courant d.d. 19 september 1889.
- Leeuwarder Courant d.d. 18 september 1890.
- Franeker Courant d.d. 28 juni 1904.
- Leeuwarder Courant d.d. 2 oktober 1894.
- Leeuwarder Courant d.d. 29 april 1896.
- De Standaard d.d. 9 december 1901.
- Franeker Courant d.d. 15 november 1906.
- HCL, toegang 1700, archief Hervormde gemeente Leeuwarden, inv.nr. 1052, Notulen kerkvoogdij, d.d. 12 september 1894, naar aanleiding van een brief van de weduwe Suringbroek.
- In Lambooy, a.w., 169, Posthumus werd hier abusievelijk 'Posthuma' genoemd. Zie over J.F. Haanstra: Frits Zwart, Jan Zwart. Biografie van een gedreven organist en toonkunstenaar, Utrecht 2025, 36, 46, 53-57 en 61.
- HCL, toegang 1700, inv.nr. 1166, nummer 35 (stukken sollicitaties organisten).
- Mededeling Theo Jellema (op gezag van Bert Yedema).
- Annonces in Friso d.d. 10 en 17 augustus 1881 en in de Leeuwarder Courant d.d. 15 augustus 1881.
- Zie het bericht in de Leeuwarder Courant d.d. 9 oktober 1884.
- Hij vertrok per 30 januari 1885 naar Broek in Waterland (inschrijving aldaar op 2 februari) als 'muziekmeester' en organist van de hervormde kerk. Ook dirigeerde hij er het Fanfarekorps. Per 29 mei 1889 vestigde hij zich in Oudewater, waar hij op 1 april 1912 ongehuwd is overleden, vermoedelijk door hartverlamming. Hij was in Oudewater organist/klokkentist van de hervormde kerk en was ook actief als stadsmuziekmeester en 'directeur van tal van muziek- en zangverenigingen'. (volgens mededelingen van Gerben Mourik, de huidige organist in Oudewater, waarvoor dank). In 1896 nam hij een vergelijkend examen af voor de functie van organist in de hervormde kerk te Capelle a.s. IJssel, Hij wordt in de biografie van Jan Zwart overigens ten onrechte W.A. Posthumus genoemd (Frits Zwart, Jan Zwart. Biografie van een gedreven organist en toonkunstenaar, Utrecht 2025, 38). In 1909 verzorgde Posthumus er nog de inspelning van een nieuw orgel in de plaatselijke gereformeerde kerk. Hij bleef er wonen tot zijn overlijden; tussentijdse pogingen elders aan de slag te gaan (zoals in Franeker, Borne en Veenendam) bleven zonder succes.

Het orgel in de oud-katholieke kerk van Nederland

Hoewel de generatie Z positiever over kerk en geloof denkt dan de vorige generatie, is er nog steeds sprake van voortgaande ontkerkelijking in ons land. Dat komt vooral door de teruglopende aanhang van de traditionele kerkgenootschappen. Evangelical en pentecostaal kerken of sekten groeien en bloeien. Wat de traditionele kerken betreft, gaan we meestal uit van een tweedeling: protestantse kerkgenootschappen versus de Rooms-Katholieke Kerk. Er is echter ook een Oud-Katholieke Kerk die, vooral als een Nederlandse kerk te beschouwen is. De officiële naam is Oud-Katholieke Kerk van Nederland, afgekort OKKN. Wat zijn opvallende kenmerken van de Oud-Katholieke Kerk? En wat valt daarbij voor orgelliefhebbers te zeggen over het orgel in de Oud-Katholieke Kerk? Daarover gaat dit artikel.

Geschiedenis

Als ontstaansjaar van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland wordt gewoonlijk 1723 aangehouden. Toen koos een groep geestelijken Cornelis Steenoven tot aartsbisschop van Utrecht en ontstonden er twee katholieke kerken in Nederland: de Oud-Katholieke Kerk en de Rooms-Katholieke Kerk. In deze breuk speelden ook theologische en kerkrechtelijke opvattingen een rol.

In de eerste eeuwen was de christelijke kerk ongedeeld. Na de scheiding in 1054 tussen de Oosterse en Westerse kerk, maakte de Reformatie begin 16e eeuw een eind aan de eenheid binnen de 'Westerse' katholieke kerk.

Toen de noordelijke Nederlanden tot het calvinisme (de alteratie van circa 1580) overgingen, werd de katholieken van alles verboden, bijvoorbeeld om bisschoppen in de bisdommen te benoemen. De paus in Rome benoemde een apostolisch vicaris (plaatsvervanger van de paus) om de katholieke kerk gaande te houden. Door de geestelijkheid werden deze apostolisch vicaris en zijn opvolgers als de aartsbisschop van Utrecht beschouwd.

De katholieke kerk had niet alleen problemen met de protestantse regering maar kende ook interne problemen. Klachten over de Nederlanden bereikten een hoogtepunt toen apostolisch vicaris Petrus Codde (1648-1710) van 'jansenisme' werd beschuldigd. In navolging van Augustinus' genadeleer benadrukte het jansenisme voor menselijke verlossing van de God gegeven genade en het belang van een innerlijke morele gezindheid tegenover de nadruk van de jezuiteten op de sacramenten en uiterlijke vroomheid. Codde werd naar Rome ontboden en in 1704 als apostolisch vicaris afgezet. De Nederlandse katholieke kerk had nu geen erkende bisschop meer die nieuwe geestelijken kon wijden. Na diverse mislukte pogingen met Rome tot een oplossing te komen, besloot het kapittel van Utrecht, dat vanouds het recht van bisschopskeuze bezat, een nieuwe aartsbisschop van Utrecht te kiezen. In 1723 werd Cornelis Steenoven tot aartsbisschop gekozen en een jaar later als zodanig gewijd door een door Rome geschorste Franse bis-

schop. De paus erkende Steenoven niet en excommuniceerde hem evenals alle geestelijken en leken die hem als aartsbisschop aanvaardden. De katholieken die Steenoven trouw bleven, noemden hun kerk de 'Rooms-Katholieke Kerk van de Oud-Bisschoppelijke Cleresie'. Zij beschouwden zich als trouw aan het katholieke geloof en aan het oude, nationale kerkbestuur. Zij zagen zichzelf als de legitieme voortzetting van de oorspronkelijke kerk.

Opvallend was de nadruk die de Cleresie reeds in de 18e eeuw legde op de actieve deelname van leken aan de Latijnse liturgie. Daartoe werden veel Nederlandstalige kerkboeken uitgegeven. Vanaf 1732 was er al een eigen, Nederlandse Bijbelvertaling. Nieuwe pogingen in de 18e eeuw om tot verzoening met Rome te komen, mislukten steeds omdat Rome volledige onderwerping van de Nederlandse kerk der Cleresie eiste.

Van Franse Revolutie tot eind 19e eeuw

Met de Franse Tijd (1795-1813) kwam er een einde aan 'de Republiek' en werd de achterstelling van niet-gereformeerden, waaronder de (oud)katholieken, opgeheven. In 1853 stelde de paus in het kader van het herstel der bisschoppelijke hiërarchie vijf Nederlandse bisdommen in, waaronder het aartsbisdom Utrecht en het bisdom Haarlem (zie <https://www.rkkerk.nl/kerk/bisdommen/>). Hij liet zich daarbij negatief uit over het jansenisme, lees de Cleresie. De verwijdering tussen Cleresie en Rome werd groter door het dogma van de onbevleete ontvangenis van Maria, dat door de Cleresie werd afgewezen. Tijdens het eerste Vaticaanse concilie in 1869/70 werd de algehele jurisdictie van de paus en zijn onfeilbaarheid vastgelegd. Ook dit was voor de Cleresie onaanvaardbaar, maar eveneens voor vele katholieken in Duits sprekende gebieden. In 1889 ontstond een vorm van samenwerking tussen deze gelovigen in Duitsland, Nederland en Zwitserland: de Unie van Utrecht (niet te verwarren met het defensieve verbond uit 1579). Zij wilden vasthouden aan het geloof van de vroege, ongedeelde kerk. In dat jaar ging de kerk van de Cleresie zich de Oud-Katholieke Kerk van Nederland (OKKN) noemen. De Unie is daarna geleidelijk uitgebreid.

Een kerk in verandering

In het begin van de 20e eeuw werden diverse veranderingen doorgevoerd, zoals de introductie van het Nederlands in kerkdiensten. Vóór 1940 namen de Nederlandse oud-katholieken intensief deel aan de internationale oecumenische dialoog. Na de Tweede Wereldoorlog werd in 1948 – mede door de oud-katholieke kerken – de Wereldraad van Kerken opgericht. De vele en grote maatschappelijke veranderingen in de 60er en 70er jaren gingen aan de oud-katholieken niet voorbij. 'De ramen gingen open': er voltrokken zich in de OKKN vanaf 1980 belangrijke veranderingen in liturgie, bestuur en organisatie maar ook in opvattingen aangaande ethische vraagstukken. In 1981 werd een nieuwe bestuursstructuur ingevoerd. Sindsdien delen de bisschoppen het bestuur met gekozen vertegenwoordigers van geestelijken en leken.

De oud-katholieken in Friesland en Groningen

In de 18e eeuw was er in Leeuwarden tijdens 'de Republiek' één oud-katholieke schuilkerk.

Vanaf 1806 stopte de oud-katholieke aanwezigheid in het noorden. In de 20e eeuw kwam er weer een groep oud-katholieken af en toe bijeen in de stad Groningen. Na incidenteel diensten te hebben gehouden op verschillende locaties werd negen jaar in het 13e eeuwse kerkje van Engelbert gekerkt. Uiteindelijk trok de oud-katholieke parochie in 2011 in de stad Groningen een pand in de Witte de Withstraat aan dat oorspronkelijk in 1917 gebouwd werd voor de katholieke-apostolische gemeente. Na een grondige verbouwing kon de oud-katholieke parochie begin 2014 het pand als kerk (van de Heilige Martinus) in gebruik nemen. De Groninger oud-katholieken hebben nu na enkele decennia 'zwerfen' dus een eigen plek. Op de oneven zondagen van de maand houden zij er hun vieringen. Een positief uit 1971 gebouwd door Fama & Raadgever werd in 2017 door de orgelmakerij Mense Ruiters in de kerk geplaatst. De anglicaanse kerkgemeenschap gebruikt het kerkgebouw op de even zondagen.

Ingang van de oud-katholieke kerk van de Heilige Martinus in de Witte de Withstraat te Groningen. (Foto: Johan Sjoukema)

In 2005 werd een statie voor Fryslân en de Noordoostpolder (NOP) opgericht. Deze statie zou moeten uitgroeien tot een nieuwe, zelfstandige parochie. De statie kerkte achtereenvolgens in Jorwert, Leeuwarden en Lekkum. Per 1 januari 2025 werden de pogingen tot een nieuwe parochie te komen echter beëindigd. Sindsdien vallen de oud-katholieken uit Friesland en de NOP weer onder de Groninger parochie. Wietse van der Velde is sinds zijn emeritaat in 2019 waarnemend pastoor in Groningen. Van 2019 tot 2022 was hij tevens rector van de inmiddels opgeheven statie van de Heilige Theresia van Avila in Friesland. Daarnaast vervult hij nog diverse andere functies in de Oud-Katholieke Kerk. Ook was hij docent kerkgeschiedenis aan het Oud-Katholieke Seminarie. Diverse publicaties van zijn hand zagen het licht.

Oudkatholieke opvattingen en organisatie

In bepaalde opzichten lijkt de Oud-Katholieke Kerk op de Rooms-Katholieke Kerk, in andere opzichten doet zij protestants aan. Daarom is de OKKN voor sommigen aantrekkelijk. We stippen enkele kenmerken aan.

- De OKKN kent geen verplicht celibaat voor geestelijken. Pastoors en bisschoppen kunnen getrouwd zijn. In principe is een sacramenteel ingezegend huwelijk onverbrekelijk. De kerk kan echter mensen na een echtscheiding toestaan om te zegen over een nieuw huwelijk te vragen. Sinds 2006 erkent de OKKN het huwelijk tussen twee partners van gelijk geslacht en zo'n huwelijk kan worden gezegend, ook als het om geestelijken gaat.
- Voor de kerkelijke inzegening van een zogenoemd gemengd huwelijk dient tenminste één van beide partners oudkatholiek

gedoopt te zijn (of daartoe bereid te zijn). Voor de niet-oud-katholieke partner gelden geen 'kerkelijke eisen'. Kinderen kunnen in de OKKN gedoopt worden, als tenminste één van beide ouders oudkatholiek is en beide ouders positief tegenover een christelijke opvoeding staan.

- Sinds 1998 kunnen in de OKKN ook vrouwen tot geestelijke worden gewijd. Er zijn nu dus vrouwelijke pastoors (zie <https://oudkatholiek.nl/> onder 'leer ons kennen' en onder 'contact/parochies').

- Oudkatholieken hechten aan de individuele verantwoordelijkheid van elke gelovige. De OKKN schrijft geen rigide regels voor op terreinen als seksualiteit, euthanasie en andere ethische kwesties, maar laat ruimte voor een eigen invulling en toepassing van het geloof in het persoonlijk en maatschappelijk leven. Dit lijkt progressief en 'liberaal', maar komt voort uit een traditie met nadruk op een doorleefd geloof van waaruit bewuste morele keuzen gemaakt kunnen worden. Verwacht wordt dan ook dat iedere gelovige zich serieus verdiept in de Bijbel en de geloofstraditie.

- Enkele rooms-katholieke dogma's zoals de Onbevleete Ontvangenis van Maria (1854) en de pauselijke onfeilbaarheid (1870) worden door de OKKN niet erkend, ook de lichamelijke Maria-Tenhemelopneming (1950) niet.

- De oud-katholieken erkennen zeven sacramenten, zoals bijvoorbeeld de doop, de communie en de huwelijksinzegening, maar gaan daar anders mee om dan de Rooms-Katholieke Kerk. Zo geldt er bijvoorbeeld geen biechtverplichting. De 'regel' zou als volgt samengevat kunnen worden: niemand hoeft, iedereen mag en voor sommige mensen zal het in bepaalde levens- of geloofssituaties zeker goed, heilzaam en bevrijdend zijn.

- De OKKN gelooft in de Heilige Drie-eenheid alsmede in de goddelijke en menselijke natuur van Jezus van Nazareth. Zij aanvaardt net als rooms-katholieken en protestanten zowel de geloofsbelijdenis van Nicea als de apostolische geloofsbelijdenis. Zij hecht echter sterk aan die van Nicea (tekst in het rode kerkboek voor de OKKN blz. 419-420). Anders dan protestantse kerken gelooft zij in de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in het brood en de wijn van de eucharistie, maar niet in de rooms-katholieke transsubstantiatieleer.

- De rooms-katholieke denkbeelden omtrent de verhouding tussen geestelijken en leken verschillen van de oud-katholieke en dat uit zich in de organisatiestructuur: de Rooms-Katholieke kerk wil een wereldkerk zijn en de paus is haar leider. De OKKN is daarentegen bewust een zelfstandige, nationale kerk met een synodaal bestuur, dat wil zeggen een bestuur waarin geestelijken en leken op basis van gelijkwaardigheid samenwerken. De twee bisschoppen (van Utrecht en Haarlem) die de OKKN telt, worden gekozen door geestelijken én leken. De Synode (algemeen kerkbestuur) bepaalt het algemene en financiële beleid door de plannen en begrotingen die het Synodaal Bestuur (dagelijks bestuur) voorstelt, vast te stellen. Inzake geloofsleer en liturgie hebben de bisschoppen het laatste woord. In de Synode mag het aantal vertegenwoordigers van de geestelijkheid niet meer zijn dan 50% van het aantal stemgerechtigde leken, vertegenwoordigers van de parochies en staties. Parochies en staties vormen de basis van de OKKN-organisatie (zie <https://oudkatholiek.nl/> onder 'organisatie').

- Protestanten zal de opbouw van de oud-katholieke viering direct opvallen plus de centrale plek van de communie daarin. En voorts de gewaden; het zitten, staan en knielen; wisselzangen van priester, cantors en gemeente; de vredegroet; de wierook en het geklingel van belletjes. Voorganger is een priester. Dit oogt nogal rooms-katholiek, maar de gemeente zingt meer en ook de preek klinkt meer protestants.

Beeld van Petrus met de sleutels van hemel en aarde in de altaarwand van de oud-katholieke Paradijskerk te Rotterdam; vervaardigd tussen 1720 en 1725 door de Vlaamse beeldsnijder Alexander Dominicus Pluskens en zijn medewerkers. (Foto: Johan Sjoukema)

- Oudkatholieke opvattingen houden samen-gevat een streven naar een authentieke katholieke geloofstraditie in, die zich richt op de leer van de vroege kerk. Tegelijkertijd ademen zij openheid voor de moderne tijd, met een sterke nadruk op oecumene en persoonlijke geloofsbeleving. Aldus wordt een sterke historische oriëntatie gecombineerd met een open houding ten aanzien van hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen.

De (of ook wel het) tabernakel in de oud-katholieke kerk van Groningen. De tabernakel is het kastje waarin het geconsacreerde brood dat na een viering overblijft, wordt bewaard.

(Foto: Johan Sjoukema)

Orgels in oud-katholieke kerken

De oud-katholieke kerken in Nederland hebben een rijk 'museaal' bezit. Daartoe behoren veelal ook hun orgels. Wie over dit rijke bezit meer wil lezen, verwijs ik naar drie boeken van Lia Schade van Westrum: 'Oud-katholieke kerken' (2010), 'Oud-katholiek erfgoed' (2015), beide verschenen bij de Walburg Pers in Zutphen en 'Van schuilkerk tot modern geloofscentrum' (2019) verschenen bij uitgeverij Verloren in Hilversum.

Momenteel functioneren volgens de website <https://oudkatholiek.nl/contact/parochies/> in de volgende 22 plaatsen nog actieve parochies: Alkmaar, Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Culemborg, Delft, Den Haag, Dordrecht, Egmond aan Zee, Eindhoven, Enkhuizen, Gouda, Groningen, Haarlem, Hilversum, IJmuiden, Krommenie, Leiden, Middelburg, Rotterdam, Schiedam en Utrecht. Daarnaast zijn er nog twee kern-groepen of staties: Mijdrecht en Twente/Hengelo.

Front van het door August Gern gebouwde orgel (1872) in de oud-katholieke kerk van de Heilige Georgius te Amersfoort (13/III/vP).

(Foto: Johan Sjoukema)

Er vinden ook oud-katholieke vieringen plaats in Aalsmeer, ressorterend onder de parochie Amsterdam). Dat is niet meer het geval in Nijmegen, waar vieringen ressorterend onder de parochie Arnhem plaatsvonden.

Oudewater is geen statie en parochie meer. Het kerkgebouw is er nog en daar vinden nog wel vieringen plaats. De parochies van Den Helder en Schoonhoven zijn in 2026 opgeheven.

Wie over de orgels meer wil weten, kan zelf de boeken van Lia Schade van Westrum én de vijftiendelige NlVO-reeks "Het historische orgel" erop naslaan. Voor orgels van recente datum is de website www.orgbase.nl onmisbaar. Wordt bij 'Zoek woord uit naam gebouw' als zoekleutel "Oud-katholieke" ingevuld, dan geeft orgbase 67 orgels van vroeger en nu als resultaat. Voor een overzicht van de huidige parochies (en staties) met hun orgels verwijzen we naar de bijlage aan het slot van dit artikel.

De oud-katholieke liturgie en het orgel

De liturgie omvat de geordende reeks van gebeden, ceremoniën, liederen en handelingen die een eredienst of viering, zoals de katholieke mis of een protestantse kerkdienst, vormgeven. De OKKN kent verschillende vormen van vieringen. Centraal staat de viering op zondagmorgen, de eucharistie of mis. De opbouw van een zondagse viering ziet er in grote trekken als volgt uit: a) de voorbereiding, b) de woorddienst oftewel de onderdelen rond de preek, c) de tafel- of communiedienst en alle elementen die daarmee samenhangen en d) de afsluiting. Meer details volgen hier.

Ad a: de voorbereiding

Preludium: Kort orgelspel voor het begin van de viering.

Afkondigingen.

Introïtus: De gemeente zingt staand het **openingslied** waarin het thema van de dag vaak wordt aangeduid. Het orgel begeleidt de gemeentezang. Priester (de voorganger), misdienaar en soms ook de cantors komen binnen.

Groet en inleiding. De priester groet de gelovigen door "Genade zij u en vrede van God onze Vader..." uit te spreken. De gemeente antwoordt volgens blz. 413 van het rode kerkboek.

Schuldbelijdenis. Het hardop uitspreken van de eigen tekorten. Begintekst 'Onze hulp is in de Naam van de Heer, die hemel en aarde gemaakt heeft'. Vervolg: een keuze uit de beide mogelijkheden in het rode kerkboek blz. 414-415.

Kyrie. God wordt – veelal – zingend om ontferming gevraagd: "Kyrie eleison" ("Heer, ontferm u"). Dit is het eerste deel van de vaste misgezangen, waarin doorgaans cantors (of koor) en gemeente elkaar afwisselen. Het orgel begeleidt. Op de orde van dienst staat uit welke mis (nummer 1 tot en met 29 in het Gezangboek 2006 of een recent gecomponeerde) die zondag wordt gezongen. Vervolgens gaat de gemeente zitten, maar in de praktijk gebeurt dat vaak na het gebed van de dag.

De lofzang "Gloria": Het Kyrie wordt (behalve in de Advent- en de Veertigdagentijd) direct gevolgd door het Gloria uit dezelfde mis. De priester zingt de eerste regel a capella, het orgel begeleidt de cantors (koor) en de gemeente.

Ad b: de woorddienst

Gebed van de dag. De priester zegt of zingt het gebed dat aangegeven staat in het kerkboek voor de bewuste zondag van het kerkelijk jaar of voor bijzondere gelegenheden. Hierna gaat de gemeente zitten wanneer die niet na het Kyrie al is gaan zitten.

Eerste schriftlezing. Eén van de gemeentelieden leest een gedeelte uit het Oude Testament.

Graduale of eerste antwoordpsalm. Een meestal gregoriaans gezongen schriftgedeelte (in het Nederlands) dat aansluit bij de eerste schriftlezing en gekozen is uit de 150 psalmen in het rode kerkboek. Het orgel begeleidt de zang van de cantors en de gemeente.

Tweede schriftlezing. Een gemeentelid leest een gedeelte uit een apostelbrief.

Halleluja. Voor het Halleluja ("Looft de Heer") keus uit de nummers 425-467 van het

Gezangboek 2006, in de Veertigdagentijd in plaats daarvan een tweede antwoordpsalm. Het orgel begeleidt de staande gemeente en cantors.

Evangelielezing. De derde schriftlezing doet de priester uit één van de vier evangeliën. Kan voorafgegaan worden door een gezongen inleiding (gezag 307) van gemeente en priester. Vóór de lezing tekenen de priester en de gemeentelieden een kruis op het hoofd, mond en hart: opdat wij het (Woord) horen, belijden en leven. De gemeente luistert staande naar de evangelielezing.

Acclamatie. Acclamare betekent: toejuichen. De gemeente zingt 'U komt de lof toe' met orgelbegeleiding. Bijvoorbeeld Gezag 304-307.

Preek. Door de priester op basis van de gelezen gedeelten uit de Bijbel. De gemeente luistert zittend. Eventueel hierna een **muzikaal interludium:** orgelspel of orgelspel met zang of met andere instrumenten.

Het positief van Fama & Raadgever (1971) dat zich sinds 2017 in de oud-katholieke kerk van Groningen bevindt (6/II/aP).

(Foto: Johan Sjoukema)

Geloofsbelijdenis of credo. Meestal de geloofsbelijdenis van Nicea (zie rode kerkboek blz. 419), soms de apostolische geloofsbelijdenis. Het credo wordt staande gezongen of gesproken. Bij de regel "En hij is mens geworden" wordt het hoofd gebogen. Er kan ook uit het Gezangboek een keus worden gemaakt: de nummers 308-314. Bij zingen begeleidt het orgel.

Voorbeden. De priester, de lector of één van de gemeentelieden spreekt de voorbeden uit. Men bidt voor de wereld, de kerk, personen en de persoonlijke intenties. Tot slot een stil gebed, afgesloten door een gebed van de priester. Na een voorbede reageert de gemeente door het orgel begeleid telkens met een korte zang (acclamatie): "Wij bidden U, verhoor ons" of een andere in het Gezangboek 2006 vermelde tekst (nrs. 317-324).

Vredegroet. Als teken van verbondenheid groeten de kerkgangers elkaar met een handdruk. De kerkgangers komen van hun plaats en wensen elkaar de vrede van Christus.

Ad c: tafel- of communiedienst

Opdracht van de gaven, offertoriumgezag. Gemeente is gaan zitten en zingt met orgelbegeleiding een lied. Ondertussen worden de geldelijke gaven verzameld (soms ook in natura) en naar het altaar gebracht. De priester zet het brood en de wijn klaar. In een gebed wordt de wens geuit dat de gaven tot eer van de Heer en tot heil van Zijn kerk mogen zijn.

Prefatie. De priester spreekt een gebed uit dat uitloopt op een wisselende inleiding van het eucharistisch gebed, de prelatie, Gemeente en cantors beantwoorden dit door staande het

Heilig. Te zingen: 'Heilig, heilig, heilig is de Heer, de God van de hemelse machten' - Gezangboek 2006 mis 1 tot en met 29 of een recent gecomponeerde mis. Het orgel begeleidt.

Eucharistisch gebed. Dankgebed en lofzeggend. Dankbaarheid voor de gaven van brood en wijn wordt uitgesproken en de Here God wordt geprezen voor Zijn heiligheid. Er staan twaalf verschillende eucharistische gebeden in het rode kerkboek (blz. 426-473). Ook worden enkele nieuwe eucharistische gebeden gebruikt. In de orde van dienst staat welk gebed is gekozen. In het gebed klinken de woorden die Jezus bij zijn laatste maal sprak. Waar hier de gemeente (staande) zingt begeleidt het orgel, terwijl het voor de priester een begintoon geeft.

Het Gebed van de Heer. De gemeente zingt - nog steeds staande - het "Onze Vader..." (rode kerkboek blz. 474) met orgelbegeleiding, gevolgd door het breken van het brood, terwijl het

Lam Gods wordt gezongen ('Lam Gods dat wegneemt de zonden van de wereld, ontferm u over ons'). Zie de eerder genoemde missen 1-29). Orgelbegeleiding van cantors en gemeente.

Communie. Op de uitnodiging "Zalig zij die genodigd zijn tot het bruiloftsmaal van het Lam" antwoordt de gemeente met de woorden uit het evangelie: "Heer, ik ben niet waardig dat gij tot mij komt, maar spreek slechts een woord en ik zal gezond worden". De OKKN kent eucharistische gastvrijheid: "Tot de heilige communie zijn allen genodigd die gedoopt zijn, in hun kerkgemeenschap deelnemen aan de tafel van de Heer en met ons zijn tegenwoordigheid willen vieren", zegt het rode Kerkboek op blz. 476 bovenaan. De communie wordt uitgereikt in twee gedaanten, brood en wijn. De communicant kan uit de kelk drinken of de hostie in de kelk indopen.

Gezag na de Communie. Na de communie gaat de gemeente zitten. Er volgt een moment van stilte en dan wordt een gezang gezongen met orgelbegeleiding.

Ad d: de afsluiting

Gebed na de Communie. Er volgt een dankgebed als afsluiting (staand).

Looft en Dankt. Voorafgaande aan de zegen loven priester en gemeente afwisselend de Heer, de priester a capella, de gemeente met orgelbegeleiding.

Zegen door de priester. Gemeente staat nog steeds, ook bij de slotzang.

Slotzang en eventueel postludium. Bij beide klinkt uiteraard het orgel. Gemeente kan zittend naar het postludium luisteren. Hierna verlaat de gemeente de kerk.

De oud-katholieken hechten sterk aan de liturgie van de wekelijkse vieringen. Overal wordt de geschetste opbouw van de eredienst nauwkeurig aangehouden. De **inhoud** van de eredienst kan binnen deze vaste opbouw verschillen door de plaats in het kerkelijk jaar. Wat er gezongen, gelezen en gebeden wordt, verschilt al naar gelang de periode van het kerkelijk jaar waarin een zondag valt. Rond Kerstmis en Pinksteren is dat anders en vooral met Pasen. Kenmerkend voor de oud-katholieken is echter de vaste liturgische **vorm** van hun vieringen.

Drie boeken bepalen wat er op een zondag precies gelezen, gezegd en gezongen wordt: het rode Kerkboek (voluit het Kerkboek van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, Gooi en Sticht, Baarn 1993); het blauwe Gezangboek van de OKKN (tweede oplage uit 2006) en het groene Lectionarium bij het rode kerkboek, eveneens uit 1993. Voor de Bijbellezingen wordt er een driejaarlijkse cyclus van a-, b- en c-jaren aangehouden. In een a-jaar ligt de nadruk op het evangelie van Mattheus, in een b-jaar op Marcus en in een c-jaar op Lucas. De evangelielezingen van Johannes worden gespreid over de drie jaren en vinden met name gedurende de Paastijd plaats. De lezingen op zondag zijn verbonden met een thema dat boven de Bijbelgedeelten in het Lectionarium vermeld wordt. De eerste lezing op zondag is uit het Oude Testament, de tweede lezing uit een apostelbrief en de derde uit een evangelie. Het kerkelijk jaar 2025 was een c-jaar en liep 23 november 2025 af, dus is 2026 een a-jaar dat op 30 november 2025 begon en 2027 een b-jaar enz.

**Orde van dienst voor zondag 19 oktober 2025,
de negentiende zondag na Pinksteren.
"Zondag van de onrechtvaardige rechter"**

**De orde is te volgen in het rode kerkboek – pg. 413 e.v.
De gebeden: in het rode kerkboek – pg. 228 e.v.
De gezangen staan in het blauwe gezangboek.**

* Preludium – "Preludium" van Friedrich Schmolli,
1739-1794, Duits organist en componist.

* Afkondigingen

* Introitus – gezangboek 769, 1,2,7,8

* Inleiding – Schuldbelijdenis – kerkboek pg. 413-414
* Kyrie/Gloria – Mis 7

* Gebed van de dag – kerkboek pg. 228/229

* Eerste lezing – Genesis 32, 23-32 door Joop de Wit
* Graduale – psalm 121 – kerkboek pg. 927

* Tweede lezing – 2 Timoteüs 3, 14-4,5 door Ineke van Buren
* Halleluja – gezangboek 441

* Inleiding evangelie – gezangboek 307
* Evangelielezing – Lucas 18, 1-8

* Acclamatie evangelie – gezangboek 304
* Preek

* Muziek na preek – "Interludium" van Friedrich Schmolli.

* Credo – gezangboek 310

Plaquette aan de zijkant van het Fama & Raadgever-positief (1971) in de oudkatholieke kerk van Groningen.

(Foto uit het archief van Eddy Ufkes)

tische gebeden van W.R. van der Zee. In het rode kerkboek vinden we de teksten die de priester en de gemeente op een bepaalde zondag uitspreken en/of zingen. In sommige parochies worden ook liederen gekozen uit het 'Liedboek 2013, Zingen en bidden in huis en kerk'. De zondagvieringen duren in Groningen en Middelburg zo'n 80 minuten.

Voor de organist in een oud-katholieke kerk geldt dat hij uiterst alert moet zijn. De kerk-ganger trouwens ook. De orde van dienst wordt zonder nadere aankondiging van de priester gevolgd. De organist moet daarom nauwlettend in de gaten houden bij welk onderdeel de viering precies is beland. Moet de priester iets zingen, dan doet die dat a capella en hoeft de organist alleen de begintoon aan te geven. Zingen de cantor(s), dan moet de organist zacht begeleiden. Is de hele parochie ('allen') aan de beurt, dan kan hij met meer volume spelen. Het is moeilijk voorstelbaar dat combo's met elektrische gitaren en drumstellen bij de vigerende vorm en inhoud van de oud-katholieke viering het orgel gaan vervangen.

In Groningen speelt het orgel, dat op 21 mei 2017 werd ingewijd, op drie momenten solo: aan het begin van de viering (preludium), na de preek (interludium) eventueel samen met zangstem of instrument, bijvoorbeeld fluit, en aan het eind van de viering (postludium). In Middelburg wordt het orgel op dezelfde mo-

menten solo bespeeld. Dat is in de meeste parochies usance. Het orgel heeft dus naast een liturgische rol ook de taak de gemeentezang te begeleiden zoals in een 'standaard' protestantse dienst. Daarenboven heeft het meestal een solistische rol.

Samengevat zou gezegd kunnen worden, dat de rol van het orgel in een oud-katho-

lieke viering de optelsom is van die in een rooms-katholieke en een protestantse zondagsdienst.

JOHAN SJOUKEMA

met dank aan cantor Eddy Ufkes, pastoor Wietsje van der Velde en organist Bram de Wolf

BIJLAGE - de oudkatholieke parochies (en staties) van nu met hun orgels:

- Aalsmeer, orgbase orgelnr. 1004225: balustrade-orgel uit 1864 van Hermanus Knipscheer (II); ombouw tot nieuw orgel in 1926 door Joseph Adema met handhaving oude kas; wijzigingen na 1945 en in 2022 restauratie door Slooff Orgelbouw (9/II/vP). Zie ook NlvO deel 7 blz. 285.
- Alkmaar, orgbase orgelnr. 1004528: sinds 1997 een klein orgel van Pels & Van Leeuwen uit 1971 (4/I/aP).
- Amersfoort, NlvO deel 9, blz. 372: orgel van A. Gern 1872; sinds 1977 in de oudkatholieke Georgiuskerk van Amersfoort (13/II/vP).
- Amsterdam, NlvO slotdeel 15 (supplement) blz. 181: F.A. Stangenberger 1915 (11/II/vP).
- Arnhem, orgbase orgelnr. 1005874: juni 1961 nieuw orgel van K.B. Blank & Zn (8/I/vP).
- Culemborg, NlvO deel 13, blz. 280: orgel in 1900 opgeleverd door J.F. Witte (11/II/vP).
- Delft, NlvO deel 1, blz. 385: front uit 1722 van Johannes Duyschot; in 1867 een nieuw instrument van C.G.F. Witte achter het oorspronkelijke front (8/II/vP).
- Den Haag, NlvO deel 2, blz. 36: Rudolph Garrels 1726; in 1994 volledige reconstructie van het oorspronkelijke instrument door Flentrop Orgelbouw (18/II/vP).
- Den Haag, orgbase orgelnr. 1002065: een positief van Marcussen & Son uit 1962 is in 2013 vanuit Moerdijk na restauratie als koororgel naar Den Haag overgeplaatst (5/I/-).
- Dordrecht, orgbase orgelnr. 1002301: in 1844 verving een nieuw orgel van Kam & Van der Meulen het oude orgel uit het afgebroken oudkatholieke kerkgebouw; terugkoop binnenwerk en in 1989 heringebruikname orgel na restauratie en reconstructie door Van Eeken (12/II/vP). Zie ook NlvO deel 5 blz. 197.
- Egmond aan Zee, NlvO deel 10, blz. 88: orgel van de Gebr. Adema 1873; orgel in 1886 naar nieuw kerkgebouw en in 1951 herplaatst en verbouwd vanwege evacuatie in 1944 (22/II/vP).
- Eindhoven, info van de parochie: positief van R. Seifert & Sohn in bruikleen (6/I/vP).
- Enkhuizen, orgbase orgelnr. 1004216: sinds 1965 of 1967 een secretaire-orgel uit ca. 1840 of 1850 van vermoedelijk Ter Hart, Indermauer of Knipscheer; in 2000 heringebruikname na restauratie (6/I/-); zie NlvO deel 6 blz. 56.
- Gouda, NlvO deel 3, blz. 160: kas van Johannes Mitterreither uit 1778; in 1918 plaatste F.A. Stangenberger een nieuw binnenwerk achter het front van 1778. Sinds restauraties in 1984 en 2008: 10/II/vP.
- Groningen, orgbase orgelnr. 1005896: in 1971 leverde de firma Fama & Raadgever een positief voor de kerkzaal van een Groninger ziekenhuis. In 2016 werd het orgel geschonken aan de oudkatholieke Sint-Martinuskerk in Groningen, waar het in 2017 in gebruik werd genomen (6/I/aP).
- Haarlem, NlvO deel 3, blz. 306: positief vermoedelijk van J.P. Künckel uit ca. 1785; in 1973 in het oudkatholieke kerkgebouw van Haarlem geplaatst (10/II/-).
- Hengelo (Ov.), orgbase orgelnr. 1010223: positief van Pels & Van Leeuwen in 1974 geleverd aan de Noorse kapel in Rozenburg werd in 2013 aangetrokken door de statie van de H. Lebuïnus voor haar kerk in Hengelo Overijssel (4/I/aP).
- Hilversum, NlvO deel 10, blz. 101: orgel van J.F. Witte 1873; in 1889 door J.F. Witte overgeplaatst naar nieuw kerkgebouw; in 1958 orgel door brand beschadigd. Sinds 2014 na laatste restauratie: 13/II/vP.
- Hilversum, NlvO deel 5, blz. 240: koororgel van Bates & Son (UK 1830); in 1977 door H. Strubbe geplaatst in de oudkatholieke H. Vituskerk te Hilversum (5/I/aP).
- IJmuiden, orgbase orgelnr. 1007508: in 1921 een nieuw orgel van F.A. Stangenberger; orgel in 1943 gedemonteerd en opgeslagen, na 1945 weer herplaatst; in 1959/1960 is het orgel omgebouwd door Fonteijn & Gaal; heringebruikname 21 juni 1960 (23/II/vP).
- Krommenie, NlvO deel 1, blz. 335: kas mogelijk van Johannes Duyschot uit omstreeks 1715; binnenwerk van onbekende orgelbouwer in 1977 in de bestaande kas geplaatst (6/II/aP).
- Leiden, orgbase orgelnr. 1004307: orgel van Fama & Raadgever uit 1979 (9/II/-) verving een orgel uit 1933; het pedaal heeft een gereserveerde plaats maar geen eigen pedaalstemmen, is echter aan (één van) beide manualen te koppelen.
- Middelburg, NlvO deel 1, blz. 304 (onder ev.-lutherse kerk): Johannes Duyschot 1707; in 1742 naar huidige locatie en uitgebreid met rugwerk door J.H.H. Bätz en A. van Os; rugwerk in 1754 nader ingevuld door J.C. Müller; daarna nog wijzigingen, maar hoofdwerkregisters nu nog vrijwel origineel (17/II/aP).
- Middelburg, NlvO deel 3, blz. 123: orgel van de Gebr. De Rijckere in 1776 gebouwd voor de Hervormde Kerk te Axel; in 1924 door A.S.J. Dekker in Beek geplaatst en in 1983 gerestaureerd door Fama & Raadgever; juni 2025 in gebruik genomen in de oudkatholieke (tot 2014 ev.-lutherse) Sint-Augustinuskerk te Middelburg (13/II/aP).
- Middelburg, zie orgbase orgelnr.: 1006010. Bram de Wolf bouwde in 1983 een huisorgel met gebruikmaking van oud Walcker- pijpwerk; in 2001 in de ev.-lutherse kerk (sinds 2016 oudkatholieke kerk) als koororgel geplaatst (3/I/-).
- Mijdrecht, info van de statie: de statie van Mijdrecht beschikt niet over een orgel, maar gebruikt een in bruikleen gekregen piano.
- Rotterdam, NlvO deel 1, blz. 376: nieuw orgel van C.G.F. Witte uit 1858 in oude kas van Matthias Verhofstadt uit 1721; instrument in 1910 door J. de Koff in de nieuwe Paradijskerk geplaatst en vervolgens gewijzigd. Na reconstructie in 1973: 20/II/vP.
- Rotterdam, orgbase orgelnr. 1010610: kistorgel uit onbekend jaar van onbekende bouwer (4/I/-).
- Schiedam, NlvO deel 9, blz. 90: orgel van C.G.F. Witte uit 1866. Na restauratie in 1984: 14/II/vP.
- Schiedam, orgbase orgelnr.: 1004142: secretaire-orgel van J.S. Strumphler uit ca. 1780 of ca. 1790 van Alkmaar via Amersfoort naar Schiedam in 2011 (5/I/-). Zie NlvO deel 3, blz. 206 onder Alkmaar.
- Utrecht, orgbase orgelnr. 1001251: in 1968 leverde K.B. Blank & Zonen een nieuw hoofdorgel; in 1998 is het orgel gerenoveerd door Henk van Eeken (21/II/vP).
- Utrecht, orgbase orgelnr. 1008408: in 2003 werd een klein huisorgel (1974) van Strubbe in de oud-katholieke kerk geplaatst als koororgel (5/I/vP).

Front van het Duyschot-orgel (1707); in 1742 gewijzigd en geplaatst op huidige locatie. Daarna diverse keren gewijzigd. Hoofdorgel van de oudkatholieke kerk van de Heilige Augustinus te Middelburg (17/II/aP). (Foto: Johan Sjoukema)

Het kabinetorgel van Oldeholtpade

Dat orgels verhuizen van de ene kerk naar de andere, is een verschijnsel van alle tijden. Soms waren het maatschappelijke ontwikkelingen die een impuls gaven aan die verhuizingen. Zo werden in het kielzog van de Franse revolutie kloosters en abdijen opgeheven (een orgelkaalslag, die vergelijkbaar was met wat we nu door secularisatie meemaken). De overbodig geworden orgels kwamen beschikbaar voor parochiekerken of voor protestantse kerken.

Orgelverhuizingen kunnen ook te maken hebben met vernieuwingsdrang in rijke kerken; men schaft dan een groter en moderner instrument aan en de 'afdanker' kan in een andere kerk (vaak in een armer gebied) geplaatst worden. Prachtige kleine, als ouderwets ervaren, orgels kwamen zo in onze provincie terecht (onder meer in Donkerbroek in 1879 een Verhofstadt-orgel uit ca. 1720, gebouwd voor Jutphaas; in Wijnjewoude/Duurswoude in 1917 een kort na 1720 door Frans Caspar Schnitger voor Zwolle gebouwd instrument). Er werd ook wel eens een Fries orgel dat voor nieuwbouw moest wijken naar buiten Fryslân geëxporteerd (het orgel dat Christian Müller in 1725/1726 voor Beetgum bouwde, week in 1861 voor een Van Oeckelen-orgel en werd verkocht naar Westerbork).

Een aantal orgelverplaatsingen heeft zijn beslag gekregen binnen de provinciegrenzen; ook die wortelen in vernieuwingsdrang in de ene plaats, leidend tot een voordelig aanbod elders (zo verhuisde het orgel van Oosterbierum uit 1813 in 1868 naar Hindeloopen, dat van de doopsgezinde kerk in Heerenveen uit 1840 in 1900 naar Oosthem, dat van Tzummarum uit 1821 via Goes in 1931 naar Wierum).

Ten slotte werden en worden soms orgels binnen een kerkgebouw verplaatst. Dat gebeurde met het orgel van Stiens (gebouwd in 1830, in 1853 verplaatst van de westzijde naar het koor, in 1976 teruggeplaatst). Ook het orgel van Oppenhuizen (1909) verhuisde binnen de kerkmuren (in 1921). Het Stiensers orgel is een instrument met hoofdwerk en rugpositief, het orgel van Oppenhuizen heeft twee klavieren en een vrij pedaal. Verplaatsing daarvan heeft

De klaviatuur vóór de restauratie.
(Foto: Orgelmakerij Bakker & Timmenga)

Een blik in het orgel vóór de restauratie.

(Foto: Orgelmakerij Bakker & Timmenga)

Het Meijer-kabinetorgel (1800) in de Stefanuskerk van Oldeholtpade. (Foto: Michiel van 't Einde)

nogal wat voeten in de aarde.

Een kabinetorgel laat zich wat beter voegen naar veranderende kerkinrichtingswensen. Het grootste kabinetorgel van ons land, onderwerp van dit artikel, bevindt zich in de kerk van Oldeholtpade. Daar krijgt het nu – niet voor het eerst – een andere positie. Maar voordat het in Oldeholtpade terecht kwam had het ook al op meer dan één locatie gestaan.

Het orgel werd in 1800 vervaardigd door Hendrik Anthonie Meijer. Meijer was in 1744 of 1745 vlakbij Hannover geboren en vestigt zich – we weten niet precies wanneer – als orgelmaker in Amsterdam, waar hij in 1812 overlijdt. Meijers specialiteit was het bouwen van kabinetorgels. Het exemplaar waar we het in dit artikel over hebben, maakte hij voor Jan Teengs, houthandelaar en burgemeester van Edam. Als deze overlijdt, wordt zijn inboedel (waar meerdere muziekinstrumenten deel van uitmaakten) geveild. Het orgel krijgt dan een bestemming in de Janskerk in Haarlem, waar de orgelmaker Gabry het achter een loos front plaatst. Als men in Haarlem in 1883 overgaat tot de aankoop van een groter orgel – opnieuw een gebruikt instrument – komen het kabinetorgel en het loze front voor aankoop beschikbaar. Misschien was men in Oldeholtpade door mond-tot-mondreclame op deze buitenkans geattendeerd, maar het kan ook zijn dat dat gebeurde door een advertentie die op 12 mei van dat jaar verscheen in Het Nieuws van den dag. De tekst daarvan luidde:

“ORGEL Te Koop, voor matigen prijs, het ORGEL, staande in de Janskerk te Haarlem, bijzonder geschikt voor een niet te groote Kerk of groote Zaal. Informatiën zijn te bekomen bij den Heer E. A. KRUSEMAN, Leidschevaart, te Haarlem”.

In Oldeholtpade verwerft men het ensemble van het Meijer-orgel en de Gabry-kas voor 450 gulden. De orgelmaker Willem Hardorff wordt belast met de plaatsing op de nieuwe locatie. Hardorff had het in dat jaar druk in de oostelijke Stellingwerven: voor de opnieuw ingerichte kerk van het buurdorp Nijeholtpade maakt hij een nieuw eenklaviers orgel.

Met zijn twee klavieren was het naar Oldeholtpade overgeplaatste instrument natuurlijk een zeer luxueus kabinetorgel, maar ook naar 'kerkorgel-normen' stak het met zijn dispositie van tien volledige registers en vier discant-stemmen de orgels van Nijeholtpade, Oldeberkoop en Wolvega naar de kroon. De eenklaviers orgels die expliciet als kerkorgels werden gebouwd, boden overigens wel meer klanksterkte dan het orgel waarmee de kerk van Oldeholtpade werd verrijkt. Dat is niet verwonderlijk. Immers, dit orgel was als instrument voor thuis bedoeld, al zullen de vertrekken ten huize van burgemeester Teengs wel ruim bemeten zijn geweest. De Haarlemse situatie van een weliswaar groot maar niet zichtbaar kabinetorgel, schuilgaand achter een kerkorgelfront, werd

in Oldeholtpade ook weer gecreëerd.

Restauratie van het orgel door Bakker & Timmenga heeft plaatsgevonden in 1972/73. In 1998 besloot men het orgel door dezelfde firma naar het koor van de kerk te laten verplaatsen; de Gabry-kas bleef boven staan. In het kader van een herinrichting van de kerk wordt in de loop van dit jaar het orgel in het koor opnieuw wat verschoven. Ook wordt het goed nagezien door de firma Reil.

Alhoewel het orgel in het koor een betere klankuitstraling heeft, is het ook nu nog meer de klankkwaliteit – ook de rijkdom aan kleurvariëteiten – dan de klankkwantiteit die indruk maakt. De dispositie bestaat uit zes volledige registers en twee discant-stemmen op het ondermanuaal en vier volledige registers en twee discant-stemmen op het bovenmanuaal. Alle volledige registers zijn gedeeld in bas en discant. Er is een manuaalkoppel, er is een aangehangen pedaal, en het is mogelijk de dynamiek te regelen door de aanwezigheid van jaloezieën in het dak van het orgel. Om uit dit vorstelijke aantal mogelijkheden naar wens te kunnen kiezen, zijn er maar liefst 27 registerknoppen.

De twee discant-stemmen op het bovenklavier zijn een Viola di Gamba 8' en een Gemshoorn 8'. Met de wél volledige Roerfluit 8' op dat klavier als basis kan er zo binnen de 8'-ligging naar believen 'gekleurd' worden. De twee discant-stemmen op het onderklavier zijn een Prestant 8' en een Bourdon 16'. Waar de Prestant 8' discant op een kabinetorgel niet ongebruikelijk is (voor het volledige register biedt de kas immers geen ruimte), is de Bourdon 16' discant iets heel uitzonderlijks en is het beoogde gebruik ervan een beetje raadselachtig. De functie van dat register in 'huiskamermuziek' is moeilijk voorstelbaar, en gebruik ervan voor gemeentezangbegeleiding ligt in het huis van houthandelaar en burgemeester Teengs toch niet direct voor de hand. Of vinden we bij de familie Teengs de 'orgelvoorloper' van het latere zingen bij het harmonium? Overigens lijkt het alsof Meijer juist voor die Bourdon 16' discant een zekere voorliefde heeft gehad. In het standaardwerk op dit gebied (dr. Arend Jan Gierveld, "Het Nederlandse huisorgel in de 17e en 18e eeuw," Utrecht 1977) worden nog drie andere tweeklaviers kabinetorgels van Meijer genoemd met dit register. Twee daarvan bestaan niet meer. Eén van de twee nog wel bestaande instrumenten is in particulier bezit. Om een Meijer-klankavontuur te beleven moet men zich tegenwoordig dus beslist naar Oldeholtpade begeven. Wie dat doet, wordt getraakteerd op een onuitputtelijk arsenaal van muzikale kleuren. In augustus, als de werkzaamheden in de kerk zijn voltooid, zal het orgel op een zaterdagmiddag concertant bespeeld worden (zie de orgelagenda).

THEO JELLEMA

**WORD SPONSOR
VAN HET BADER-ORGEL**
UW EIGEN NAAM OP EEN BADER-PIJP

Samen zorgen we ervoor dat het Bader-Orgel in Dronryp blijft klinken, nu en in de toekomst.

Bezoek www.baderorgeldronryp.nl/sponsor-baderpijp of scan de QR-code en kies de pijp die u wilt sponsoren. Vul het formulier in en wij nemen vervolgens contact met u op over de betaling en de vervolgstappen.

Dank voor het sponsoren van een originele Bader-pijp. Met uw bijdrage helpt u mee aan de restauratie van het Bader-Orgel. Dat waarderen we enorm!

Uw gift is fiscaal aftrekbaar.

BADER ORGEL
SALVIUSKERK DRONRYP

WWW.BADERORGELDRONRYP.NL

[/BADERORGELDRONRYP](https://www.facebook.com/BADERORGELDRONRYP)

Atze Veldhuis, Fries om útens gestopt als organist op Van Dam-orgels

In 1959 begeleidde Atze Veldhuis uit Leeuwarden voor het eerst de gemeentezang in een kerkdienst. Een week tevoren moest zijn orgelleraar, Wim Eppinga, de plaatselijke organist van de Hervormde Kerk in Tzummarum wegens ziekte vervangen. Het betrof een dienst met 'muzikale omlijsting' door het orgel. Atze was mee als registrant en werd gevraagd de dienst van de zondag daarop te begeleiden.

Vervolgens was hij tijdens de Adventstijd tijdelijk organist in de Hervormde Kerk van Tzummarum. Deze kerk bezit een Van Dam-orgel uit 1877/78 en had destijds 16 registers (16/II/aP). Het was het eerste Van Dam-orgel dat Atze Veldhuis tijdens zijn lange loopbaan als amateur kerkorganist bespeelde.

Atze Veldhuis is geboren en getogen in Leeuwarden. In 1955 verhuisde het gezin Veldhuis naar de Lijsterstraat, naar de woning boven de garage van zijn vaders autobedrijf. Hier groeide Atze voor een belangrijk deel op. Na de lagere school ging hij naar de MULO. In het examenjaar 1964 nodigde vader Veldhuis zoon Atze uit mee te gaan naar de auto-RAI in Amsterdam. Atze werd op slag helemaal idolaat van auto's en dan vooral van de Oost-Duitse Wartburg. De merknaam Wartburg is ontleend aan het gelijknamige kasteel bij de bekende plaats Eisenach. Na die Wende stopte de productie.

Autobedrijf Veldhuis werd officieel dealer van het merk Wartburg en Atze kwam in de zaak werken. Hij kreeg vrijstelling van militaire dienst en ging, nadat hij zijn rijbewijs had behaald, bij de politie in Leeuwarden een cursus volgen om rijlessen te kunnen geven. Zo werd autobedrijf Veldhuis dé Wartburgspecialist, inclusief rijlessen, van Leeuwarden. Enkele bekende organisten en predikanten uit Leeuwarden waren vaste klant.

Op zekere dag in 1957 kwam iemand met interesse voor een tweedehands auto de zaak binnenlopen. Er was er wel eentje die hij wilde kopen, maar hij had niet genoeg geld. Hoezo? Het bleek dat hij organist Wim Eppinga was, zoon van evangelist Frits Eppinga uit Stiens. Als musicus verdiende hij te weinig om zich een auto te kunnen permitteren, maar hij wilde er toch graag één hebben om zich gemakkelijk en goedkoop te kunnen verplaatsen voor orgelconcerten en koorrepetities. Vader Veldhuis vond een creatieve oplossing: Wim kon de auto 'in natura' betalen door de vier kinderen Veldhuis les te geven op het harmonium van moeder Veldhuis. Zo kon de koop doorgaan. Atze heeft orgellessen van Wim Eppinga gehad vanaf zijn 12e tot aan Wims dood in 1973. In 1958 verhuisde Eppinga op 28-jarige leeftijd met zijn vrouw naar Britswert (Britswert) waar Wim naast Bozum (Boazum) en Wieuwerd (Wiuwert) organist werd. Tot dan was hij organist in Blija (Blije). Toen Atze zijn rijbewijs had gehaald, verplaatsten de orgellessen zich naar Britswert. Eppinga woonde direct tegenover de kerk en dus konden de orgellessen op het kerkorgel (Van Dam, 1868) aldaar plaatsvinden.

Eppinga had geen conservatoriumopleiding. Hij had een opleiding in Brussel gedaan en leerde daar zijn eerste vrouw, de Schotse Harriet Elizabeth (roepnaam Betty) Troup kennen. Wim Eppinga was een enthousiasmerende orgelleraar en dat kwam voor Atze goed van pas want hij was wél muzikaal maar niet een groot talent. Bovendien schoot er niet veel tijd over voor de orgelstudie, want er moest hard gewerkt worden in het bedrijf van zijn vader. Vooral stukken met veel mollen kostten Atze moeite. In overleg werd toen besloten de lessen voortaan te concentreren op kerkliederen met voor- en naspelen. Atze bewaarde zich daarbij in het harmoniseren, liefst zonder moeilijkheden met mollen. In voorkomende gevallen speelde hij psalmen en gezangen in een voor hem makkelijker toonsoort.

Advent 1959 startte de orgelloopbaan van Atze in de Hervormde Kerk van Tzummarum. De predikant van Tzummarum stuurde de te zingen liederen vooraf naar Wim Eppinga die

ze voor de 14-jarige Atze 'speelklaar' maakte. Vervolgens gingen ze met de bus van Britswert naar Leeuwarden waar Atze het pakketje oppikte om daarna één en ander te kunnen instuderen. Een bijzonder begin van een loopbaan als kerkorganist die ruim zestig jaar zou duren.

In de jaren 1960 tot 1965 had Atze geen vaste orgelplek. Wim Eppinga nam leerling Atze echter geregeld mee om te assisteren bij zijn concerten en kerkdiensten. Verder viel Atze regelmatig pro deo in voor zijn leraar Eppinga en elders werd Atze eveneens gevraagd. Zo ook in de Hervormde Kerk – nu Agneskerk – van Goutum voor de oudejaarsdienst 1965. De organist aldaar, Gerben Bergstra uit Drachten, had een benoeming als organist in de Doopsgezinde Kerk van Leeuwarden aanvaard en vroeg de Leeuwarder organist Piet Post om een vervanger voor de oudjaarsavonddienst in Goutum. 'Atze Veldhuis', luidde het advies. Aldus begeleidde Atze de oudejaarsdienst in Goutum. Na afloop kwam een afvaardiging van de kerkenraad hem vragen vaste organist in Goutum te worden. Hij ging graag op de uitnodiging in en is 40 jaar organist in Goutum geweest. Als organist was dit na Tzummarum en Britswert 'zijn' derde Van Dam-orgel.

De periode 1965-2005

Tijdens de veertig jaren dat Atze organist in Goutum was, voltrokken zich in Nederland en wereldwijd culturele, politieke en andere maatschappelijke veranderingen met grote impact. Ook op muziekgebied deden zich nieuwe ontwikkelingen voor. In het kerkelijk leven van de hervormde gemeente te Goutum leidden al deze veranderingen niet tot grote beroering. Er deden zich een drietal zaken voor die in dit portret van organist Atze Veldhuis vermelding verdienen.

Ten eerste was daar de invoering van het nieuwe Liedboek voor de Kerken (LdK) in 1973.

Er kwam in 1967/68 een definitieve proefbundel psalmen uit met lichtblauw kaft en een harpje erop. Al eerder gecomponeerde gezangen (in onderscheid van psalmen) werden grotendeels in de hervormde bundel Psalmen en Gezangen voor den Eredienst van 1938 opgenomen. In 1964/65 verscheen een proefbundel 102 gezangen. Op 15 na zouden deze in het LdK 1973 worden opgenomen.

Met het oog op de komst van het interkerkelijk LdK werd er in veel kerken door de gemeente met de nieuwe liederen geoefend. In Goutum werd Atze Veldhuis al snel na zijn aantreden informeel gevraagd ook cantor te worden en als zodanig elke zondag voorafgaand aan de dienst een nieuw lied, meestal een gezang, met de gemeente in te studeren. Atze repeteerde het lied a capella met de gemeente. Dirigent van een cantorij of koor is Atze in Goutum niet geweest.

In de tweede plaats was daar de restauratie van het Goutumer Van Dam-orgel in 1983. Deze vond plaats door orgelmakerij Bakker & Timmenga uit Leeuwarden onder advies van Jan Jongepier.

De beide windladen werden gerestaureerd en verder vond technisch onderhoud en herstel plaats. Het instrument bleef ongewijzigd. Het pijpwerk werd bij het herplaatsen nage- lopen op intonatiegrekken maar niet gher-

Front van het Van Dam-orgel (1864) in de Agneskerk te Goutum, zomer 2025.

(Foto: Ad Fahner)

intoneerd. Twee gereserveerde plaatsen voor een extra register (met knop 'muetje') werden in 1983 niet ingevuld (zie Leeuwarder Courant van 27 juni 1983).

Bakker & Timmenga verhielp in 1985 storingen van het orgel door droogte als gevolg van een nieuw verwarmingssysteem. De website Kerk en Orgel stelt, dat het orgel in Goutum toen 'onbruikbaar' was. Volgens de directeur van de voormalige orgelmakerij Bakker & Timmenga was dat echter niet het geval.

Ten derde het SOW-proces dat in mei 2004 leidde tot het ontstaan van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). In Goutum werd doelbewust een gereformeerde kerkgemeente opgericht, die met de – inmiddels uitgebreide - hervormde gemeente Goutum eerst een federatie en later een fusie aanging. Deze nieuwe protestantse gemeente omvatte ook nieuwe stadswijken in Leeuwarden-Zuid. Het SOW-proces leverde Atze een nieuwe collega-organist in Goutum op, te weten Olchert Clevering.

Intermezzo:

Orgelbouwer Wim Eppinga

Wie was Wim Eppinga, de man die Atze Veldhuis bijna zeventien jaar lang orgellessen gaf? Hij was naast organist eveneens koördirigent (ook buiten Friesland) en 'prediker'. Daarenboven was hij orgelbouwer, maar in die hoedanigheid riepen zijn werkzaamheden vraagtekens op. Twee maal kwam hij in het landelijke nieuws.

De eerste keer vanwege de dreigende verkoop van het Adema-orgel uit de Amsterdamse Sint-Wilibrorduskerk buiten de veste. Ton van Eck beschrijft in zijn boek 'Het Wilibrordusorgel; van verguisd instrument tot

rijksmonument' (Haarlem 2024) hoe het orgel uit deze gesloten kerk door Eppinga werd gekocht en in gedeelten doorverkocht dreigde te worden. Dat werd voorkomen doordat een 'reddingscomité' het instrument begin 1969 van Eppinga overnam. Gelukkig kon het orgel overgeplaatst worden naar de Kathedrale Basiliek Sint-Bavo in Haarlem, alwaar het 21 maart 1971 ingewijd werd.

In 1970 kwam Wim Eppinga voor de tweede keer als orgelbouwer in het nieuws, nu vanwege onreglementaire restauratiewerkzaamheden aan het Knol-orgel uit 1788 in de Hervormde Kerk in Wieuwerd, waar hij organist was. In 1968 startte hij met de werkzaamheden zonder toestemming van Monumentenzorg aangevraagd te hebben. En die was wél nodig bij orgels van vóór 1860. Toen Eppinga één en andermaal niet aan de instructies van Monumentenzorg gehoor wenste te geven, werd hem een proces aangedaan, waarbij de kantonrechter in Leeuwarden hem onder meer veroordeelde tot twee weken gevangenisstraf voorwaardelijk en tot een verbod van twee jaar om orgels van vóór 1860 te restaureren. Ter terechtzitting oordeelde de getuigedeskundige hard over Eppinga's kwaliteiten als orgelbouwer. Gekwetst vanwege de uitspraak ging Eppinga in hoger beroep, maar de rechtbank bevestigde het vonnis. Door de kosten van deze affaire werd Eppinga failliet verklaard (zie Algemeen Dagblad van 30 juni 1970).

Gelukkig kon hij als dirigent van verscheidene koren en als organist die tientallen concerten per jaar gaf, de kost verdienen. Atze Veldhuis assisteerde vanaf 1960 regelmatig bij die concerten. In ruim 10 jaar bewaarde Atze van drieëntachtig concerten de programma's. Deze concerten, van 'gewone' orgelconcerten tot orgelconcerten met vocale of instrumentale medewerking, vonden plaats van Hindeloopen tot Kollum en van Holwerd tot Houtigehage. Geregeld verzorgde Eppinga's vrouw Betty Troup de pianobegeleiding. Werken van vele componisten werden ten gehore gebracht, van Bach en Mendelssohn tot Sweelinck en Reger, alsmede eigen composities. Eppinga's hart lag echter bij de composities van Feike Asma en Jan Zwart.

Na de definitieve rechterlijke uitspraak voltooidde de fa. Flentrop uit Zaandam in 1973 de orgelrestauratie in Wieuwerd.

In de periode 1962 tot 1970 heeft Eppinga aan ten minste 8 Friese kerkorgels restauratiewerkzaamheden verricht, te weten in Akkrum, Bozum (twee kerken), Driesum, Elahuizen, Hijlaard, Kimsward en Wieuwerd. Mogelijk werkte hij ook aan de orgels in Deinum, Oosterbierum en Duurswoude (nu Wijnjewoude). Voor de Vrije Evangeli-

Front van het Knol-orgel (1788) in de Nederlandse Hervormde kerk, nu protestantse Nicolaaskerk, in Wieuwerd (Wiuwert).

(Foto: Peter van der Zwaag)

sche Kerk in Franeker leverde hij in 1969 een nieuw orgel.

Op woensdag 21 februari 1973 kwam Wim Eppinga, nog maar 43 jaar oud, door een auto-ongeluk bij het Groninger Leens om het leven. De Leeuwarder Courant en het Nieuwsblad van het Noorden maakten op 22 februari 1973 melding van zijn dood en memoreerden dat Wim Eppinga in het Noorden des lands vooral bekend was als dirigent en organist. Zondag 25 februari zou Eppinga in de Nicolaïkerk in Appingedam de leiding hebben van een concert met vijf koren. Eppinga was eveneens voorganger van de Pinksterkerk van de Getuigen van Jezus, die diensten hield in het CMJV-gebouw te Groningen. Eppinga liet een vrouw en vier kinderen na.

De begrafenis van Wim Eppinga vond plaats in Buitenpost, waar zijn ouders woonden en die net als Wim bij de hervormde kerk aldaar begraven zouden worden. Bij de uitvaartdienst was Atze Veldhuis de organist.

Hoe het verder met Atze Veldhuis ging

Eén van de twee predikanten die de uitvaartdienst leidden, nam in 1974 een beroep naar Drachten aan. Hij vroeg Atze na verloop van tijd het kerkkoor in zijn nieuwe standplaats te komen dirigeren. Atze twijfelde, maar Piet Post moedigde hem aan op het verzoek in te gaan. In deze nieuwe functie leerde hij zijn eerste vrouw, lid van het kerkkoor, kennen. In 1979 huwden zij. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren. In 2001 kwam het tot een scheiding.

Atze woonde nog altijd in de Lijsterstraat te Leeuwarden, sinds 1975 naast de garage. Zijn echtgenote trok daar in 1979 bij hem in.

In 1971 was Atze's vader plotseling overleden, 53 jaar oud. Tijdens de rouwdienst bespeelde Wim Eppinga het orgel. Atze had als 25-jarige voortaan dus alleen de leiding van het autobedrijf, dat drie werknemers had. Hij besloot schade- en herstelwerkzaamheden naar een ander bedrijf over te hevelen. In 1980 stopte Atze met het bedrijf en ging in loondienst buiten de autobranche werken. Zijn moeder is tot haar dood in 2006 boven de garage blijven wonen. Het hele perceel, dat twee woningen en een garage omvatte en dat Atze in 1975 had gekocht, deed hij in 2006 van de hand.

We vertelden al dat Olchert Clevering tijdens het SOW-proces collega-organist werd van Atze in Goutum. Olchert kwam in 1976 vanuit zijn geboortestreek in Groningen naar Leeuwarden aan de Muziek Pedagogische Academie studeren. Anco Ezinga en Jan Jongepier waren zijn belangrijkste docenten. Nog tijdens zijn MPA-studie was hij vanaf 1978 eerst cantor-organist van het studentenpastoraat in de Friese hoofdstad en sinds 1980 was hij ook aan de gereformeerde kerk de Oase (in Huizum-Oost) verbonden, eerst alleen als cantor later ook als organist. Hier kerkten ook de gereformeerden uit Goutum, omdat dat dorp geen eigen gereformeerde gemeente en kerk kende. Echter, door het SOW-proces gingen de meeste Goutumer gereformeerden voortaan in hun eigen dorp ter kerke. Olchert Clevering werd toen in 1998 gevraagd eerst cantor van een nieuw op te richten cantorij en daarna ook organist in Goutum te worden.

Olchert Clevering was dus vanaf 1998 collega-organist van Atze tot diens vertrek in 2006. Tijdens een speciale afscheidsdienst

Garage met bovenwoning en met de woning ernaast, Lijsterstraat 28 en 28A. Perceel is nu gemeentelijk monument.

(Foto: Johan Sjoukema, genomen najaar 2025)

en jubileumviering werd afscheid van Atze genomen. Hij was 40 jaar organist in Goutum geweest. Dit kon niet in 2005 gevierd worden, omdat in de zomer van dat jaar een uitgebreide restauratie en herinrichting van het kerkinterieur werd gestart. Tijdelijk moesten de kerkdiensten in het dorps huis plaatsvinden. In 2006 waren de werkzaamheden klaar en kon Atze's afscheid gevierd worden. Zijn moeder was nog bij deze dienst aanwezig. Atze woonde toen al niet meer in Leeuwarden. Later in 2006 volgde Broer de Witte, voormalig artistiek adviseur van Organum Frisicum die in 2021 naar Frankrijk zou verhuizen, hem op. Goutum had vanaf dat moment dus twee professioneel opgeleide organisten.

Olchert Clevering nam het initiatief om iets aan de gereserveerde plaatsen op het Goutumer Van Dam-orgel te doen. Hij wilde beginnen met een Cornet op het Hoofdwerk en een afvaardiging uit Goutum, waaronder de beide organisten, bracht een bezoek aan het 'zusterorgel' in Cornwerd, een Van Dam-orgel uit 1865 met 16 registers en met een Cornet III als discantregister op het Hoofdwerk. Om een lang verhaal kort te maken: Henk Braad van de orgelmakerij Bakker & Timmenga maakte eenzelfde register na voor het orgel in Goutum. Dit kon dankzij een gift van orgelliefhebber en gemeentelid Van Eijk. Op 5 januari 2015 werd het register feestelijk in gebruik genomen. Het hoofdwerk heeft sindsdien een discantregister Cornet III.

Momenteel wordt onderzocht of een Quintfluit 3 voet op de nog gereserveerde plaats van het bovenwerk zou kunnen worden geplaatst. Het Van Dam-orgel (1860) in de Haghakerk te Heeg dient daarbij als voorbeeld. Na zijn scheiding in 2001 heeft Atze nog tot 2005 in de Lijsterstraat te Leeuwarden gewoond. Via een contactadvertentie in het blad Visie van de EO maakte hij kennis met Wilhelmina (Willy) Floor uit Alkmaar en in 2005 vestigde Atze zich samen met Willy in Zuid-Scharwoude.

Het Rheinberger-project

In 2005 was Atze 40 jaar organist in Goutum, ging hij met vervroegd pensioen en verhuisde hij naar Noord-Holland. In 2009 vierde hij zijn 50-jarig jubileum als organist, niet in Tzummarum zoals hij gewild had, maar in Goutum. Het werd een dienst met extra 'muzikale omljsting' zoals in 1959 in Tzummarum. Daarom had Atze vier bevriende organisten uitgenodigd.

Enkele jaren eerder had hij met een paar goede orgelvrienden eens het idee besproken een cd-reeks met opnamen van Van Dam-orgels uit te brengen. Jan Kobus, organist in Garijp, Warten(a), Warstiens en de Leeuwarder Koepelkerk, was net als de eveneens in Fryslân bekende Balt de Vries, organist in Oosterend (Easterein), bij de beginfase van het project betrokken en later tevens als organist. Wim Verburg, bekend van de website www.orgelnieuws.nl, liet Atze met een aantal Van Dam-orgels buiten Fryslân kennis maken en deed hem de suggestie om de orgelsonates van Rheinberger voor de opnames te kiezen. Zo ontstond het plan een serie cd's met alle orgelsonates van Joseph Gabriel Rheinberger op Van Dam-orgels uit te brengen. Het bouwjaar van de Van Dam-orgels zou zo veel mogelijk overeen moeten komen met het jaar waarin de sonates werden gecomponeerd. Voorbeeld: de in 1868 gecomponeerde sonate nr. 1 in c werd opgenomen in de kerk van Oosterbierum met een Van Dam-orgel uit eveneens 1868.

Atze maakte zelf de opnamen en geluidstechnicus Jacques van 't Veer uit het Friese Oosthem bewerkte die om op cd geperst te worden. Atze verzorgde voorts de teksten van de cd-boekjes en de financiering van het geheel. Het project nam de periode 2009-2018 in beslag en omvatte 7 cd's plus een extra promotie cd. Twintig organisten namen elk een sonate voor hun rekening. Aan de laatste uitgebrachte cd werd een opname van Rheinbergers Passacaglia, gespeeld door Wim Verburg, toegevoegd. Wim Verburg overleed, 44 jaar oud, in 2010. In datzelfde jaar kwam de eerste cd van het project uit (Voor meer informatie zie [https://www.orgelnieuws.nl/twintig-](https://www.orgelnieuws.nl/twintig-rheinberger-sonates-op-van-dam-orgels/)

Organist Atze Veldhuis aan de klavieren van het Van Dam-orgel (1898) in de Agneskerk van Egmond aan Zee. (Foto uit het archief van Atze Veldhuis)

rheinberger-sonates-op-van-dam-orgels/).

Het einde van Atze's carrière als organist

Nu Atze in Noord-Holland woonde, werd hij ook daar kerkorganist. Van 2006 tot 2009 was hij in de Trefpuntkerk (PKN) van Alkmaar organist op een orgel van Pels & Van Leeuwen (7/1/vP). Daarna was Atze als organist verbonden aan de remonstrantse schuilkerk in Alkmaar, aan de Hervormde Kerk van Berkhout (Van Dam, 1888), aan de Gereformeerde Kerk van Krabbendam en aan de Doopsgezinde Kerk in Broek op Langedijk. Ten slotte was hij organist van de protestantse kerk in Egmond aan Zee. De firma Van Dam & Zn. bouwde hier in 1898 voor de Hervormde Kerk een nieuw orgel. In 2000 gingen de gereformeerde en de hervormde gemeente samen als protestantse gemeente verder in het hervormde kerkgebouw. De

sindsdien protestantse kerk kreeg – net als in Goutum – de oude naam Agneskerk terug. Het zinde Atze niet dat het orgel zwaar bespeelbaar was. Op eigen initiatief nodigde hij een orgelbouwer uit om naar het orgel te komen kijken en luisteren. Met de bevindingen van de orgelbouwer deed het kerkbestuur echter niets. In mei 2024 kwam er een einde aan zijn orgelloopbaan. Als gevolg van een herseninfarct kreeg hij in een buitenwijk van Leeuwarden een eenzijdig auto-ongeval: hij reed tegen een grote bloembak aan. Gelukkig liep hij geen ernstig letsel op, zo leek het. Er traden echter toch vervelende gevolgen aan het licht. Zijn linkerbeen en linkerhand functioneerden bijvoorbeeld niet meer naar behoren. Daardoor werd het orgel van Egmond aan Zee het laatste Van Dam-orgel in zijn lange carrière als organist.

JOHAN SJOUKEMA

Lunchconcerten

Martinikerk Sneek

Bob van der Linde

vrijdag 8 mei

vrijdag 15 mei

vrijdag 22 mei

vrijdag 29 mei

12:00 - 12:25 beiaardconcert

12:30 - 13:00 orgelconcert

toegang gratis

‘Mocht het voorkomen, zoo willen wij U gaarne recommandeeren’. Iets over André Pannekoek, een ‘rooms’ orgelmaker in Leeuwarden

Met deze zin besloot President-Kerkvoogd C.J. van Heek van de Ned. Herv. Gem. Enschede een brief aan orgelmaker André Pannekoek. Bijgesloten was tevens een getuigschrift waarin de kerkvoogden verklaarden “dat de heer A. Pannekoek, orgelbouwer te Leeuwarden gedurende den zomer 1931 het orgel in de Groote Kerk geheel heeft gerestaureerd en geitoneerd (sic). Ook werd de jaarlijkse stemming aan hem opgedragen. Zij verklaren dat de werkzaamheden aan het orgel tot hunne volle tevredenheid zijn uitgevoerd en opgeleverd, weshalve zij genoemden Heer voor dergelijk werk gaarne aanbevelen”. [*1] Een prachtige aanbeveling voor een orgelmaker die zich een jaar eerder zelfstandig had gemaakt.

Leerperiode bij diverse orgelmakers

Adrianus (André) Pannekoek was geboren in Heiloo (1867) en woonde achtereenvolgens in Alkmaar, Dordrecht en Utrecht. Hij huwde in 1891 met Catharina Polder en werkte in zijn Alkmaarse periode hoogstwaarschijnlijk bij de weduwe van Lodewijk Ypma die de orgelmakerij van haar overleden man voortzette. Op 14 november 1893 wordt de familie Pannekoek ingeschreven bij de Burg. Stand te Dordrecht. In deze stad zal hij gewerkt hebben bij J.J. van den Bijlaardt. Deze uit Leeuwarden afkomstige orgelmaker had zijn opleiding o.a. bij de Gebr. Adema in Leeuwarden en Maarschalkerweerd in Utrecht genoten totdat hij in 1887 een eigen bedrijf in Dordrecht startte. In 1896 komen we de familie Pannekoek in Utrecht tegen waar hij bij Maarschalkerweerd werkzaam was, onder andere als pijpenmaker. Men betrok een woning in de Bouwstraat 8 waar ook (op nr: 18) de pijpenmaker W.A. de Bruijn met zijn bedrijf gevestigd was. [*2] Hier in Utrecht heeft André Pannekoek gewerkt tot hij bij Van Dam in dienst treedt.

Naar Leeuwarden

André Pannekoek was in 1916 van Utrecht naar Leeuwarden gekomen en bij Pieter Van Dam in dienst getreden. Pieter van Dam zat verlegen om personeel vanwege het feit dat sommige personeelsleden door de mobilisatie in militaire dienst zaten. [*3] Bij de ingebruikname in 1916 van het Kam & van der Meulen orgel in de Nieuwe kerk van Zierikzee dat enige reparaties had ondergaan werd ‘*chr. Van Dam*’ door organist Klimmerboom lof toegezwaaid evenals “aan den 1en bediende der firma, den heer Pannekoek voor het uitmuntend afgeleverd werk”. [*4] Pannekoek was dus blijkbaar aangetrokken als chef van de orgelfabriek zoals Piet van Dam zijn bedrijf modieus noemde.

Pieter van Dam, 1856-1927. (Archief Ad Fahner)

In 1917 besloot Pieter Van Dam zijn orgelfabriek om te zetten in een Naamloze Vennootschap. Pieter was inmiddels 60 jaar en had geen opvolgers. Directeuren werden Pieter van Dam zelf en zijn werknemers Bertus Frans Bergmeijer (In 1912 van Woerden gekomen) en Johannes Vaas. De nieuwe naam van het bedrijf werd: N.V. Orgelfabriek P. van Dam voorheen firma L. van Dam en Zonen. [*5] Om de nieuwe NV niet te bezwaren met de aankoop van het bedrijfspand verhuisde men de werkplaats naar een kleiner pand in de binnenstad aan de Eewal 69. Het kantoor kwam (voorlopig) ten huize van P. van

Dam aan de Emmastraat 1. Per 16 november 1918 verhuist B.F. Bergmeijer van Leeuwarden terug naar Woerden. [*6] Hij zou vanuit Woerden als directeur de belangen van de NV behartigen en het onderhoud verzorgen van de orgels in dat deel van ons land.

Eewal 69. Hier was de werkplaats van Van Dam van 1917 tot 1932. (HCL)

N.V. Orgelfabriek P. van Dam overgenomen door A.S.J. Dekker in Goes

In oktober 1926 treden Pieter van Dam en Bertus F. Bergmeijer af als directeur. Johannes Vaas blijft zitten in die functie. Toen is de meerderheid van de aandelen in handen gekomen van de familie Dekker te Goes. Zij vervaardigden sinds 1906 ook kerkorgels onder de naam A.S.J. Dekker, Goes. Het Ordercahier N.V. Orgelfabriek P. van Dam in het bezit van de familie Dekker begint op de datum van 11 oktober 1926. [*7] Bergmeijer begon een eigen zaak en werkte verder onder de naam: B.F. Bergmeijer v/h P. van Dam. [*8] Ruim 3 maanden later op 24 januari 1927 overlijdt Pieter van Dam. Bijna vijf jaren wordt de orgelmakerij geleid door Johannes Vaas met Tjerk Bron als chef. Als dan in januari 1932 de Zeeuw Jan van der Blik tot directeur wordt benoemd, ontstaan er problemen die zo hoog oplopen dat het voltallige personeel ontslag neemt. Van der Blik noemt zich in een circulaire aan de kerkbesturen: Directeur-Eigenaar en kondigt tevens aan dat de zaak verhuist naar Achter de Hoven 12 “en de Heer JOH. VAAS niet meer aan de zaak verbonden is en ondergeteekende als eenig eigenaar-directeur het bedrijf hoopt voort te zetten” [*9]. Ook Joh. Vaas en T. Bron sturen een bericht naar de klanten. Hierin is te lezen “dat het gezamenlijke personeel der N.V. ORGELFABRIEK P. VAN DAM TE Leeuwarden Eewal 69, op 16 januari 1932 ontslag heeft gevraagd. Tot hen behoren onder anderen de beide onderge-

teekenden JOH. VAAS, voorheen Directeur der N.V. Orgelfabriek en T. BRON voorheen Chef der fabriek. Wij ontvingen op ons verzoek eervol ontslag”. [*10]

Ongeval in Aldeboarn

In de periode dat Pannekoek werkzaam was bij de N.V. Orgelfabriek P. van Dam overkwam hem in april 1929 een ongeluk. Hij maakte een val tijdens werkzaamheden aan het Van Dam orgel in Aldeboarn. Zijn ladder gleed weg, Pannekoek viel en raakte bewusteloos. Organist Fennema bracht hem per auto thuis. Het bleef bij een gekneusde hand en ribben. [*11]

Eigen baas en rancuneuze ex-collega's, pamflettenstrijd!

In november 1930 verliet Pannekoek de N.V. P. van Dam en besloot (op 63-jarige leeftijd!) voor zichzelf te beginnen. Vaas zal met lede ogen hebben aangezien dat zijn vroegere collega een eigen bedrijfje startte en klanten meenam. Pannekoek was een vertrouwd gezicht bij de diverse organisten en kerkbesturen en naar het schijnt een prima vakman en prettig persoon. Voorjaar 1931 verstuurt André Pannekoek een pamflet naar de kerkbesturen als antwoord op een pamflet van J. Vaas. Hierin werden de roddels die Vaas over Pannekoek rondzuidde ontzenuwd. Pannekoek zou als rooms-katholiek de protestantse kerken verontreinigen en een ‘pakje’ achter hebben gelaten! (Orgelmakers maar ook organisten die “in hoogen nood verkeerden” gebruikten daar vaak kranten voor die soms vergeten werden om mee te nemen en dan achterbleven in b.v. de toren of zelfs het orgel). “Ik ben mij van niets bewust. Maar neem nu eens aan dat het waarheid was, dat het een vergeten pakje was, zou het dan nog een reden zijn, om mij op zulk een satanische en sarcastische wijze verdacht aan U voor te stellen, als zou ik als Katholiek juist uwe kerken verontreinigen”. Pannekoek zou ook ook niet kapitaalcrachtig genoeg zijn! Deze antwoord dan dat hij destijds soms drie weken op zijn loon moest wachten en bijvoorbeeld reisgeld moest voorschieten in de tijd dat hij onder Vaas werkzaam was. “Zelfs een reis Leeuwarden – Heerenveen moest men voorschieten, hij zei dan maar: ik heb het niet”. De echte reden van deze penningstrijd was vermoedelijk het feit dat Pannekoek nogal wat klanten had meegenomen waaronder belangrijke “groote orgels, zoals Enschedé Herv. Kerk, prachtige restauratie gedaan. Vlissingen St. Jacobuskerk, Herv. Kerk en nieuwe kerk in bediening. Wijnaldum Herv. kerk, restauratie en nog zeer vele andere kerken in bediening. Het werk vloeit mij toe, want zij [hebben] de opzet van dit spel wel begrepen en over zijn kwaliteit als orgelstemmer zal ik maar liever zwijgen, kan ik u wijzen op een 16 jarige praktijk in Uwe kerken. Zeer billijk tarief en werk als naar gewoonte”. [*12] In een brief aan de kerkvoogden van de Hervormde Gemeente in Leeuwarden bood Pannekoek aan om het onderhoud aan de 3 orgels voor 90 gulden per jaar te verrichten i.p.v. de fl. 200,- die men bij Van Dam kwijt was. Op advies van George Stam ging het onderhoud naar Vaas & Bron voor 130 gulden. [*12b] In een brochure uit januari 1934 noemt hij zich: “Oudste stemmer van de voorheen bestaande firma L.VAN DAM & ZONEN” en “Aangesteld als stemmer van de afdeling Friesland der Vereeniging van Kerkvoogdijen in de Ned. Herv. Kerk”. [*13] Tevens zijn er een viertal aanbevelingen te lezen en drie krantenartikelen met een verslag van door hem herstelde orgels in Wijnaldum, Ritthem en Blija (Geref.) Trots worden 28 kerken genoemd die het onderhoud aan hem hebben opgedragen. Onder andere het grootste orgel door Van Dam vervaardigd namelijk dat in de Grote kerk van Enschede en dat van de Grote kerken in Vlissingen en Franeker. Orgels waar Pannekoek in dienst van Van Dam vaak onderhoud had gepleegd. De tij-

den waren moeilijk en de concurrentie hevig. Haat en nijd voerden de boventoon.

Johannes Vaas (links) en Tjerk Bron (rechts) in de kerk van Augustinusga, 1957. (Archief Ad Fahner)

Vaas & Bron en de kerkvoogden van Grou

Johannes Vaas & Tjerk Bron hadden per 1 juni 1932 een eigen bedrijf gesticht en bleven op ‘oorlogspad’. Op 26 juni 1932 schreven zij een brief aan de kerkvoogden van Grou die de ‘oude’ firma v.h. P. van Dam o.l.v. Jan van der Blik trouw waren gebleven. Zij waarschuwden dat Van der Blik alleen maar de naam Van Dam had gekocht maar dat zij (V&B) in feite de oude firma voortzetten. “Niet één van de van Dams is meer in leven. Hun orgelbouwkunst brachten zij echter op Vaas & Bron over, zoodat wij als het ware een stuk van die oude van Dams zijn. De nieuwe directeur eigenaar (?) van de orgelfabriek P. van Dam N.V. is zoo kerschvers van de firma Dekker uit Goes gekomen, op welke z.g. Orgelfabriek meer schoolbanken dan orgels worden vervaardigd. In ons geval lijkt het ook wel een beetje op de Profeet welke in eigen land enz. Waarom niet uw eigen Friesch sprekende Gewest genooten bevoorbeeld? Wij waren bovendien in de loop der jaren geheel vertrouwd geraakt met uw orgel, zoodat wij mogen zeggen dat het voor Uw orgel van het meeste belang moest zijn dit voortaan aan onze hoede toe te vertrouwen. Temeer dat wijlen de van Dams ons steeds hebben voorgehouden strik eerlijk tegenover de clientèle te blijven”. [*14] Uit deze brief blijkt tevens dat zij twijfelden of Van der Blik wel eigenaar was gezien het vraagteken achter: directeur eigenaar. “U begrijpt thans”, zo gaat de brief verder, “dat er heel wat voorgevallen moet zijn dat wij zomaar geheel vrijwillig de orgelfabriek van Dam vaarwel gezegd hebben, en dat voor de Kerken om zeer belangrijke reden”. Welke reden wordt niet vermeld. Of dit schrijven heeft geholpen? In datzelfde jaar mag Pannekoek het Grouster orgel stemmen en nazien.

Vijf jaar later op 25 januari 1937 ontvangen de kerkvoogden van Grou weer een pittige brief van Vaas en Bron. Men gooit het nu over een andere boeg. Hun gram geldt nu Pannekoek die rooms-katholiek was al wordt zijn naam niet genoemd. Men schrijft: “M.H., Als vrijzinnige Firma zult u ons toch niet kwalijk nemen dat wij, nu de tijden nog steeds nijpende worden, Uw geacht College nogmaals attent maken op een naar onze meening onbillijkheid. Uw geacht College blijft nog steeds gebruik maken van de diensten eener Roomsche Katholieke orgelstemmer, waarmee u dus direct de instandhouding van Rome bevordert. Door onze vrijzinnige Firma te steunen, versterkt ge uw eigen zaak, en helpt de vrijzinnige be-

weging in stand houden, want wij leden der ver. van vrijz. Hervormden betalen geregeld onze contributie, (willen dat graag blijven doen,) steunen de Vrijz. Bladen door zoo nu en dan eens te adverteeren, enz... Willen wij vrijzinnigen een hecht bolwerk optrekken, ook tegen Rome, dan dient toch zeker om te beginnen paal en perk gesteld te worden tegen bevoorrechtiging van Roomschen. Moet er iets of iemand gesteund worden, dan toch eerst aan ons eigen geloofsgenoten gedacht, want steun van die zijde hoeven wij niet te verwachten. Het is daarom dat wij uw geeerde aandacht vragen voor bovenstaande met beleefd verzoek voor dit jaar eens te willen breken met de bekende vrijzinnige halfheid. Gaarne uw nadere berichten inwachtend, verblijven Hoogachtend Uw dw.d. J. vaas en T. Bron". [*15] Pannekoek had dus nog steeds dit orgel in onderhoud. In september 1937 trof Pannekoek een grote slag toen zijn echtgenote Catharina Polder op 69-jarige leeftijd stierf. Hij bleef achter met zijn dochter Helena Maria en zoon Theodorus Adrianus. [*16]

Het orgel van Grou voor de restauratie van de kerk. (RCE)

Franeker

In 1938 restaureert Pannekoek het Adema-orgel van de R.K. kerk in Balk. [*17] In datzelfde jaar werkt hij ook aan het grote Van Dam-orgel in Franeker. Op verzoek van organist Kreger wordt het Bovenwerk in een zwelkast geplaatst en wijzigt hij de dispositie. Kreger is zeer tevreden over het werk van Pannekoek en levert op diens verzoek een getuigschrift. Per brief (d.d. 15 maart 1939) bedankt Pannekoek Kreger: [*18]

Het orgel in de Martinikerk te Franeker in de jaren dertig. (RCE)

"Leeuwarden 13/3 - 39

Geachte heer Kreger. Met dezen doen ik U weten dat ik het schrijven van Uwe hand, in de vorm van een getuigschrift heb ontvangen, waarvoor ik U dan ook mijn oprechten dank betuig. U heeft het zeer mooi opgesteld en mag dan ook wel overal gelezen worden. En ben dan ook maar blijd alles zoo naar Uw genoegen is, hetwelk dan ook beteekent het naar genoegen is van H.H. Kerkvoogden en de heele gemeente. De heer Wouters is 5 Maart bij mij aan huis geweest om het nog staande tegoed aan mij te voldoen en gaf ook namens H.H. Kerkvoogden groote blijken van tevredenheid. Na U Mijnheer nogmaals mijn dank en ontvangt u mijn beleefde groeten als ook aan Uw Echtgenoot. Uw ?? A. Pannekoek Orgelmaker"

Besluit

André Pannekoek zal in de oorlogsjaren en daarna niet veel anders hebben gedaan dan kleine onderhoudswerkzaamheden en vooral stemmen. Dit tot op hoge leeftijd! In 'Het Kleine Krantsje' van 1 april 1994 haalt oud buurjongen Hennie (Henk) Posthumus (zijn familie bewoonde het onderhuis) herinneringen op aan zijn bovenbuurman Pannekoek. "De eerste deur links is die van het bovenhuis nr. 27 waar de fam. André Pannekoek woonde. Opa Pannekoek was een echte familiepatriarch, zoals dat bij een goede katholieke familie gebruikelijk was. Eén van zijn dochters zat als zr. Augusta in het klooster en hij woonde samen met zijn ongetrouwde dochter Lena en zoon Theo, die bij V en D. heeft gewerkt en daar André werd genoemd. Tot op hoge leeftijd van vijf en tachtig jaar heeft opa Pannekoek zijn beroep als orgelstemmer uitgeoefend. In de eerste oorlogsjaren kwam hij regelmatig met allerlei etenswaren thuis en die werden dan met ons als benedenburen gedeeld. Haast zonder ziek te zijn geweest is hij op circa vijf en negentigjarige leeftijd overleden". [*19] André Pannekoek stierf op 29 mei 1963 in het St. Bonifatius Hospitaal en werd op 1 juni d.a.v. begraven vanuit de St. Bonifatiuskerk op de R.K. Begraafplaats. Hij is 96 jaar oud geworden.

Het bedrijf van Vaas en Bron heeft voortbestaan tot 1964 toen het door Pels in Alkmaar werd overgenomen. [*20]

NV P. van Dam

Op 19 mei 1967 treedt Van der Blik af als directeur. Per 3 juli 1967 wordt de NV verplaatst naar Turkade 9 te Goes. Directeur is dan Derk Dekker te Haarlem terwijl Jan Adriaan Dekker (1902-1991) uit Aerdenhout als

Kruisstraat 27 in de jaren vijftig. (HCL)

commissaris fungeert. Het gaat niet alleen meer om fabricage, stemmen, onderhouden en restaureren van orgels maar ook om de handel in gymnastiekwerktuigen en schoolmeubelen onder de naam VADA en dat lijkt 'verdacht' veel op een afkorting van Van Dam! [*21]

AD FAHNER

Naschrift: Oorspronkelijk verscheen dit artikel in de feestbundel voor Victor Timmer "Geogravend in de orgeltuyn". Dit t.g.v. zijn 80e verjaardag, gevierd op 26 april 2025.

Noten:

1. Reclamebrochure A. Pannekoek. Archief Jan Jongepier Omslag Van Dam in Tresoar. Toegang 1709. Inv. Nr: 1330.
2. Jos Laus, Maarschalkerweerd & Zoon. Orgelmakers te Utrecht. Canaletto, Alphen a/d Rijn 2008
3. Brief aan kerkvoogdij Franeker. Archief Jan Jongepier. Toegang 1709. Inv. Nr: 391.

Activiteiten van de KVOK-afdeling Fryslân in 2026

De Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici (KVOK) is een landelijke vereniging van beroeps- en amateurorganisten en kerkmusici.

De doelstellingen van de vereniging zijn:

- Bevordering van het gebruik van het orgel, het orgelspel en de orgelcultuur in het algemeen;
- Bevordering van het peil en de waardering van de kerkmuziek;
- Bevordering van een goede opleiding voor organisten en kerkmusici;
- Behartiging van de rechtspositie van de leden.

De KVOK heeft als tijdschriften *Het Orgel* (www.hetorgel.nl) en *Muziek & Liturgie* (www.muziekenliturgie.nl). Daarnaast verschijnt iedere maand de digitale nieuwsbrief *NotaBene*. In juni verschijnt de *ZomerAgenda*, met een overzicht van orgelconcerten in Nederland (zie: www.kvok.nl). Geïnteresseerd in een proefabonnement? Zie: www.kvok.nl/proefabonnement/

De KVOK-afdeling Fryslân organiseert dit jaar de volgende activiteiten:

Zaterdag 25 april (10.00-16.30): dagexcursie naar twee zeer verschillende orgels in Leeuwarden. In 2025 werd het Van Dam-orgel (1869) van de Lutherse Kerk door de Orgelmakerij Reil gerestaureerd met Theo Jellema als adviseur. Jellema zal na een lezing over de geschiedenis en restauratie het orgel demonstreren. Na de lunch bezoeken we het Vermeulen-orgel (1935) van de Koepelkerk. Peter van der Zwaag zal een toe-

4. De Harp 1918 (kopie in archief Jan Jongepier, zie nr. 1); Sjoerd Klimmerboom (1852-1927) kende van Dam uit zijn Franeker periode waar hij tot 1895 organist was van de Martinikerk. Vanaf 1 april 1895 was hij benoemd in Zierikzee. O.a. als Stadsmuziekmeester, beiaardier en organist van de Nieuwe kerk.
5. Tresoar, Not. Archief, 26-78162 rep.nr: 2132 en 1246
6. Burg. Stand Leeuwarden via allefriezen.nl.
7. Het Orgel: jrg: 101 nr: 3 [2005] Victor Timmer en Ton van Eck: Twee werkljsten van orgelmakers uit de eerste helft van de 20e eeuw.
8. Op bijna ieder orgel dat hij in onderhoud had schreefde hij een naamplaatjes met deze tekst.
9. Circulaire 1932 in archief Jan Jongepier (zie nr. 1).
10. Circulaire in archief Jan Jongepier (zie nr. 1).
11. Leeuwarder Nieuwsblad d.d 27 april 1929.
12. Circulaires april 1931 en okt. 1931. In archief Jan Jongepier (zie nr. 1).
- 12b. Notulen kerkvoogden in Historisch Centrum Leeuwarden. Toegang 1700 Inv. Nr: 1057.
13. Circulaire januari 1934. In archief Jan Jongepier (zie nr. 1).
- 14 en 15. archief Hervormde gemeente Grou in Tresoar 246-36. Inv.nr. 114.
16. Een andere zoon Casper Willem (1893-1964) was eveneens orgelmaker. In 1920 vertrok hij vanuit Leeuwarden naar Aalten waar hij vermoedelijk werkzaam was bij N.A. van den Berg. Volgens zijn huwelijksakte (1922) woonde hij toen in Alkmaar. In 1925 kwam hij terug in Leeuwarden vanuit Amsterdam. In de orgelkas van Lemmer is met potlood vermeld dat hij in augustus 1926 het orgel heeft schoongemaakt en het front heeft gepolijst (met dank aan Henk Braad en Theo Jellema). Zoon Martinus Johannes (1894-1943) was telegrafist van beroep. Casper Willem en Martinus Johannes waren behalve broers ook zwagers van elkaar. Gehuwd met resp. Anna en Eke Faber. Een andere dochter zat in een klooster te Lage Vuursche als Eerw. Zuster Augusta.
17. Het Historische Orgel in Nederland 1902-1910.
18. Met dank aan Theo Jellema voor een kopie van de brief.
19. Het Kleine Krantsje 1 april 1994, was een uitgave van Fenno Schoustra's publiciteitskantoor te Leeuwarden. Het verscheen in de jaren 1964-1997.
20. Brief Pels & van Leeuwen d.d. 7 aug. 1968.
21. Tresoar, archief Kamer v Koophandel 52-02. Inv. Nr: 1454 dossier: 539.

lichting geven over de geschiedenis van het orgel en zal het orgel daarna demonstreren.

Zaterdag 31 oktober (13.30 uur-16.00 uur): studiemiddag rond het Ahrend-orgel (1987) van de Hobbe van Baerdts Tsjerke te Joure over de uitvoeringspraktijk van barokke orgelmuziek. De studiemiddag heeft de vorm van een workshop met als docent Peter van der Zwaag.

De activiteiten zijn toegankelijk voor leden en niet-leden. Voor meer informatie en opgave kunt u terecht bij de secretaris: Jelle Rollema, jf.rollema@gmail.com, tel. 0515-521261.

Zomerorgelconcerten

in de Grote Kerk te Harlingen
Vier 250 jaar Hinsz-orgel
vrijdagavond 20.00 uur, Kerkpad 3
entree 12 euro p.p.

- 19 juni** - Eeuwe Zijlstra
- 3 juli** - Hanne Kuhlmann (Denemarken)
- 17 juli** - Everhard Zwart
- 31 juli** - Jos van der Kooy
- 14 augustus** - Ab Weegeenaar
- 28 augustus** - Joachim Gehrold (DE)

 Stichting Concerten
Grote Kerk Harlingen

www.orgelharlingen.nl

Lever deze advertentie in voor een gratis drankje na afloop!

Klankjuweeltjes in Noardeast-Fryslân

Een orgelreis door de gemeente

Hebt u dat ook? Op een feestje ontdekt men dat je organist bent en word je de vraag gesteld wat nu het mooiste orgel is in Nederland of dichterbij huis in Fryslân. Dat is best een lastige vraag, want wat is nu mooi?

Is mooi een orgelfront dat indruk maakt, zoals het overrompelende front van het Müller-orgel als je de Bavokerk in Haarlem binnentapt, het imponerende geluid van het orgel in de Martinikerk in Groningen of is het de eenvoud van de 'schreeuwer van Krewerd' of de 'Martini van het Hogeland', het orgel in de Petrus en Pauluskerk in Loppersum? Is het, om in Fryslân te blijven, het krachtige Müller-orgel van de Jacobijnerkerk in Leeuwarden, de 'kleurklankdoos' van Hinsz in Bolward of het kleine, pure Van Gruisen-orgel in het nabije Hichtum of toch het zuidelijke Robustelly-orgel in de Meinardskerk van Minnertsga? Op dit moment ben ik bezig de orgels in de gemeente Noardeast-Fryslân te inventariseren en daarbij ook van een aantal instrumenten een klankopname te maken ten behoeve van de monumentenwebsite van de gemeente. Het gebied telt 52 dorpen en strekt zich met bijna 40 km van oost naar west uit van de provinciegrens met Groningen bij Burum met zijn Van Oeckelen-orgel uit 1876 tot in het westen het dorp Hallum, waar in de Grote of Sint-Maartenkerk een Van Gruisen-instrument pronkt. In de gemeente zijn meer dan 75 orgels te vinden en bijzonder is, dat bijna de helft als afdankertje van elders afkomstig is of is gemaakt met gebruik van oudere materialen. Orgelrecycling pur sang. Dat maakt het orgelbezit natuurlijk heel divers en interessant. Bij de vraag naar het mooiste orgel in de gemeente is er de verleiding de grotere instrumenten als Dokkum (Helman/Flentrop) of Ferwert (Adema/Verschueren) te noemen. Daar zijn de concerten, dus dat zullen ook de mooiste orgels zijn.

Subjectieve vraag

Het blijft een subjectieve en moeilijk te beantwoorden vraag, omdat het antwoord met emotie en de beleving van een orgel, de klank in de ruimte en het gebouw te maken heeft. Eigenlijk moet u zich zonder vooringegenomenheid laten verrassen. Als u deze zomer op orgelspeeldagen op pad gaat, laat u dan eens imponeren door minder bekende instrumenten. Neem om 'speeltijd' te winnen een aantal orgels op rij, om zo mogelijk weinig reistijd te verspelen. En als u samen met een maat gaat, schrijf dan samen in voor iets meer luister- en speelgenot. Zo kan de ene luisteren terwijl de andere speelt. Vanuit Leeuwarden rijd je over de N357 via het kleine terpdorp Hijum (Bakker & Timmenga, 1913) alras de gemeente Noardeast-Fryslân binnen bij Hallum. De forse kerktoeren

met spits, ze huisvest twee zware luidklokken uit de 16de en 17de eeuw, valt snel op. Het Van Gruisen-orgel met 25 stemmen is nog niet zo lang geleden in oude luister hersteld en de aanwezigheid van een vrij pedaal geeft mogelijkheden tot literatuurspel waarbij een zelfstandig pedaalspel wordt gevraagd. Rijden we door naar Marrum, dan zien we de contouren van een voormalige gereformeerde kerk (het orgel hieruit is naar het Amerikaanse Seattle verhuisd) en de Godeharduskerk in het centrum met een Hillebrand-orgel uit 1831. Hier ook een klassiek front met hoofd- en rugwerk, evenals in Hallum. Het is een goed klinkend orgel en geschikt voor muziek uit de klassieke periode. In het koor staat ook nog een klein orgeltje.

Net noordelijk van Marrum ligt Westernijtsjerk, waar de firma Bakker & Timmenga in 1880 haar allereerste orgel bouwde. In het volgende dorp Ferwert valt de enorme zadeldaktoeren op, die het imposante middeleeuws drie-geluid van de Sint-Martinuskerk herbergt. Zo'n grote kerk moet ook een groot orgel hebben. Met liefst drie klavieren en een stevig vrij pedaal is het op romantische voet geschoeide instrument het grootste binnen de gemeente. Hier kan de 19de-eeuwse literatuur prima vertolkt worden.

Vergeet ook niet de voormalige gereformeerde Liudgerkerk te bezoeken. Daar staat een werkstuk van de laatste generatie Van Dam (1921), van Pietje Precies zoals organoloog Jan Jongepier hem noemde. En dan niet denken: 'vervalperiode, 't zal wel niks zijn', maar ga er maar eens spelen.

Van Dam in Blije

We laten het hoogste Friese terpdorp Hegebeintum (Van Dam, 1862), de Flieterpen (een aantal terpdorpen) en Burdaard rechts liggen en vervolgen de N357. Even later passeert men Blije. De Nicolaaskerk met haar zadeldak valt zeker op. De kerk heeft een fraai klinkend Van Dam-orgel van de derde generatie uit 1870. Het frontontwerp zult u zeker elders weleens zijn tegengekomen, maar dat wil niet zeggen dat al deze orgels gelijk klinken. De ruimte doet ook hier goed mee. Mocht de Paadwizer (NGK) open zijn dan treft u hier een orgel van Knipscheer uit 1869 aan, dat daar via een omweg terecht is gekomen.

We rijden verder op Holwert aan. De kerk valt met een hoge spitse toren en een hoekige vorm op. Achter het hoge front bevindt zich een Scheuer-orgel (1852). Bij Holwert hebben we de keuze rechtsaf richting Dokkum

Het Van Dam-orgel (1823) in de Dorpskerk van Ingwierrum.

(Foto: Peter van der Zwaag)

de N356, dan passeren we Waaksens (Bakker & Timmenga, 1925 met ouder materiaal), Brantgum (Hardorff, 1878) en Foudgum, waar ooit François Hamerschmidt (dichter Piet Paaltjes) predikant was. Maar in zijn tijd had het nog niet het fraaie kabinetorgel (mogelijk gemaakt door Hageman rond 1775). De andere keuze is linksaf richting Hantum en Hantumhuizen (Bakker & Timmenga, 1907) of Hiaure (Flaes, 1887). Orgelmaker Harldorff is in Noardeast-Fryslân ook actief geweest, zoals in de Petruskerk van Wânswert (1877). De moeite waard om te bezoeken. Ook in de kerk van Hantum (1876) en de doopsgezinde kerk van Dokkum (1852) heeft hij werkstukken achtergelaten.

Bij Holwert gaan we richting Ternaard. Uit de zeer fraaie, rijk besneden orgelkast heeft ooit een binnenwerk van Tobias en Conrad Bader uit 1660 geklonken. In 1864 bestelde de kerkvoogdij een nieuw orgel bij Van Dam, maar het moest wel in de bestaande orgelkast. Het is een instrument waar veel muziek zich goed op laat klinken. Het oude binnenwerk heeft later nog dienstgedaan in Leeuwarden en Harlingen, waar het helaas bij een kerkbrand verloren is gegaan.

Doorrijdend komen we in Mitselwier terecht. Hier werd in 1634 Balthasar Bekker geboren, een verlicht theoloog die ten strijde trok tegen bijgeloof en heksenvervolgving en bekend is vanwege zijn bestseller 'De betoverde weereld' uit 1691. De kerk in het oude dorpscentrum bezit een Radersma-orgel uit 1819, afkomstig uit de kerk van Spannum en in 1913 hier geplaatst. In 1986 werd door vrijwilligers in samenwerking met orgelmakerij Mense Ruiter en op instigatie van Jan Jongepier een nieuwe rugwerk (en onderkas voor het hoofdwerk) vervaardigd zodat de oude situatie weer werd hersteld. Ook hier laten partita's en variatiewerken van oude meesters zich goed horen.

Schwartzburg

Rechtsaf kunnen we naar Easternijtsjerk met een twee klaviers Hillebrand-orgel uit 1814, geplaatst in een hoofdwerk met een onderpositief. Iets eerder ligt rechtsaf Morra, waar Michaël Schwartzburg in 1740 in de eenvoudige dorpskerk een buitengewoon instrument neerzette. Het bespelen ervan is volop genieten. Schwartzburg was meesterknecht bij Christian Müller. Hij bleef na de bouw van het orgel in de Grote Kerk in Leeuwarden in die stad achter om als zelfstandig orgelmaker verder te gaan.

Rechtdoor rijdend komt men via Lioessens (Ypma, binnenwerk uit 1876) in het tweelingdorp Paesens-Moddergat. Deze laatste plaatsnaam spreekt menigeen tot de verbeelding. Er is een orgel van de Duitse

orgelmaker Gilman terechtgekomen. Oorspronkelijk werd het in 1758 voor een rooms-katholieke schuilkerk in Alkmaar gebouwd. Daarna heeft een tijdje in Volendam dienstgedaan en is het in 1908 in Paesens geplaatst. Voorheen zat de organist achter het orgel te spelen, nu heeft het een zijkantbespeeling. Een klein instrument, maar met name geschikt voor de Zuid-Duitse manualiter muziek. Deze muziek kunt u ook goed op de vele andere kleine orgels kwijt.

Oostwaarts de N361 overstekend kan Eanjum u niet ontgaan. Ooit bezat ook de Michaelkerk een Bader-orgel (1667), waarvan later delen in Kollumerpomp en Echtenerbrug klonken. Conrad Bader stierf tijdens de bouw van het orgel en zijn grafsteen is nog in de kerk te vinden. In 1875 graafde Van Dam hier een geheel nieuw instrument met een zeer monumentaal front met een quasi-rugwerk en dito pedaaltoeren. Het is geschikt voor de orgelsonates van Mendelssohn of zijn leerling Samuel de Lange en zelfs Guilment of Lefébure-Wély laten zich hier prima klinken. De Dobbe, voorheen gereformeerde kerk De Bron, bezit een Leefflang-orgel (1972).

Binnendoor en dwars door een van de grootste vogelfourageergebieden van Europa nu naar le met zijn fraaie dorpscentrum rond de Sint-Gangulfuskerk. Het oorspronkelijke Van Gruisen-orgel uit 1794 bevindt zich in Zeeland in Burgh en een Leefflang-orgel (1957) neemt nu zijn plek in. Rechtsaf zou men nog naar het kleine Jouswier kunnen waar in 1916 een huisorgel van Adema (1872) terecht kwam. Maar we rijden op de N358 naar het naburige Ingwierrum. Het is even zoeken naar de kerk uit 1746 met de lage zadeldaktoeren uit de 13e eeuw. Deze valt haast niet op, maar het is wel een rijksmonument, mede vanwege de fraaie kuipreekstoel, de gebrandschilderde ramen van de gebr. Staak en natuurlijk het deftige orgel met Empire-versiering van Van Dam uit 1823, die bij de bouw onder andere pijpwerk gebruikte afkomstig uit het Leeuwarder Müller-orgel. Hier werden in 1822 vier vulstemmen door Van Dam vervangen.

Kollumer monumenten

Via de Lauwersmeerweg gaan we richting Kollum en laten Kollumerpomp (Bakker & Timmenga, 1913) en Munnekezijl met zijn opus 174 uit 1920 van de Fa. Rohlfing uit Osnabrück even links liggen. Het voormalige orgel uit de Zijlsterkerk klinkt sinds 2021 in Terkaple. Dit orgel met een rococokast heeft al in meerdere regio's in ons land dienstgedaan. In Kollum steken twee kerktoeren boven het dorp uit. Beide kerken zijn mo-

Het Albertus Johannes van Gruisen-orgel (1811) in de Maartenskerk van Hallum.

(Foto: Peter van der Zwaag)

Het Van Gruisen-orgel (1841) in de Maartenskerk van Kollum.

(Foto: Peter van der Zwaag)

numenten. De Oosterkerk, naar ontwerp van architect Egbert Reitsma uit 1924 is beroemd vanwege zijn plafond, gemaakt door De Ploeg-schilder George Martens, en bezit een Fonteyn & Gaal-orgel uit 1969. De oude Maartenskerk heeft een instrument uit 1841 met hoofdwerk en onderpositief van Willem van Gruisen.

Nu even doorrijdend komt men in Aldwâld. Aan het einde van de Foarwei ligt de kerk met haar Van Dam-orgel uit 1856. Ook hier geldt: klein maar fijn. Mede door de halveringen kun je hier heel kleurrijk spelen, zoals bijvoorbeeld uit de 'Tallis to Wesley'-serie het deeltje 'Twelve Short Pieces' van Samuel Wesley. Aldwâld is één kerkelijke gemeente met het naburige Westergeast. Hier staat een éénbeukige romaanse kerk uit de 13de eeuw. Die is, zoals zoveel kerken in het noorden, gewijd aan Martinus, Maarten of Martini. Er wordt wel gezegd dat dit de oudste bakstenen kerk in Nederland is. Bakker & Timmenga bouwde er in 1891 een orgel met één manueel en tien registers. Het instrument klinkt robuust in de ruimte en met een handige registrant erbij laat veel romantische muziek van Dubois, Lemmens, Guillemant en Boëllmann zich er prima vertolken. Voordat we op Dokkum aanstevenden langs de trekvaart, gaan we even in Kollumersweach aan. Even niet naar de oude middeleeuwse kerk met een Bakker & Timmenga-orgel uit 1904, maar wat nu de Grote Kerk heet. Het daar aanwezige Mense Ruiters-orgel (1980) heeft onlangs door een herintonatie een ware metamorfose ondergaan. Beslist de moeite waard om te bezoeken en te bespelen. Het orgel heeft een derde klavier dat als koppelklavier fungeert.

Lang de Strobosser- of Dokkumertrekvaart rijdt men naar Dokkum terug. Deze vaart werd omstreeks 1655 aangelegd om een betere vaarverbinding met Groningen te hebben. Ging je vroeger vanuit Groningen via Dokkum naar Leeuwarden, dan ging je 'bij Dokkum om'. Spreekwoordelijk betekent dit een omweg maken, met een omhaal van woorden. Dokkum ging door de aanleg van de vaart failliet. Bij het trage luiden van de klok van de Grote Kerk zong men op haar ritme 'ar-rem-Dok-kum'. Schuldeisers hadden daarom tolhuizen langs de vaart. Bij de brug bij Oostwoud staat er nog eentje. Je zou hier kunnen afslaan naar Driezum en het vroegere Dantumawoude vanwege de beide Hinsz-orgels, waarvan dat in de Benedictuskerk het meest gaaf bewaarde Hinsz-orgel in Nederland is.

Binnenstadskerken

In Dokkum aangekomen reteren ons nog drie kerken in de binnenstad, en eentje net buiten de grachten (CGK De Oase met een aardig Mense Ruiters-orgel uit 1977). Aan de Legeweg staat de doopsgezinde kerk naar ontwerp van de Friese architect Thomas Romein uit 1852. Een nieuwe kerk, dus ook een nieuw orgel zou je zeggen. Nee toch niet, enkel een nieuw front. Hardorff maakte dit in 1852 en daarachter werd het oude kabinet-orgel geplaatst. Dit voldeed echter niet en zo voorzag Van Dam het in 1863 van een nieuw binnenwerk. In de nabije rooms-katholieke H. Martinus en H.H. Bonifatius en gezellen vindt men een twintig jaar jonger Van Dam-orgel uit 1883. Dit is geheel aangepast aan de koorpraktijk in de roomse liturgie: zachte kleurrijke stemmen om een koor of solist te

Het Helman/Flentrop-orgel (1688/1979) in de Grote of Sint Martinuskerk van Dokkum.

(Foto: Auke de Boer)

begeleiden.

We sluiten af in de Grote- of Sint Martinuskerk aan de Markt naast het elfstedenkunstwerk de IJfontein. Rond 1580 kocht het gemeentebestuur voor deze parochie, de oude veel grotere kloosterkerk stond er pal naast, een orgel uit de afgebroken Vituskerk in Leeuwarden, die naast de toen nieuwe Oldehove stond. Dit orgel met Hoofdwerk en Rugpositief deed na de bouw van het Helman-orgel in 1688 nog bijna honderd jaar dienst in Minnertsgea. In 1892 werd het Helman-binnenwerk verwijderd en kwam er een Van Dam-orgel voor in de plaats. Na de kerkrestauratie in 1968 werd voorlopig het Van Dam-hoofdwerk herplaatst in de oude

kas. In 1979 herkreeg de fraaie orgelkas een passend binnenwerk. Toen werd het huidige Flentrop-orgel in gebruik genomen.

Voor de Noord-Duitse orgelmuziek laat zich hier goed klinken. Neem hier dus de vier grote B's mee. Op het aanwezige koororgel komt de galante muziek goed tot zijn recht. In de zomermaanden zijn er op de vrijdagavond concerten voorafgegaan door een recital op de stadhuisbeiaard. Via de N361 of de Centrale As kunt u weer richting Leeuwarden rijden.

Kortom: in Noardeast-Fryslân valt van veel orgelschoonheid te genieten!

AUKE DE BOER

Column

Met veel interesse las ik het artikel over lesmethoden voor orgel ("De kunst van het orgelonderwijs") van Annemiek Zeldenrust, in het februari-nummer van maandblad *Het Orgel* van dit jaar. Omdat ik zelf ook veel orgel- en pianoles geef in mijn dagelijkse praktijk, vond ik het de moeite waard om te lezen wat haar bevindingen waren. Bovendien verschijnen er maar weinig artikelen over orgellessmethoden in de orgelbladen, terwijl het toch een heel belangrijk onderwerp is. Als inleiding boven het artikel van Annemiek Zeldenrust in *Het Orgel* stond zelfs dat in het desbetreffende blad al enkele decennia niet of nauwelijks aandacht was besteed aan dit onderwerp!

Annemiek loopt in haar artikel diverse bestaande orgelmethoden bij langs. Elke methode heeft voor- en nadelen. Iedereen kent natuurlijk de naam Folk Dean, een zeer productieve componist uit een inmiddels ver verleden, die vooral bekend (lees: berucht) is door zijn ontelbare technische oefeningetjes. Annemiek vult aan: "...waarbij het muzikale idee onduidelijk is". Ik vond dat een grappige toevoeging, maar ik kan haar geen ongelijk geven. Didactisch gezien zijn de bundeltjes van Folk Dean ouderwets en

wellicht achterhaald, maar ik ben nog geen andere methode tegengekomen waarbij een leerling sneller en effectiever noten kan leren lezen dan bij Folk Dean!

Een veelgehoord bezwaar tegen Folk Dean is dat de eigen creativiteit van de leerling vanaf het begin de kop wordt ingedrukt,

"Ik ben nog geen andere methode tegengekomen waarbij een leerling sneller en effectiever noten kan leren lezen dan bij Folk Dean!"

door het systematisch aanleren van alleen maar het notenschrift en de bijbehorende vingerzettingen. Bij modernere orgelmethoden zie je daarin wat verandering. Zo heb je de methode "Organo Pleno" van Christiaan Ingelse, waarin ook aandacht is voor muziektheorie en registraties. Hans van Haeften schreef de driedelige serie "Dat kan ik ook", een methode voor improvisatie, heel geschikt voor (kleine) kinderen en een waardevolle aanvulling op andere methoden.

Wat in het artikel van Annemiek Zeldenrust niet wordt behandeld, maar wat ik zelf nog graag zou willen noemen, zijn pianometho-

den. Voor beginnende leerlingen, die toch nog niet meteen met pedaal spelen, kun je ook heel goed een pianomethode gebruiken, want de eerste beginselen van het bespelen van toetsen zijn voor orgel en piano hetzelfde. Mijn favoriete pianomethode is "Piano Adventures", een heel uitgebreide methode, met veel (aanvullend) materiaal.

Opvallend aan deze methode is dat niet begonnen wordt met de witte, maar met de zwarte toetsen, zodat het spelen met kruizen en mollen later minder als extra moeilijk hoeft te worden ervaren. Verder is er, naast het notenschrift, ruimte voor improvisatie, theorie en spelen met akkoorden. Niet in de laatste plaats zijn de te spelen muziekstukjes, alsmede de opmaak qua kleuren en toegevoegde plaatjes heel aantrekkelijk.

Waar het artikel in *Het Orgel* mee besluit is een aansporing aan het adres van de docent: als docent heb je de taak om de juiste balans te vinden tussen technische vorming

en muzikale creativiteit. Je moet daarbij denken vanuit de leerling. De ideale orgelmethode, waarin alle gewenste onderdelen van het moderne muziekonderwijs samenkomen, bestaat op dit moment misschien (nog) niet. Als docent heb je dan de schone taak om uit al het materiaal dat er is een afwisselend geheel aan te bieden, of het gebruik van methoden (een bepaalde periode) helemaal los te laten. Spelenderwijs hopen we zo nog veel muzikaal vaardige organisten op te leiden!

JOCHEM SCHUURMAN

Orgelmakerij Steendam

orgelmaker met passie

in- en verkoop orgels
werkzaamheden op
locatie of in eigen
werkplaats
verkoop orgelboeken
en CDs

ORGELMAKERIJ STEENDAM

Westerdijkstraat 21
9983 PR Roodeschool
The Netherlands

Telefoon (0031) (0)595-412261
Mobiel b.g.g. (0031) (0)6-53404806

info@orgelmakerijsteendam.nl
www.orgelmakerijsteendam.nl

BOLSWARD

HINSZ-ORGEL 1781

MARTINIKERK

2026

- 07 · 07 KEES NOTTROT
30 JAAR ORGANIST VAN DE MARTINIKERK - BACHCONCERT
- 14 · 07 GERT VAN HOEF
- 21 · 07 LEO VAN DOESELAR
- 28 · 07 JAMES O'DONNELL YALE UNIVERSITY - USA
- 04 · 08 MINNE VELDMAN
- 11 · 08 OLIVIER LATRY NOTRE DAME - PARIS
- 18 · 08 WINFRIED BÖNIG DOM - KEULEN
- 25 · 08 MARCO DEN TOOM
- 01 · 09 MARTIN MANS

TOEGANG € 12 - AANVANG 20.00 UUR

MARTINIKERKBOLSWARD.NL - HINSZORGELBOLSWARD.NL

Leeuwarder
Historische
Vereniging

Aed Levwerd

BAROKKE PRACHT

2026

Muffat - J.S. Bach - Buxtehude

met stadsorganist **THEO JELLEMA**

16 mei	Jelsum, Sint Genovevakerk
20 juni	Wirdum, Sint Martinuskerk
18 juli	Reduzum, Vincentiuskerk
15 augustus	Friens, Protestantse Kerk
19 september	Lekkum, Ceciliakerk
10 oktober	Jorwert, Redbadtsjerke
7 november	Stiens, Sint Vituskerk
28 november	Leeuwarden, Waalse Kerk

Aanvang: 15.00 uur
Toegang: gratis (collecte)

orgelconcerten

martinikerk Sneek

13 juli Bob van der Linde
27 juli Reitze Smits
10 augustus Matthias Havinga
24 augustus Bob van der Linde

maandagavond
aanvang 20:00
entree €10,-